

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

KÜRESEL ADALET VE KÜRESEL SOSYAL POLİTİKA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
A. SABRİ ERTÜRK

Tez Danışmanı
Doç. Dr. İBRAHİM MAZMAN

Kırıkkale, 2016

ONAY

A. Sabri ERTÜRK tarafından hazırlanan “Küresel Adalet ve Küresel Sosyal Politika” başlıklı bu çalışma, 8.3.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Dolunay ŞENOL

Üyeler

Doç. Dr. İbrahim MAZMAN

Yrd. Doç. Dr. Hasan KALA

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Küresel Adalet ve Küresel Sosyal Politika” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

8.3.2016

Adı Soyadı: A. Sabri ERTÜRK

İmza:

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Dünya Bankası, İnsani Gelişim Raporu, 2010.....	15
Tablo 2. Sosyal Devlet-Küresel Gelir Eşitsizliği Karşılaştırması.....	49
Tablo 3. Ülke Verileri GSYİH Büyümesi (yıllık %)	72
Tablo 4. Diğer Bölgelerin Kişi Başına Ortalama Gelirlerinin Afrika'ya Oranı.....	82
Tablo 5. Tuzla Tersanelerinde ölümlü iş kazaları (2000-Haziran 2008)	92
Tablo 6. Son 12 Ay İçerisinde İstihdam Edilenlerden İş Kazası Geçirenler, 2007 - 2013.....	96
Tablo 7. Kurumsal Olmayan Nüfusun Yıllar ve Cinsiyete Göre İşgücü Durumu 15+ yaş.	108
Tablo 8. Dünya Bankası: Avrupa ve Orta Asya'da 2007 ve 2012 İşsizlik Oranları.	109
Tablo 9.Satın alma gücü paritesi cinsinden yoksulluk sınırlarına göre fert yoksulluk oranları, Türkiye, 2007-2014.....	136
Tablo 10. Dünya Bankasında En Yüksek Sermayeye Sahip 13 Ülkenin Sermaye Oranları ve Oy Sayıları ile Türkiye'nin Sermaye Oranı ve Oy Sayısı.	142
Tablo 11. Dünya Bankası'na ait 24.7 milyar \$'lık Kredinin Kıtalara Göre Dağılımı.	143
Tablo 12. 2007 Mali Yılında IBRD Tarafından Sağlanan Fonların Sektörel Dağılımı.	143

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı Geçen Eser
akt.	Aktaran
ASEAN	Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
ATTAC	Küresel Vergilendirme Temalı Sivil Toplum Kuruluşu
BM	Birleşmiş Milletler
CONAIE	Ekvador Yerli Hareketi
ÇED	Çevresel Etki Değerlendirmesi
Çev.	Çeviren
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
Derl.	Derleyen(ler)
DHL	Dalsey, Hillblom ve Lynn (ABD menşeli bir kargo / lojistik kurumu)
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EAP	Doğu Asya ve Pasifik Bölgesi
ECA	Avrupa ve Orta Asya Ülkeleri
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GDO	Genetiği Değiştirilmiş Organizma
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IBRD	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IGO	Devletlerarası Sosyal Organizasyon
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
INGO	Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşu
ITF	Uluslararası Taşımacılık İşçileri Federasyonu
iç.	İçinde
İİB	İhracat İşleme Bölgesi
İKMH	İş Kazası ve Meslek Hastalığı

İSGK	İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu
LAC	Latin Amerika ve Karayip Ülkeleri
MC	Milletler Cemiyeti (Birleşmiş Milletler)
MİGEM	Maden İşleri Genel Müdürlüğü
MST	Brezilya Topraksız İşçi Hareketi
NAFTA	Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
NGO	Sivil Toplum Kuruluşu
OAS	Amerikan Devletleri Örgütlenmesi
OAU	Afrika Birliği Örgütü
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OXFAM	İngiltere Merkezli Uluslararası Yardım Kuruluşu
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TKİ	Türkiye Kömür İşletmeleri
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜMTİS	Tüm Taşıma İşçileri Sendikası
s.	Sayfa
SARS	Ağır Akut Solunum Sendromu
UÇÖ	Uluslararası Çalışma Örgütü
UNHCR	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
vd.	Ve diğerleri
vs.	Vesaire
WHO	Dünya Sağlık Örgütü
WTO	Dünya Ticaret Örgütü
WWF	Doğal Hayatı Koruma Vakfı
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan

ÖZET

Ayhan Sabri ERTÜRK. Küresel Adalet ve Küresel Sosyal Politika, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2016.

Bu çalışma; küresel adaletin, küresel sosyal politikalarla sağlanabilir olup olmadığı konusunda, yoksulluğun küresel boyut kazanarak tüm dünya ülkelerinde geldiği noktaları ortaya koymak, bu konuda yaşanan siyasi, toplumsal ve ekonomik gelişmeleri irdelemek amacıyla, literatür taraması biçiminde yapılmıştır.

Gelişmiş, gelişmekte olan ya da az gelişmiş tüm ülkelerin ortak özelliklerini kapsayacak biçimde yapılan araştırmanın bulguları arasında; dünyanın herhangi bir yerinde gerçekleşen bir olayın başka yerlerde de hissedilmesi, bilginin paylaşımı konusunda verdiği olumlu sonuçları, yaratılan ortak zenginliğin paylaşılması konusunda vermediği bulunmaktadır. Yoksulluğun sona ermediği gözlenmekte, böylelikle ortaya çıkan küresel adaletin sağlanamamış olduğu gerçeği, sosyal politikaların ulusal ve küresel bağlamda değişime uğraması gerektiğini göstermektedir.

Araştırmanın sonuçları, var olan neoliberal ekonomik politikaların, adaletli bir gelir dağılımını olanaklı hale getirmediği, son dönemde ya sosyal politikalarından vazgeçildiği ya da uygulanan sosyal politikaların yoksullukla mücadelede yeterli sonuçlar vermediği biçimindedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, adalet, sosyal politika, yoksulluk, işsizlik

ABSTRACT

Ayhan Sabri ERTÜRK. Global Justice and Global Social Policy, Master's Thesis, Kırıkkale, 2016.

This study has been prepared as a literature survey within the scope of the relationship between the global justice and global social policy for revealing the situation of poverty through the countries and for discussing the political, social and economic developments. The studies on this subject are important in terms of revealing the social and economic lives and their problems.

The findings of the study which involves the common characteristics of all developed, developing or underdeveloped countries are: an event that occurs in any place of the world is felt in other places; this event has positive outcomes in terms of knowledge share but has no positive ones on sharing the common wealth. Poverty is observed to continue, and so a change on social policies must be needed in the national and global contexts considering the fact that global justice is nowhere.

The results of the study are that present neo-liberal economic policies cannot make a fair income distribution possible, and either the social policies have been given up in the last twenty years or the social policies are not enough for the struggle against poverty.

Keywords: Globalisation, Global Justice, Global Social Policy, Poverty, Unemployment.

ÖN SÖZ

Küresel adalet ve küresel sosyal politikalar; literatürde farklı yönleriyle ele alınmakla birlikte, çalışmaların az olduğu, ancak ilgi çekici olan bir konudur. Çünkü dünyanın zenginliğinin paylaşılması sırasında yaşanan; ekonomik, siyasi, askeri, toplumsal ve kültürel olaylar çarpıcı olduğu kadar ilgi çekicidir de. "Küresel adalet ve küresel sosyal politikalar" konusunu irdelemeye çalıştığım bu literatür taraması niteliğindeki çalışmamda gerek kaynak temini gerekse görüş ve önerileriyle bana yol göstererek tez dönemimde danışmanlığımı yapan Doç. Dr. İbrahim Mazman'a, yüksek lisans çalışmalarına başladığım andan itibaren bana her türlü desteği sağlayan Prof. Dr. Dolunay Şenol, Doç. Dr. Sıtkı Yıldız ve diğer tüm sosyoloji bölüm hocalarına, biraz geçmişte kalsa da, Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde lisans öğrencisi iken üzerimde emeği olan hocalarıma, ayrıca yüksek lisans yapmam konusunda beni harekete geçiren, destekleyen dostlarıma, her konuda her zaman yanımda olan eşime ve oğluma teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	I
KISALTMALAR LİSTESİ	II
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
ÖN SÖZ	VI
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: KÜRESELLEŞME	5
1.1. KÜRESELLEŞME NEDİR?	5
1.1.1. Küreselleşme Tartışmaları	6
1.1.1.1. Küreselleşmenin Üç Tarafı	8
1.1.1.1.1. Küreselleşmeciler	9
1.1.1.1.2. Karşıt Küreselleşmeciler veya Alternatif Küreselleşmeciler	11
1.1.1.1.3. Dönüşümcüler	16
1.1.2. Modernleşmeden Küreselleşmeye	17
1.1.3. Küreselleşmenin Boyutları	20
1.1.3.1. Ekonomik Boyutu	21
1.1.3.2. Siyasi Boyutu	22
1.1.3.3. Kültürel Boyutu.....	23
1.1.4. Küreselleşmenin Toplumsal Sonuçları	25
1.1.4.1. Küresel İşbölümü	27
1.1.4.2. Küresel Tabakalaşma	29
1.1.4.3. Küresel Dayanışma	30
1.1.4.4. Küresel Vatandaşlık	33
1.1.4.5. Küresel Vergilendirme	34
1.1.4.6. Sosyal Adalet ve Küresel Adalet	36
1.1.4.6.1. Sosyal Adalet ve Küresel Adalet Nedir?	38
1.1.4.6.2. Küresel Adaletin Olanaklılığı.....	41
1.1.4.6.3. Küresel Demokrasi ve Küresel Yönetişimin Olanaklılığı	42
1.1.4.6.4. Sosyal Adaletin Sürdürülebilirliği	43
1.1.4.6.5. Sosyal Adalet Küreselleşme ile Birlikte Nasıl Gerçekleşebilir?	46
1.1.4.7. Bölüşüm ve Yeniden Bölüşüm.....	48
1.1.4.7.1. Sosyal Devlet ve Yeniden Bölüşüm	48
1.1.4.7.2. Adaletli Bölüşümün Olanaklılığı.....	50

1.2. ALTERNATİF KÜRESELLEŞME HAREKETLERİ.....	51
1.2.1. Jose Bove	52
1.2.2. Seattle.....	54
1.2.3. 11 Eylül'ün Etkileri	56
1.2.4. Dünya Sosyal Forumu	59
1.2.5. Alternatif Küreselleşme Hareketlerinin Niteliği.....	62
1.2.5.1. Alternatif Küreselleşme Hareketlerinin Yeniliği ve Geleceği	62
İKİNCİ BÖLÜM: TOPLUMSAL SORUNLAR.....	64
2.1. Küreselleşmenin Getirdiği Toplumsal Sorunlar	64
2.1.1. Küreselleşme ve Neoliberalizmin Getirdiği Toplumsal Sorunlar Nelerdir?	64
2.1.1.1. Küreselleşme-Toplumsal Sorunlar İlişkisi.....	65
2.1.1.2. Küresel Sistem (Neo-Liberalizm)'in Toplumsal Sorunların Çözümünde Rolü.....	71
2.1.1.3. Çok Uluslu Şirketlerin Toplumsal Sorunlara Etkisi	73
2.1.1.4. Gelir Dağılımında Adalet Sorunu	73
2.1.1.5. Gelir Dağılımının Yarattığı Toplumsal Sorunlar	78
2.1.1.6. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği - İşçi - İşveren Sorunları.....	83
2.1.1.6.1. İşçi ve İşverenin Konumları, Sorumlulukları	88
2.1.1.6.2. Yasal Düzenlemeler	89
2.1.1.6.3. İş Kazaları, Nedenleri ve Önlenebilirlikleri	91
2.1.1.6.3.1. Soma Örneği	93
2.1.1.6.3.2. Ermenek Örneği.....	94
2.1.2. Göç.....	97
2.1.3. İşsizlik.....	102
2.1.3.1. İşsizliğin Tanımı ve Türleri.....	104
2.1.3.2. Çalışma Koşulları ve Olanaklarında Daralma-Genişleme	106
2.1.4. Toplumsal Sorunların Çözüm Aktörleri	109
2.1.4.1. Hükümetler.....	110
2.1.4.1.1. Ulus Devletlerin Toplumsal Sorunların Çözümünde Rollerini (Katkılar-Başarısızlıklar).....	111
2.1.4.2. Devletlerarası Sosyal Organizasyonlar	113
2.1.4.2.1. Birleşmiş Milletlerin Toplumsal Sorunların Çözümünde Rolü	116
2.1.4.2.2. Dünya Bankası Proje ve Kaynakları	116
2.1.4.3. Küresel Sivil Toplum Kuruluşları.....	117
2.1.4.4. Birey.....	122

2.1.5. Küreselleşmenin Toplumsal Sorunların Çözümünde Engelleyici Rolü .	124
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SOSYAL POLİTİKALAR.....	125
3.1. SOSYAL POLİTİKANIN TARİHİ	125
3.1.1. Sanayi Devriminin Etkisi.....	126
3.1.2. Sosyal Devlet	129
3.1.2.1. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da Sosyal Politika.....	130
3.1.2.2. Türkiye'de Sosyal Politika	132
3.1.3. Küreselleşmenin Sosyal Devlete Etkisi:	133
3.2. DEVLETLERARASI SOSYAL ORGANİZASYONLAR.....	136
3.2.1. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Dünya Sağlık Örgütü	137
3.2.1.1. Tarihçe ve Yapılanma ile Sosyal Politika ve Hedefleri	139
3.2.1.1.1. Birleşmiş Milletler ve UNDP	140
3.2.1.1.2. Dünya Bankası	141
3.2.1.1.3. Dünya Sağlık Örgütü (WHO).....	144
3.2.2. Küresel Sivil Toplum Örgütleri	145
SONUÇ	149
KAYNAKÇA.....	154

GİRİŞ

Toplumlar devletin kurulmasıyla birlikte, bugüne kadar birçok farklı üretim biçimlerini yaşamışlar, birçok farklı yönetim biçimleriyle yönetilmişlerdir. Zaten ekonomi ve siyaset ilişkisi de çoğunlukla üretim biçimleri ile yönetim biçimleri arasında doğrudan kurulabilecek ilişkilerin gelişmesine neden olmuştur. Bu dönüşümler, modern toplumun yerini feodal toplumun almasıyla bugünkü biçimine ulaşmıştır. "Tarımsal üretimden sonra el emeği ile yapılan üretim tarzı, o da yetmeyince buhar ve makineleşme ile sanayi üretim tarzı geliştirdi"¹. Hepsi sınırsız insan ihtiyaçlarını kısıtlı kaynaklarla karşılamak için doğan gelişmelerdir. Ancak bu çabanın gerçekleşme biçimi, büyük bir sorunun her zaman var olmasına yol açmaktaydı: Gelir dağılımında adalet.

Günümüz modern toplumlarına gelindiğinde, bu sorunun çözümü için ekonomi ve siyaset alanları çerçevesinde daha fazla ortaya çıkmaya başlayan düşüncelerin de uygulama fırsatlarının da çoğaldığına tanık oluyoruz. Kapitalizmin gelişmesi, keşiflerle pazarların çoğalması, el emeği ile yapılan üretimden makinelerle yapılan seri üretim tarzına geçilmesi ve böylelikle üretimin artması, gelirin artmasına yol açtı. Ancak başlangıçta kapitalizmi vahşi olmakla suçlayacak kadar yoğun olarak hissedilen sınıf çatışması (ezen-ezilen ayrımı) nedeniyle, dengelerin düzelmesi mümkün olmayacak biçimde bozulma olasılığına karşılık, belki de bir bakıma zorunlulukla, sosyal politikalar üretildi. İşsizlik, ücret dengesinin korunması, çalışma koşullarının (çalışma saatleri, sosyal güvenlik vs.) düzenlenmesi gibi konularda yapılan çalışmalar, bir zorunluluk sonucu ortaya çıkan sosyal politika unsurlarıdır. "Sanayi toplumundan önce sosyal politika uygulaması olarak adlandırılacak örneklerle rastlansa da, kurumsallaşmış ve kanunlarla desteklenmiş çabalar sanayileşme sürecinde yaşanan gelişmelerle gündeme gelmiştir."² Sanayi devriminden önce kölelik ya da el işçiliği, "sosyal politika" üretmeye uygun ortam oluşturacak biçimde değildi. Hatta sanayi devriminden sonra bile bir dönem, en

¹ Karl, Marx, Friedrich, Engels, *Komünist Manifesto*, Yay. Haz. Hasan İlhan, Alter Yayıncılık, Ankara, 2010, s.22-23

² Aysen, Tokol, ve Yusuf Alper, *Sosyal Politika*, Dora Yayınları, Bursa, 2013, s.7

azından işçilerin söz sahibi olacak gücü kendilerinde hissetmelerine kadar, sosyal politikalardan bahsetmek yine mümkün olmamıştır. "Bu politikaların kurumsallaşması ise ancak 1919 yılında kurulan Uluslararası Çalışma Örgütü ile gerçekleşmiştir"³. Sosyal politika daha çok, emeğinden başka gücü ve yaptırımı bulunmayan kimseleri koruma amaçlı ilkelere dayanmaktadır. Adalet ilkesinin, zayıfları koruyucu güvenlik düşüncesine dayandığını dikkate aldığımızda, sosyal politikanın, adaletin sağlanması ile ilişkisi daha anlamlı hale gelmektedir. Bu durumda sosyal politika; adaleti sağlamak üzere ekonomik gelir, sağlık hizmeti ve gelecek kaygısı konularında, bireylere katkı sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. Bu amaç; bireylerin sağlıklarını korumak, geleceklerini güvence altına almak, en çok da elde edilen gelirin adaletli dağılımını sağlamak gibi unsurları içinde barındırır. Ulus-devletler; asgari ücret, sosyal güvence (sağlık ve emeklilik) gibi sosyal politika uygulamaları ile vatandaşlarını piyasaların eziciliğinden korumaya çalışmışlardır. Ancak ekonomik küreselleşme ve neoliberal politikaların 1980'lerden itibaren uygulanmaya başlaması ile sosyal politikalarda bir gerileme yaşanmıştır. Özelleştirmeler ve devletin ekonomiye müdahalesinin azalması, şirketlere ayrıcalıklar tanınmasına yol açarken, vergi indirimleri, sosyal güvenlik konusunda çalışanların aleyhine düzenlemeler, sosyal politika uygulamalarının olumsuz sonuçlar vermesine neden olmuştur.

Tarihten günümüze kadar yaşanan bu gelişmeler adaletin sağlanması işlevini gerçekleştirebilmiş midir? En önemli sorunlardan biri olarak görünen adalet sorununun, altında birçok sorunu da barındırması nedeniyle, tek başına ele alınması eksiklik oluşturacaktır. O yüzden adalet sorununun yanı sıra yanıt bekleyen soru ve sorunlardan bazıları şunlardır: Yoksulluk ve işsizlik sorunları küreselleşme ile çözümlenebilir mi girmiştir, yoksa daha da büyümüşler midir? Örneğin bu iki sorunun yanıtı, adaletin sağlanıp sağlanamadığının da cevabı olmuştur. Bununla beraber bahsedilen sorunlara çözüm sağlayacağı da düşünülerek uygulamaya konulan neo-liberal politikalar, bunu başarabilmiş midir? Yoksa beraberinde yeni sorunlar getirmiş midir? Refah Devleti anlayışından ve sosyal politika uygulamalarının büyük çoğunluğundan neden uzaklaşmıştır? Özelleştirmeler,

³ Mesut, Gülmez, *Uluslararası Sosyal Politika*, Hatiboğlu Yayınları, Ankara, 2011, s.16

beklenen sonuçları vermiş midir? Ulus-aşırı şirketler, üretimlerini taşıdıkları ülkeler için, yoksulluk ve işsizlik konularında nasıl bir rol üstlenmişlerdir? Tezin bütününde, bu soru ve sorunlarla ilgili yapılan araştırmalara dayanarak elde edilen sonuçların değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır.

Klasik kuramlardan "Çatışma Kuramı" özellikle adalet, yoksulluk gibi sorunlara sınıf çatışmaları üzerinden bakmaktadır. "Kapitalizm, kazananları ve kaybedenleri meşrulaştırır"⁴. Küresel adaletin gerçekleşmemesi de, yoksulluğun yok edilememesi de, bu mücadelede ezenlerin galip gelmesinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir klasik kuram olan yapısalcı kuram ise; "toplumsal yapının öğelerinin birbiri ile karşılıklı ilişki içinde olduğunu"⁵ iddia ettiği için, adalet ve yoksulluk ile ilgili olarak bu sorunların; örneğin siyaset ve ekonomi kurumlarının karşılıklı ilişkisinin sonucunda ortaya çıktığını ileri sürecektir. Günümüz kuramcıları ise değişkenlik göstermekle birlikte, tezin ilgili bölümlerinde ele alındığı üzere küreselleşmeye modernizm, postmodernizm gibi açılardan bakmakta, toplumsal değişimin bir sonucu olarak görmekte ve destekleyenler olduğu gibi karşı çıkanlar ile tarafsız kalanlar da bulunmaktadır.

Çalışma üç bölümden oluşmakta, ilk bölümde genel olarak küreselleşme, bu konuda yapılan tartışmalar, küreselleşmenin temel kavramları ve toplumsal sonuçları, küresel adaletin olanaklılığı ve küreselleşme karşıtı hareketler ele alınmıştır. İkinci bölüm, "toplumsal sorunlara" ayrılmış olup, burada küreselleşmenin bu sorunları nasıl etkilediğine; "hükümetlerin, devletlerarası sosyal organizasyonların, küresel sivil toplum kuruluşlarının ve bireylerin" bu sorunların çözümünde nasıl bir rol oynadıklarına değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise sosyal politikalar başlığı altında küresel adalet ve yoksulluk alanlarında yapılan çalışmalar konu edinilmiştir.

Araştırmada çoğunlukla tez, kitap ve makalelerden yararlanılmaya çalışılmış, gerektiğinde belgelere, raporlara ve istatistiklere ulaşılarak, genel anlamda bir literatür taraması ortaya konmuştur. Buna ek olarak örneğin; "Yoksulluk olgusunun farklı dönemlerdeki durumu değerlendirilerek (Durkheim'in dolaylı deneyim adını

⁴ Veysel, Bozkurt, *Değişen Dünyada Sosyoloji*, Ekin Yayınları, Bursa, 2015, s.301-302

⁵ Veysel, Bozkurt, a.g.e., s.301

verdiği) karşılaştırmalı yöntem kullanılmış, yine yoksulluk olgusunun küreselleşme ile ilişkisi saptanmaya çalışılarak betimleyici yöntem kullanılmıştır."⁶ Araştırma sırasında ilgili konular hakkında (yoksulluk, işsizlik, göç gibi) kaynaklara ulaşmak mümkün olmuş ancak, özel olarak küresel adalet ve küresel sosyal politikaları ele alan, sadece bu alan gözetilerek yapılmış çok fazla çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum bizi bu çalışmayı yapmaya daha istekli hale getirmiş, daha fazla güdülemiştir.

⁶ İbrahim, Arslanoğlu, Araştırma Teknikleri, (Erişim), <https://docs.google.com/file/d/0B4oAja7AnWaFemE5WWFPRFZ1OE0/edit>, 1.1.2016, s.22

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME

1.1. KÜRESELLEŞME NEDİR?

Küreselleşme, bugün toplumsal alanda yaşananları anlama ve anlatma konusunda anahtar kavramlardan biri olmuştur. Birçok kişinin olumlu, birçok kişinin de eleştirel baktığı bu olgu; nüfus, üretim, ulaşım-iletişim olanakları ve teknoloji bakımından büyüyen dünyanın pratikte küçüldüğünün algılanmasına yol açmıştır. Küreselleşmeyi farklı yönleri (siyasal, kültürel, ekonomik) bulunan bir olgu olarak görmek gerekmektedir. Bu farklı yönleri içeren küreselleşmeyi; "küreselleşme bizlerin giderek artan bir biçimde tek bir dünya içinde yaşadığımız, öyle ki bireylerin, grupların ve ulusların birbirine bağımlı hale geldiği olgusuna göndermede bulunmaktadır"⁷ biçiminde tanımlayan Anthony Giddens, olguya şöyle açıklık getirmektedir:

Ekonomik güçler küreselleşmenin ayrılmaz bir parçası olsa da, yalnızca bunların küreselleşmeyi ortaya çıkardığını ileri sürmek, yanlış olacaktır. Küreselleşme, siyasal, toplumsal, kültürel, ve ekonomik etkenlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Her şeyden önce, dünyanın her tarafındaki hızını ve kapsamını artıran bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişme tarafından yönlendirilmiştir.⁸

Dünya toplumları bugüne kadar farklı siyasi, ekonomik süreçlerden geçerek gelse de bugün -özellikle siyasi ve ekonomik konularda- birbirinden bağımsız hareket edememektedir. Bunu sağlayan; özellikle "bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişme"dir. Bu gelişmelere; ulaşım olanaklarındaki gelişmenin de eklenmesi, zaman-mekan sıkışmasını ortaya çıkararak, küreselleşmenin birçok boyutuyla birlikte, daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Bir başka bakış küreselleşmeyi "hem dünyanın küçülmesi hem de bir bütün olarak dünya bilincinin güçlenmesi"⁹ olarak görür. Bu tanımlar da küreselleşmenin iki yönlülüğü, bir çelişki gibi görünse de dünyanın büyüklüğü karşısında bir yandan küçülmesi, dikkat çekmektedir. Buna

⁷ Anthony, Giddens, *Sosyoloji*, Yay. Haz. Cemal Güzel, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2012b, s.83-84

⁸ Anthony, Giddens, 2012b, a.g.e., s.84

⁹ Roland, Robertson, *Küreselleşme*, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s.21

vurgu yapan diğerk bir açıklamada Zygmunt Bauman: "İş, finans, ticaret ve enformasyon akışının yerküresel boyutlara ulaşıyor olmasının yanı sıra, bir 'yerelleşme', mekan sabitleme süreci de işlemektedir"¹⁰ diyerek, nüfus, üretim, ulaşım-iletişim olanakları ve teknoloji bakımından dünya büyürken,yaşanan küçülmede öne çıkan yerelliği, David Harvey'in "zaman/me kan sıkışması" terimiyle açıklıyor. Bauman'a göre yerelleşme dünyanın yeni düzeninde, oyunu yeni kurallara göre oynayamayanların daha fazla yenilmesine yol açmaktadır. Üçüncü dünya ülkeleri sadece ucuz işgücü sağlayıcısı konumunda kaldığı sürece -küreselleşmenin ileride değineceğimiz ekonomik boyutu bunu gerektirmektedir- bundan zarar görmeye devam edecekler gibi görünmektedir.

Bu bilgiler ışığında küreselleşmeyi; ekonomik, sosyal, kültürel yönleri bulunan, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere dayanan, dünya bilincinin gelişmesi biçiminde açıklayarak; dünya ölçeğinde toplumsal ilişkiler biçimi olarak tanımlamak mümkündür.

1.1.1. Küreselleşme Tartışmaları

Tanımlarken belirttiğimiz gibi küreselleşmeye olumlu bakanlar bulunduğu gibi bu süreci eleştirenler de bulunmaktadır. Burada asıl sorun, küreselleşmeyi eleştirenlerin küreselleşme karşıtı mı yoksa karşıt küreselleşmeci mi olduklarıdır. şimdiden belirtelim ki yaşadığımız dünyada küreselleşmenin karşısında durmak mümkün görünmemektedir. Bunun en önemli gerekçesi toplumların tarihte geçirdiği dönüşümlerdir. Toprağa yerleşerek özel mülkiyetin doğuşuna, yetiştirdiği ürün fazlasını ortak bir yere getirerek pazarın kurulmasına, pazarın kurulmasıyla ticarete, bunların getirdiği güvenlik açıkları nedeniyle devletin kurulmasına yol açan insanlar, bu dönüşümlerin hiçbirine karşı koyamamışlar. Bu süreçte yönetim biçimleri ve devlet anlayışı değiştiği gibi toplumun yapısı da değişmiş. İnsanların birçoğu; doğduğu yerden başka bir yeri görmeden ölmek gibi bir yaşamı sürerken, bugün ulaşım ve iletişim olanaklarının da artmasıyla birlikte, yaşam mekanları genişlemiş,

¹⁰ Zygmunt, Bauman, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, ev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006, s.8

farklı yerlerde bulunabilmek olağanüstü bir şey olmaktan çıkmıştır. Giddens'in ifade ettiği "yerinden çıkarma" ile toplumsal yaşamda bireyin tek yaşam mekanında bulunması (hatta oradan başka bir yeri görmeden ölmesi) ortadan kalkmış, yine Giddens'in ifade ettiği "yeniden yerleştirme" ile yaşam mekanları genişlemiş ve insanlar dünyanın birçok yerini görme, gezme, hatta orada yaşama olanaklarına kavuşmuşlardır. Bu durum toplumsal yaşamda var olan bazı unsurların ortadan kalkması (yerinden çıkarma), yerine farklı unsurların gelmesi (yeniden yerleştirme) anlamına gelmektedir. Bugün insanlar; yaşam mekanlarında genişlemeyi, yerinden kalkmadan, internet üzerinden dünyanın birçok yerini görüp bilgiler alarak bile yaşamaktadır.

Küreselleşmenin kaçınılmazlığı ya da karşı konulmazlığını vurgulamak için ise bunun yanında ekonomik değişmelere, özellikle kapitalizme yönelmek gerekmektedir. Feodalizmden kapitalizme geçiş süreci çok çabuk olmadığı gibi sancılı da olmuştur. On yedinci yüzyıl krizi tartışmaları altında değerlendirilen süreç bugün küreselleşmenin de etkileriyle bulunduğumuz noktaya gelmiştir. "Kapitalist dünya ekonomisi uzun on altıncı yüzyıldan itibaren coğrafi olarak tüm yerküreyi kaplayacak şekilde genişlemiş; teknolojik ilerlemeyi, sanayileşmeyi, proleterleşmeyi ve sistemin kendisine yönelik teşkilatlı siyasi direnişi içeren seküler bir dönüşüm süreci geçirmiş, bu dönüşüm günümüzde devam etmektedir."¹¹ Bu alıntıda dikkat çeken en önemli nokta; birçok sosyal bilimcinin son yüzyıla sıkıştırılmaya çalıştığı küreselleşmenin, kapitalist dünya ekonomisinin, on altıncı yüzyıldan itibaren dünyayı kapsayacak şekilde genişlemesiyle yaşanan bir dönüşüm olduğu vurgusudur. Bahsedilen dönüşüm, günümüzde üretim-para-ticaret döngüsünde uluslararası bir noktaya gelindiğini göstermekte, bu da küreselleşmenin kaçınılmazlığı ve karşı konulmazlığına bir atıf olarak kendini göstermektedir. "Modern kapitalizm tarihi boyunca siyasal alandaki başlıca aktörlerin ana stratejik hedefinin, devlet iktidarını denetim altında tutmak, gerekiyorsa ele geçirmek olması rastlantı değildir."¹² Wallerstein'in temel görüşleri bu söylem üzerine kuruludur. Ona göre kapitalizm, bir

¹¹ Immanuel, Wallerstein, *Modern Dünya-Sistemi*, II.Cilt, Çev. Latif Boyacı, Bakış Yayınları, İstanbul, 2005, s.21

¹² Immanuel, Wallerstein, *Tarihsel Kapitalizm*, Çev. Necmiye Alpay, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.40

yandan siyasal mücadelelerle devlet iktidarını denetim altında tutarken, diğer yandan küreselleştirici etkisiyle, küreselleşmenin de mimarı olmuştur. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi küreselleşme kaçınılmaz olarak gerçekleştiği için bugün sorun -bu amaca hizmet etmeyecek düzeyde yersiz ve gereksiz olduğu için- küreselleşmeye karşı olma değil, küreselleşmenin doğasını insanın doğasına uygun hale getirip getirememesi sorunudur.

Burjuvazi, dünya pazarını sömürmek yoluyla tüm ülkelerin üretim ve tüketimini kozmopolitleştirdi... Artık yerli hammaddeyi değil en uzak bölgelerin hammaddelerini işleyip, mamulünün de yalnız kendi ülkesinde değil dünyanın her yerinde birden tüketildiği yeni sanayiler, o eski ulusal sanayileri bir kenara itiyor... Burjuvazi, tüm ulusları, eğer yerle bir olmak istemiyorlarsa burjuva üretim tarzına uymaya zorluyor; uygarlık diye kendi uygarlığını ithal etmeye, yani burjuva olmaya zorluyor onları. Tek kelimeyle, kendi istediği gibi bir dünya yaratıyor kendine.¹³

Kapitalizmin, yeni sanayi ile hem hammadde alımı hem üretim yapma hem de ürettiklerini satmak için yeni pazarlar bulma sorununu; tüm dünya ülkelerini bu sistemin içerisine çekmekle çözdüğü anlaşılıyor. Bu vurgu; kapitalizmin küreselleştirici etkisine yapılmaktadır. Farklı ülkeleri; hammadde sağlama, o ülkelerde istihdam sağlama ve ürettiği malların ucuzluğu ile pazar sağlama sonucu ekonomik sistemin parçası yaptığı, bunun da kapitalizmin küreselleştirici etkisini ortaya çıkararak, küreselleşmeyi beraberinde getirdiği görülüyor.

1.1.1.1. Küreselleşmenin Üç Tarafı

Aşağıda küreselleşmeciler, karşıt küreselleşmeciler ve dönüşümcüler diye ifade ettiğimiz tarafları George Ritzer, "küreselleşmenin hayranı olan ve onun tarafını tutanları Globafili (küreselleşme sevgisi), küreselleşmeye karşı çıkanları Globafobi (küreselleşme korkusu)"¹⁴ kavramlarıyla ifade etmektedir. Ancak Globafili olumlu yanları yüceltirken olumsuz yanları görmezden gelmekle, Globafobi ise, olumsuz sonuçları çok öne çıkarırken olumlu yanları görmezden gelmekle haklılık kazanmamaktadır. Böyle bir yaklaşım; küreselleşme hakkında doğru bir bakışı engellemektedir. Küreselleşmenin olumlu taraflarının bulunmasının,

¹³ Karl, Marx, Friedrich, Engels, *Komünist Manifesto*, Yay. Haz. Hasan İlhan, Alter Yayıncılık, Ankara, 2010, s.26-27

¹⁴ George, Ritzer, *Küresel Dünya*, Çev. Melih Pekdemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011a, s.70

olumsuzluklarını görmezden gelmeye yol açmaması gerektiği gibi, olumsuzluklarının bulunması da olumlu taraflarını görmezden gelmeye ya da doğrudan küreselleşmeye karşı olmaya yol açmamalıdır. Çünkü böylelikle konuyu doğru değerlendirmek yerine, yanlı bir bakış açısıyla doğrudan uzaklaşmak söz konusu olabilir. Küreselleşme ile ilgili, üç taraf karşımıza çıkmaktadır. Bu tarafların bir kısmı küreselleşmenin karşısında yer alırken, bir kısmı karşısında yer almaktadır. Bir de aynı konuda, Giddens'in yaptığı, şüpheciler-radikaller-dönüşümcüler ayrımı vardır. Ancak bu ayrım daha çok küreselleşmenin yaşanıp yaşanmadığına dairdir.

Şüphecilere göre, küreselleşme konusunda edilen lafların hepsi kuru gürültüden ibaret. Küresel ekonomi... önceki dönemlerde var olan ekonomiden özellikle farklı bir şey değil. Dünya büyük ölçüde eskisi gibi dönüyor... Ekonomik alışverişlerin önemli bir kısmı bölgeler arasında gerçekleşiyor... Radikaller, küreselleşmenin tamamen gerçek olduğunu iddia etmekle yetinmiyor, sonuçlarının her yerde hissedilebileceğini de söylüyorlar... Uluslar eskiden sahip oldukları egemenliğin, siyasetçiler de olayları etkileme yeteneklerinin önemli bir kısmını kaybettiler. Ulus devlet çağı sona erdi.¹⁵

Giddens'in bu ayrıma eklediği dönüşümcüler daha ortada yer almaktadır. Bir sentez niteliğini taşır. Değişen bir şey olmadığını iddia edenlerle küreselleşmenin her yerde hissedildiğini iddia edenlerden ayrı küresel düzenin dönüşüm geçirdiğini iddia eden; şüpheciler-radikaller-dönüşümcüler. Biz aşağıda bu ayrıma, savunanlar ve karşıtlar açısından bakarken sentez sayılabilecek görüşü de ekleyerek; küreselleşmeciler-karşıt küreselleşmeciler ve dönüşümcülere yöneleceğiz.

1.1.1.1.1. Küreselleşmeciler

Bu tartışmanın bir tarafı küreselleşmenin kaçınılmaz olduğunu, bir yandan büyüyen dünyanın diğer yandan ülkelerin ortak çıkarlar etrafında birleşmesiyle küçüldüğünü, yönetim kavramının yerini yönetim kavramının aldığını, dolayısıyla bugün var olan, dünyanın yeni düzenini yarattığını savunmaktadır. Burada özellikle Giddens ve Fukuyama'nın görüşlerine başvurabiliriz. Ancak dünyanın yeni düzeninin sorunları (nedenleri ve çözümleri) konusunda farklı düşünmektedirler: Giddens yoksullaşmış ülkelerin kalkınmalarını küresel ekonomi ya da zengin ulusların bencil tutumları değil, kendi içlerindeki otoriter hükümetler, yolsuzluklar ve çatışmaların

¹⁵ Anthony, Giddens, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, Çev. Osman Akinhay, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 20-21

engellediğini ifade ederek bu sorunlar yüzünden yabancı yatırımların bu ülkelerden uzak durduğunu vurgulamaktadır.¹⁶

Üstteki paragrafta dünyanın yeni düzeninin sorunlarının nedenleri hakkında yoksullaşan ülkelerin hükümetlerinin tek sorumlu olduğu iddiası göze çarpmaktadır. Bu sorunların kaynağı olarak tek faktörü görmek en başta, sonucun birçok nedeninin bulunacağını varsayan "çok faktörün etkileşimi" ilkesine ters düşecektir. Ayrıca bu ülkelerde geri kalmışlığın (ya da bıraktırılmışlığın) da etkisiyle eğitim ve siyasetteki sorunlar, birçok ülkede olduğu gibi, demokrasinin hakim olamamasına, dolayısıyla otoriter hükümetlerin ve müdahalelerin, yolsuzluk ve çatışmaların olmasına yol açmaktadır. Ülkelerin yoksullaşmasında kendi iç dinamikleri kadar küresel ekonomi ve çok uluslu şirketler ile zengin ülkelerin tutumlarının etkisi de yadsınamaz.

Küreselleşmeciler kapitalizmi basit bir ekonomik sistem olarak görmek yerine onu daha kapsamlı görmekte; politik, kültürel, toplumsal yönlerine de dikkat çekmektedirler. Ayrıca küreselleşmenin, kapitalizmle birlikte doğru ve doruk noktaya ulaşacağını da düşüncelerinde görmek mümkündür:

Birçok durumda otoriter devletler demokratik ülkelerden çok daha yüksek ekonomik büyüme oranlarına bile ulaşmaktadırlar. Modern doğa biliminin mantığı dünyamızdaki birçok olguyu aydınlatmakta; gelişmiş demokrasilerin yurttaşları olarak geçimimizi niçin köylüler gibi topraktan elde etmek zorunda kalmayıp da genel olarak büroda kazandığımızı, niçin kabile ya da aşiret mensubu değil de daha çok sendika ve meslek örgütlerinin üyesi olduğumuzu, niçin bürokratik bir amirin otoritesine bir rahibinkinden daha çok saygı gösterdiğimiz ve niçin okuyup yazabildiğimizi ve ortak bir ulusal dil konuşabildiğimizi açıklamaktadır.¹⁷

Fukuyama yukarıdaki görüşlerinde, üstte belirttiğimiz vurguyu açıkça dile getirmiştir. Küreselleşme, kapitalizmle birlikte var olabilir, olumlu sonuçları beraberinde getirebilir. Aynı zamanda kapitalizmi otoriter devletle ilişkisi bakımından da ele almış, ancak görüşlerinin ilerleyen bölümlerinde bunun insanın yalnız ekonomik bir varlık olarak ele alınmasından kaynaklandığını belirterek, sakıncalarını da dile getirmiştir. Bu sakıncaların başında kapitalizm-otoriter devlet ilişkisi gelmektedir. Çünkü demokrasi ve hukukun üstünlüğü otoriterizmle

¹⁶ Anthony, Giddens, *Üçüncü Yol ve Eleştirileri*, Çev. Nihat Şad, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2001, s.119

¹⁷ Francis, Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev. Zülfü Dicleli, Simavi Yayınları, İstanbul, 1999, s.15

çelişmektedir ve ona göre "tarihin sonu" bir sistem olarak karşımıza liberal demokrasiyi çıkarmaktadır. Tüm ekonomik sistemlerin (özellikle sosyalizmin) çökmesiyle birlikte tarihin sonu gelmiş, bu son artık değişmeyecek olan bir sistemi, liberal demokrasiyi getirmiştir. Otoriter devlet onun tezine aykırı olduğu için, insanın yalnız ekonomik bir varlık olarak ele alınmaması gerektiğini belirterek, demokrasiye vurguda bulunur. Bu demokrasi kapitalist ekonomik sistemde var olan, küreselleşme sayesinde tüm dünyayı kaplayan ve artık değişmeyecek olan liberal demokrasidir.

1.1.1.1.2. Karşıt Küreselleşmeciler veya Alternatif Küreselleşmeciler

Tartışmanın karşı tarafında yer alanların küreselleşme karşıtı görüşleri, sorunun ele alınışında hataya yol açmaktadır. Çünkü küreselleşme karşıtlığı beraberinde yeni bir sorun getirmektedir. Küreselleşme, karşı konulamayacak bir dönüşümün sonucudur. Bu dönüşüm; ulaşım, iletişim ve üretim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin; ekonomi ve siyasete yansımalarıyla yaşanmış, bu da dünyanın giderek küçülmesini ve kaçınılmaz olarak küreselleşmeye yol açmıştır. Doğru yaklaşım karşıt (ya da alternatif) küreselleşme kavramı çerçevesinde değerlendirilebilir. "Küreselleşme karşıtı hareket, küresel bir küresellik karşıtı harekettir ve ancak internet sayesinde, medyanın küreselleşmesi sayesinde var olabilir. Kapitalizmin ilk yıllarında ortaya çıkan, daha sonra işçi hareketine dönüşen... düzensiz işçi hareketinin tarihsel dengidir. Hareketin uyandırdığı yankı, hareketin kendisinden büyük olmuştur."¹⁸

Manuel Castells bu alanda önemli isimlerden biri olarak görülebilir. Belki de en önemli katkılarından biri, yukarıdaki alıntıda vurguladığı, küreselleşmeye karşı olmanın mümkün olamayacağı, ancak "küresel bir küresellik karşıtlığı"nın var olabileceği düşüncesidir. Karşıt küreselleşme görüşünün yanında küreselleşme savunucuları gibi ülkeler, şirketler değil; internet, medya gibi küreselleşmenin ürünü ve araçları sayılabilecek araçları kullananlar vardır. Daha çok insan temelli bu hareketler, sonuç alınabilecek yasal düzenlemeler, uluslararası düzeyde ülkelere

¹⁸ Manuel, Castells, Martin, Ince, *Manuel Castells ile Söyleşiler*, Çev. Ebru Kılıç, 2004, s.75-76

yapılan baskılar değil, gösteriler, eylemler, sosyal medya paylaşımları biçiminde kendini göstermekte, doğrudan sonuç alınarak, küreselleşmeye yön verici olamamaktadır.

George Ritzer'in diğer sosyal bilimcilerden daha fazla tarafsız kalarak, tespitler yapar tarzda hareket ettiğini ifade etmek mümkün görünmektedir. Özellikle küreselleşme karşısında neler yapılabileceği konusundaki tespitleri ve bu tespitlerin sonucunda yaptığı değerlendirme dikkate değer görünmektedir. Gerçekten de küreselleşmenin yanında ya da karşısında yer almaktan çok, neler yapılabileceği daha önemli görünmektedir. Küreselleşme karşısında neler yapılabileceği konusundaki görüşleri; hiçbir şey, her şey, gerekli eylemler halihazırda yürürlükte ve yapılması gereken çok şey vardır, başlıkları altında değerlendirmiştir¹⁹. "Hiçbir şey yapılamaz diyenler"; küreselleşmenin önlenemez bir süreç olduğunu düşünerek süreci "şeyleştiren"lerdir. Şeyleştirme: İnsanların toplumsal süreçleri kendi başına bir gerçeklik olarak görüp, kendileri yarattıkları halde, bunlar karşısında yapacak hiçbir şey olmadığı hissine kapılmalarıdır.²⁰ "Her şey yapılabilir" diyenler, küreselleşmenin insan eylemlerinden etkilenebileceğini; süreci yavaşlatmak, değiştirmek ve durdurmanın mümkün olduğunu savunanlardır. "Gerekli eylemler halihazırda yürürlükte" görüşünü savunanlar; küreselleşmeciler ya da globafili taraftarları gibi, genel olarak her şeyin yolunda ve kontrol altında olduğunu, yapılması gerekenlerin yapılmakta olduğunu iddia edenlerdir. "Yapılması gereken çok şey vardır" diyenler ise; Ritzer'in de benimsediği bir görüş olarak, öncelikle küreselleşme karşıtlığının içinde bulunduğu teorik sorunlardan uzak kalmayı başarabilmektedir. Bu görüşe göre; küreselleşmeyle bağlantılı sorunlar ile onun taşıdığı sorunların çözümü için çok şey yapılmalıdır; yapılması gerekenler yapılıyor olsaydı, bugün bu sorunlar yaşanıyor olmazdı.

Bir de farklı yapısıyla -bir sosyal bilimciden çok gazeteci kimliğiyle- Naomi Klein karşıt küreselleşmeciler arasında yer almaktadır. Karşıt küreselleşmeci hareketle ilgili birçok değerlendirmeyi ortaya koyduğu gibi, küreselleşmecilerin birçok iddiasını karşılayan yorumlarına da rastlamak mümkündür.

¹⁹ George, Ritzer, 2011a, a.g.e, s.77-78

²⁰ George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s:77

Küreselleşmecilerin bu iddialarından biri; yoksul ülkelerin yoksullaşmasının nedenlerinin kendi içlerinde olduğu, bu sorunlar nedeniyle yabancı sermayenin bu ülkelere girmediği ve yoksul kalmaya devam ettikleridir. Çok uluslu şirketler yoksul bir ülkeye girmekte, aşağıdaki koşullar oluştuğunda hiç tereddüt etmemektedirler. Bir de o yoksul ülkelerin hükümetleri, anlaşmakta zorlanmayacakları koşulları ortaya koyan bir işbirliği oluşturursa, hiçbir sorun kalmamaktadır. Naomi Klein bu iddiayı şu bilgilerle karşılamaktadır:

Yoksul ülkelerin hükümetleri; vergi indirimleri, gevşek yönetmelikler ve işgücü içindeki huzursuzluğu kırabilecek güçte ve buna istekli bir ordu sunmaktadırlar. Fabrikaların kiralari sudan ucuzdur. Kaldıkları ilk beş yıl tüm masraflar dahil 'vergi tatili' uygulanır (gelir ve emlak vergisi ödemezler). Ancak, işçilere gerçek yaşam sınırı altında ödeme yapmasına izin verirler.²¹

Görüldüğü gibi bu işbirliği çok uluslu şirketler ve zengin ülkelerin yararına olurken, yoksul ülkelerin vatandaşlarının yararına sonuçlar getirmemektedir. Hükümetler sırf bu şirketlerin ülkelerinde yatırım ve üretim yapmaları için, vatandaşlarının yaşam sınırı altında ücret almalarına ve sağlıksız, güvenliksiz koşullarda çalışmalarına isteyerek ya da istemeyerek göz yummaktadır. Genelde bu durum isteyerek gerçekleşmekte, ancak yoksul ülkelerin hükümetleri, küresel güçlerin ekonomik dayatmalarına karşı koyamadıkları için buna istemeyerek razı olmak zorunda kalmış görünmektedirler. Nasıl gerçekleşirse gerçekleşsin, sonuç bundan yoksul insanların zarar görmesi biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Bu konuda ele alınabilecek bir başka isim; Amartya Sen'dir. O aslında daha çok, küreselleşmenin getirdiği düşünülen sorunların çözümüyle ilgili görüşler öne sürmektedir. Birçok sosyal bilimci ve siyasetçi (hem küreselleşmecilerden hem de karşıt küreselleşmecilerden), özellikle yoksulluk ve eşitsizlik gibi konularda ekonomik kalkınmaya yönelmek gerektiğini söylerken, Amartya Sen "özgürlükle kalkınma" üzerinde durmaktadır. Genel olarak görüşleri arasında; iddia edilenin aksine, demokrasilerde kısıtlıkların yaşanmadığı, yoksul halkların yoksulluk karşısında temel siyasi ve medeni haklara (yani özgürlüğe) eğilimli oldukları, bulunmaktadır. İlk olarak; kısıtlıkların demokrasinin işlediği yerlerde yaşanmadığını şöyle ifade etmektedir: "Kısıtlıklar genellikle, yabancıların yönettiği sömürge bölgelerinde, tek

²¹ Naomi, Klein, *No Logo*, Çev. Nalan UYSAL, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002, s.228

parti devletlerinde, ya da askeri diktatörlüklerde (yakın geçmişte Etiyopya, Somali ya da bazı Sahel ülkeleri*nde) görülmüştür."²² Bunun yanı sıra diğer bir önemli tespiti; temel siyasi ve medeni haklarla ilgili olandır. Onu da 1993 baharında Viyana'da toplanan İnsan Hakları Konferansında siyasi ve medeni haklar yerine maddi ihtiyaçlarla ilgili ekonomik haklar üzerine odaklanılmasını eleştirerek ifade etmiştir.²³ Bu konferansta genel kabul gören görüş; aslında dünyada genel kabul gören bir görüştü. Yoksul ve sömürülen ülkeler, ekonomik zorluklarla karşılaşıyorlar belki ama, bu ülkelerde aynı zamanda önemli bir sorunda özgürlükler konusundadır. İkinci sorunun birinci karşısında sorun olarak görülmemesi Amartya Sen'e göre birinci sorunu daha da derinleştirmekte ve çözümü giderek zorlaştırmaktadır. Çünkü bu tür ülkelerde özgürlük sorunu ortadan kalkarsa (temel siyasi ve medeni haklar gelişirse) ekonomik kalkınmanın önü de açılacaktır. Ancak dünyadaki genel kanı bunun aksine yöneliktir:

Gelişmekte olan ülkelerde, demokrasilere, temel siyasi ve medeni haklara muhalefet üç farklı yönden gelir. Birincisi, bu hakların iktisadi büyüme ve kalkınmayı engellediği iddiasıdır... İkincisi, yoksul insanlara siyasi haklar ve iktisadi ihtiyaçların karşılanması arasında seçim yapma fırsatı verildiğinde değişmez biçimde ikincisini seçecekleri öne sürülmüştür... Üçüncüsü, siyasi ve medeni hakları vurgulamının, hak ve özgürlükten çok özellikle düzen ve disipline eğilimli olduğu farz edilen "Asya değerlerine" ters düşen, özgül olarak "Batılı" bir öncelik olduğu sık sık öne sürülmüştür.²⁴

Fukuyama da otoriter devletlerin, demokratik ülkelere göre daha yüksek büyüme oranlarına sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu görüşün doğruluğunu destekleyen örnekler bulunmaktadır, ancak genellenmesi için gerekli ampirik bulguların yeterliliği, tartışma götürür bir durumdur. Otoriter olan her devlette ekonomik büyüme yüksek oranlarda olmadığı gibi, demokratik her devlet de yoksulluk çekmemektedir. Karşıt bulgulara bir başka örnek; Dünya Bankası'nın 2010'da yayınlanan raporundan derlenen "Kişi Başına Düşen Milli Gelir Düzeyleri Bakımından Dünyanın En Yoksul ve En Zengin 10 Ülkesine ait (Kişi Başına Düşen GSMH (\$), 2008-Satın Alma Gücü Paritesi İle)", aşağıdaki verilerdir. Dünyanın en yoksul ülkeleri, genel olarak demokrasinin iyi işlemediği ülkeler iken, en zengin

* Sahel ülkeleri: Senegal, Moritanya, Mali, Burkina Faso, Nijer, Nijerya, Çad, Sudan ve Eritredir.

²² Amartya, Sen, *Özgürlükle Kalkınma*, Çev. Yavuz Alogan, Ayrintı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 31

²³ Amartya, Sen, a.g.e., s.206

²⁴ Amartya, Sen, a.g.e. s.208-9

ülkeler ise dünyada demokrasinin belki de en gelişmiş, en iyi işlediği ülkelerdir. Bunun yanında bu tabloda dikkat çeken diğer bir çelişkili nokta; ABD gibi çok sayıda evsiz ve yoksulun bulunduğu ülkelerin, gelir dağılımı adaletsizliği nedeniyle, zengin ülkeler arasında yer almasıdır. Çünkü bu gibi ülkelerde toplam gelirin çok yüksek olmasına karşın, kişi başına bölündüğünde çıkan rakam, adaletsiz dağılım nedeniyle az sayıda zengin çok yüksek gelirlere sahip olduğu için, milyonlarca kişinin yakınından bile geçemediği bir düzeyi göstermektedir:

Tablo 1. Dünya Bankası, İnsani Gelişim Raporu, 2010.²⁵

Malavi	830	Norveç	58500
Togo	820	Singapur	46940
Mozambik	770	ABD	46970
Sierra Leone	750	İsviçre	46460
Orta Afrika Cum.	730	Hong Kong Çin	43960
Nijer	680	Avusturya	37680
Eritrea	630	İrlanda	37350
Burundi	380	Danimarka	37280
Liberya	300	Kanada	36220
Kongo Dem.Cum.	290	Finlandiya	35660

Bu konuda en kapsamlı çalışmaları yaptığı için yine Amartya Sen'e dönecek olursak;

Görece otoriter bazı devletlerin fazla otoriter olmayan devletlerden daha hızlı bir iktisadi büyüme sağladıkları kesinlikle doğrudur. Aslında Asya'da, Çin'in ya da Güney Kore'nin yüksek iktisadi büyümesini, otoriterizmin iktisadi büyümeyi daha iyi sağladığını ortaya koyan kesin bir kanıt olarak göremeyiz. Hızlı büyüyen Afrika ülkesi Bostwana'nın (dünyanın en hızlı büyüyen ülkelerinden biri) bu sorunlu kıtada bir demokrasi vahası oluşturması temelinde tamamen karşıt bir sonuca varmamız da mümkündür.²⁶

Kısaca; ne demokrasi ne de otoriterizm, ekonomik büyümenin tek başına anahtarı gibi görünmemektedir. Her ne kadar demokrasinin tüm ülkelerin ekonomik büyüme oranlarını yükselttiğine dair genelleme yapacak bulgular yoksa da,

²⁵ World Bank, World Development Report 2010, <http://siteresources.worldbank.org/INTWDR2010/Resources/5287678-1226014527953/WDR10-Full-Text.pdf>, 25.08.2015, s. 378-379,

²⁶ Amartya, Sen, a.g.e., s.209-10

otoriterizmin tüm ülkelerin ekonomik büyüme oranlarını yükselttiğine dair genelleme yapılacak kadar bulgular da bulunmamaktadır.

1.1.1.1.3. Dönüşümcüler

Küreselleşme hakkındaki bu görüş; diğerlerinin [şüpheciler-radikaller ya da küreselleşmeciler-karşıt (alternatif) küreselleşmeciler] sentezi olarak düşünülebilecek, küreselleşme ekseninde yaşananları belki biraz daha tarafsız ele alabilen bir görüştür. Diğer iki uçta bulunan görüşler; çoğunlukla tek faktöre bağlı açıklamalar yaparken dönüşümcüler, aşağıdaki alıntıda da olduğu gibi açıklamalarını çok faktörün etkileşimine dayandırarak yapmaktadırlar:

Küreselleşme, modern toplumları şu anda biçimlendiren geniş bir değişiklikler yelpazesinin gerisindeki merkezi güçtür... Etkilere ve değişmeye açık olan, dinamik ve açık bir süreçtir... Tek yönlü bir süreç değil, görüntülerin, bilginin ve etkilerin iki yönlü akımıdır... Dönüşümcüler ülkeleri, egemenliğini yitiriyor olarak görmek yerine, toprak temeline dayanmayan yeni ekonomik ve toplumsal örgüt biçimlerine (örneğin şirketler, toplumsal hareketler ve uluslararası organlar) yanıt olarak yeniden yapılanıyor olarak görmektedirler.²⁷

Şüpheciler ve radikaller olsun, küreselleşmeciler ve karşıt ya da alternatif küreselleşmeciler olsun, ulus-devletle ilgili sona erdiği ya da hiç etkilenmediği gibi uç görüşlere sahiptirler. Dönüşümcüler ise devletin yeniden yapılanmakta olduğunu iddia ederek, gerçeğe daha yakın bir görüş savunmaktadırlar. Bu görüşü gerçeğe yakın yapan en önemli gerekçe ise; tüm dünyada devletlerin, ayrıca içinde bulunan toplumların, geçirdikleri yeniden yapılanma ve değişim sürecidir. "Dönüşümcüler, bizim artık devlet merkezli bir dünyada yaşamadığımızı, hükümetlerin, küreselleşmenin karmaşık koşulları altında daha etkin ve dışa dönük bir bakış açısı benimsemeye zorladıklarını ileri sürmektedirler."²⁸ Gerçekten de günümüzde hükümetlerin dışişlerinde diğer ülkelerle olan bağımlılıkları neredeyse içişlerinde de bir bağımlılığa dönüşmüştür. İçişlerinde yaşanan doğrudan siyasi bir bağımlılıktan öte, ekonomik ve toplumsal alanlarda yaşanan bir bağımlılıktır. Özellikle çok uluslu şirketlerin, yabancı ülke vatandaşlarının varlığı daha çok ekonomik ve toplumsal alanla ilgili olsa da, hükümetleri istedikleri kararları almaktan uzaklaştırmakta,

²⁷ Anthony, Giddens, 2012b, a.g.e., s.95-96

²⁸ Anthony, Giddens, 2012b, a.g.e., s.96

küreselleşmenin gereği olarak, dışa dönük bir bakış açısı benimsemeye zorlamaktadır.

1.1.2. Modernleşmeden Küreselleşmeye

Modernleşme bütün dünyayı etkileyen bir süreç olarak yaşandığı için, küreselleşme bu sürecin hem içeriği hem de sonucu olarak gerçekleşmiştir. "Modernlik doğası gereği, yapısal olarak küreselleştiricidir"²⁹. Üretim klasik ya da ilkel araçlarla yapılmamaktadır. Ticaret bambaşka bir biçime bürünmüş, eskiyle kıyaslanmayacak halde olup, teknoloji her aşamasında kendini göstermektedir. Ayrıca e-ticaret önemli bir yükseliş kazanmıştır. Çalışma yaşamı nitelik ve nicelik bakımından çok farklı noktalara gelmiş; olumlu ve olumsuz olarak yaşanan değişimler, modernliğin kazandırdıkları ve tehlikeleri ile birlikte yaşandığını göstermiştir. Modernleşme, küreselleşmeden ayrı, bağımsız düşünülemez. Modernleşmeyle birlikte, küreselleşme de gerçekleşmiştir. Çünkü toplumlar modernliği birbirlerinden bağımsız yaşamamaktadırlar. Üretim, ticaret modernleştiği gibi küreselleşmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi; sanayileşme, makineleşme, bilim ve teknolojide yaşanan ilerlemelere dayanarak gelişen ulaşım, iletişim ve üretim olanaklarının getirdiği modernleşme, bunların dünya ülkeleri tarafından paylaşılması ve tüm dünyaya yayılması ile küreselleşmeyi yapısı gereği getirmiştir.

Dünya; üretim ve ticaret konusunda 19. yüzyıla bambaşka bir görünümle girmiştir. Siyaset ve sanayideki dönüşümler, bu konularda çarpıcı değişikliklerin gerçekleşmesinin temel koşulları olmuştur. Fransız Devriminin ardından sanayi devrimi ile Avrupa'da İngiliz ipliklerinin pazar ve sergilerde sunulması, iki devrimin tarihsel olarak arka arkaya geldiğinin göstergesidir. "Bu iki devrim arasında öz bakımından bir bağlantı vardır. Çünkü siyasal değişim ile iktisadi-toplumsal değişimler; bütün bunlar derinden birbirine bağlıydılar ve birlikte dünya tarihinin yeni bir çağını açmaktaydılar."³⁰

²⁹ Anthony, Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, Çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012a, s.60

³⁰ Hans, Freyer, *Sanayi Çağı*, Çev. Bedia Akarsu ve Hüseyin Batuhan, Doğubatı Yayınları, Ankara, 2014, s.26-27

Bu yeni dönem; günümüzden geriye doğru bakıldığında, modernleşmenin geri dönüşü olmayacak biçimde başladığının, giderek yayıldığıının göstergesidir. Ekonomik açıdan bakıldığında sanayi devrimi el işçiliğine dayanan üretim biçimini tarihe karıştırmış, sanayileşmenin altı dalga halinde yayıldığını ifade eden Freyer, bu dalga dalga gelişmeyi en belirgin olarak sanayileşmeye ilk başlamış ve en önce tam anlamı ile geliştirmiş İngiltere örneği üzerinden şöyle anlatır: 1765-1780 yılları arasında dokuma sanayisinin teknik alandaki en önemli icatları yaptığı dokuma dalgası; işlenen demirin her alanda kullanılan evrensel bir hale gelmesini sağlayan demir-çelik dönemi; hammaddelerin dünyadaki sanayi merkezlerine taşınmasını içeren ulaştırma çağı; bilimin belirleyici etken olarak ortaya çıktığı kimya çağı; kendisinden önceki bütün sanayileri kökünden değiştiren, taşıma ve ulaştırmayı yeni bir biçime getiren elektrik sanayisi; otomobil sergilerinin açılmasını, otomobil yarışlarını içeren, ulaştırma alanında yeni ufuklar açan benzin motoru çağı.³¹

Sanayileşmenin 18. yüzyılın son çeyreğinden 20. yüzyılın başına kadar geçirdiği evreleri anlatan bu uzun alıntıda dikkati çeken en önemli nokta; üretim biçimlerinin değişmesidir. Ancak üretim biçimlerinin değişmesi ile birlikte toplumlar ve toplumsal yapılar da değişmiştir. Artık toplumlar sanayi toplumları olarak görülmeye başlanmıştır. Bu değişiklik; el işçiliğinden fabrika işçiliğine geçişle, sanayi işçisi adı verilen bir sınıf ile üretim araçlarına sahip olanları ifade eden girişimciler sınıfının doğmasına da yol açmıştır.

Orta tabakaların, özellikle bağımsız küçük sanat erbabının büyük girişim tarafından savaş dışı edilip proleterya durumuna indirileceği ve böylece sınıf ikiliğinin gittikçe daha açık bir şekilde ortaya çıkacağı konusunda Marx'ın öne sürdüğü görüş, belli ölçüde doğru çıktı... Yalnız, orta sınıf eski güç ve yetenekleriyle birlikte kendisini sürdürmekle kalmadı; üstelik kendine yeni biçim de verdi. Bambaşka bağlantılardan doğan ve yepyeni bir türe yönelen bu sınıfa orta sınıf denildi... Teknik ilerleme, yeni bir uzman işçi sınıfının doğmasına yol açtı. Başka bir deyişle, bugün bütün işçiler nitelikli işçi ile niteliksiz/kara işçi diye iki kısma ayrıldı.³²

Tabakalaşma ile ilgili bu değişikliklerin toplumsal yapının ve toplumun dönüşümünü ifade ettiği alıntıdan anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra işçi sınıfının kalabalıklaşması Freyer'in deyimiyile hem siyasi olarak bir güce sahip olmasına yol

³¹ Hans, Freyer, a.g.e., s.40-44

³² Hans, Freyer, a.g.e., s.61-63

açmış hem de girişimciler sınıfı ile kavgasına yeni bir biçim vermiştir.³³ Orta sınıf gelişmeye başlamış; toplum ikili tabakalaşmadan (girişimciler ve işçi sınıfı), üçlü tabakalaşmaya geçmiştir. İşçi sınıfı içerisinde orta tabakaya geçişler çoğalarak, uzmanlaşmış işçiler ve memurlardan oluşan orta sınıf güçlenmeye başlamıştır. Bu toplum yapısında; tabakalaşmada olduğu kadar, kurumlarda da değişikliklere neden olmuştur.

Geçtiğimiz elli yıla kadar üretim; şirketin merkezinin bulunduğu ülkelerdeki fabrikalarda yapılmakta, hammadde ithalatı yapılmaktaydı. Şimdi ise birçok çok uluslu şirket, üretimi, merkezinin bulunduğu ülkenin dışındaki ülkelerde yaptırmaktadır. "Ürünlerini kendileri, kendi fabrikalarında yapmak yerine, 'tedarik etmektedirler'... Mevcut fabrikaları kapatmakta, çoğunlukla deniz ötesi, sözleşmeli üretime geçmektedirler."³⁴ Bazı şirketler için bu süreç, kendine ait fabrikasının bulunmaması ya da prestij fabrikası sayılabilecek, toplam üretimi içinde hiç önemsenmeyecek miktarda üretim yapan fabrikaları kalacak biçimde tamamlanacak gibi görünmektedir. "Fabrikaların hiçbirine kendisi sahip olmayan Nike, ürünsüz markanın prototipi haline gelmiştir... Adidas da tüm fabrikalarını kapatıp sadece teknoloji merkezi olan ve toplam üretiminin yüzde birini gerçekleştiren küçük bir fabrika bırakmıştır."³⁵ Bu fabrikalar çoğunlukla yoksul, üçüncü dünya ülkeleri diye ifade edilen ülkelerde bulunmaktadır. Neredeyse tamamı Avrupa ve Amerika kökenli bu şirketler üretimlerini birçok farklı ülkeye kaydırmışlardır.

Sadece üretim, üretim araçları ve yeri değil, ticaret de değişmiş, bu şirketler ürünlerinin pazarlamasında da diğer ülkelere açılmayı seçmişlerdir. Bu, başlı başına elbette olumsuz bir şey değildir. Ancak gelişmeleri değerlendirirken yaşanan olumsuz sonuçları da değerlendirmek gerekir. Bu malların üretilmediği ülkelerin vatandaşlarının, bu mallara sahip olmasını sağlayan üretim ve ticaretin küreselleşmesini olumlu görmek mümkündür. Bunun yanında görülmesi ve önlem alınması gerekli olumsuz sonuçlar da vardır:

³³ Hans, Freyer, a.g.e., s.64-65

³⁴ Naomi, Klein, 2002, a.g.e., s.219

³⁵ Naomi, Klein, 2002, a.g.e., s.220

BM raporlarında; zenginler ile yoksullar arasında sürekli büyüyen açıklığa ve Batıda çok tartışılan orta sınıfın ortadan kalkmasına rağmen, işlere ve gelir seviyesine yönelik şirket saldırılarından daha kötüsü; şirketlerin doğal çevreye, gıda stokuna ve yerli halklarla kültürlere verdikleri zarardır.³⁶

Bu olumsuzluklar, küreselleşmeye, küresel ekonomiye olumlu bakarken, olumsuzlukların da göz ardı edilmemesi gerektiğini göstermektedir. Bu duruma bir başka örnek; çok uluslu şirketlerin 1980-1995 yılları arasında toplam kıymetlerindeki artışın karşısında, aynı dönemde doğrudan istihdam oranlarındaki azalıştır. "1980-1995 yılları arasında çok uluslu şirketlerin toplam kıymetlerindeki artış; %697 iken, aynı dönemde doğrudan istihdam oranlarındaki azalış %7.6 dır."³⁷ Şirketler elbette kârlarının artmasına yönelik çalışmalıdır, ancak görüldüğü gibi, bu artış, istihdamın azalmasıyla, işçi ücretleri ve vergilerdeki düşüşle sağlanıyor ise, bu olumsuzluğu da görmezden gelmemek gerekir.

1.1.3. Küreselleşmenin Boyutları

Bu konuda karşımıza iki farklı değerlendirme çıkıyor. Biri daha çok geleneksel sosyolojik yöntemlerle yapılan ekonomik, siyasi ve kültürel boyutlarının ele alınması, diğeri modern sosyolojinin bilinen isimlerinden Anthony Giddens'in, ekonomik ve siyasi boyutları bir anlamda sentezleyerek ortaya koyduğu değerlendirme. Giddens'in yaptığı değerlendirmede küreselleşmenin; Ulus-devlet sistemi, Kapitalist dünya ekonomisi, Askeri dünya düzeni ve Uluslararası işbölümü gibi boyutlarından bahsediyor³⁸. Kapitalist dünya ekonomisinde çok uluslu büyük şirketlerin gücünü vurgularken ulus-devletin sahip olduğu askeri güce, toprak bütünlüğü ve şiddet araçlarının kontrolü gibi bir güce sahip olamayacaklarını açıklıyor. Her ülke bir toprak bütünlüğüne sahiptir ve sınırları içerisinde şiddet araçlarının kontrolü devlete aittir. Büyük bütün çok uluslu şirketler, birkaçı dışında çok sayıda devletten daha büyük bütçeye sahip olsa da devletin sahip olduğu bu güce sahip olmaları olanaklı değildir.

³⁶ Naomi, Klein, 2002, a.g.e., s.285

³⁷ Naomi, Klein, 2002, a.g.e., s.286

³⁸ Anthony, Giddens, 2012a, a.g.e., s.66

1.1.3.1. Ekonomik Boyutu

Küreselleşmeyi geleneksel sosyolojik yöntemlerle değerlendirdiğimizde karşımıza çıkan kavramlardan biri ekonomik boyuttur. Küreselleşme belki de en çok bu boyutuyla hissedilen, gözlemlenen ve değerlendirilen bir olgudur. Ekonominin birçok unsurdan önce küreselleştiği ve onları küreselleştiren unsur olduğu bir gerçektir. Çok uluslu şirketler, küreselleşmenin ekonomik boyutunun merkezinde yer alırlar. Onların varlığı ve etkileri sadece ekonomik alanla da sınırlı kalmaz.

Kapitalist sistem bu şirketler için vazgeçilmez olduğu kadar; koşulları, politikaları da bu sistemin dışına çıkmayacak biçimde belirlemek isterler. Birçok düşünür ve devlet yönetimi de onların bu beklentilerini karşılayacak düşünce ve politikaları benimserler. Örneğin: "Toplumsal refah için yapılan harcama ve yoksullar için sosyal güvence de azaltılmalıdır. Bu tür harcamalar ve böyle bir refah sistemi ekonomik büyümeye ve hatta yoksullara zarar veren şeyler olarak görülmektedir."³⁹ Bu tür harcamalar ile verilecek sosyal güvenceler, çok uluslu şirketlerin vergi indirimi ve teşvik beklentilerine uymayacak sonuçlar verebilecektir. Bu sonuçlar, vergi yükünün artması, teşviklerin azalması gibi, zararlarına olacak niteliktedir. Bunun yanında, Sovyetler Birliği'nin başarısızlığını kanıt göstererek, hiçbir hükümetin piyasalar kadar iş göremeyeceğini, bu nedenle piyasalara müdahale etmemesi gerektiğini savunan sınırlı hükümet⁴⁰ kavramı da benzer bir görüşü savunmaktadır. Burada da piyasanın kendi koşulları ile işlemesi, devletin piyasalara düzenleyici konumda bile müdahale etmemesi, sosyal güvence gibi güçsüzleri koruyucu önlemler olarak piyasanın aktörlerine ekonomik zararlar verebilecek sonuçlara yol açmaması savunulmaktadır.

Küreselleşmenin ekonomik boyutu içerisinde değerlendirilebilecek bir başka konu da; yeni mal ya da hizmetler üretilmesi kadar yeni pazar ve pazarlama yöntemleri bulunmasını da içeren, inovasyondur. "İnovasyon: bir yenilik, işletme içi uygulamalarda, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir ürün/hizmet veya süreç, yeni bir pazarlama yöntemi ya da

³⁹ Johan, Norberg, *Küresel Kapitalizmi Savunmak*, Çev. Metin Toprak ve Mustafa Acar, Liberte Yayınları, İstanbul, 2003, s:97

⁴⁰ George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.138

yeni bir örgütsel yöntemin gerçekleştirilmesidir."⁴¹ biçiminde tanımlamaktadır. Çünkü yeni bir ürünün kendisi, üretilmesi, pazarlanmasını içeren sürecin bütünü anlatan bu kavram küreselleşmenin ekonomik boyutu için önemli bir kavramdır. Küresel ekonomi; yeni ürün ve yeni pazarlara ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyacı karşılayacak olan, yeniliklerin üretilmesidir. Bir ürünün ilk olarak icat edilmesi ne kadar önemliyse; onu sürekli geliştirerek her seferinde bir yenilik eklemek de en az o kadar önemlidir. Cep telefonları ilk çıktığında sadece arama yapıp gelen aramalara cevap verilebiliyordu. Sonrasında mesaj gönderme özelliği, oyunlar eklenerek bugünün akıllı telefonlarına kadar gelindi. İnovasyon çalışmaları ile telefonların sürekli geliştirilmesi ve yenilenmesi; hem ürünü canlı tuttu hem de pazarın giderek daralmasını önledi. Bu nedenle insanlar telefonlara eklenen her yenilik sonrasında yeni bir telefon almayı düşünebilmektedirler. Aslında aldıkları ürün aynı olmasına karşın; yenilikleri, markayı ve özelliği, ayrıca satın almaktadırlar.

Bugün ayrıca her ürün için, insanların ihtiyacı olan bir ürün olduğunu düşündürmek de bu çalışmaların bir parçası olarak görülebilir. Bu durum, en az yeni bir ürün ortaya koymak kadar önemlidir. Çünkü bu sayede daha fazla insan o ürünü talep edecek, pazar genişleyecek ya da en azından daralmayacaktır. Yenilikler de en çok A.B.D' de üretilmektedir. Birçok ürünün icadı, geliştirilmesi, pazarlanması Amerika'da gerçekleştirilmekte, daha sonra dünyanın birçok ülkesinde satışa sunulmaktadır. İnovasyon ve Ar-Ge çalışmalarına ayrılan payların büyüklüğü sıralamasında üçüncü sırada yer alan Amerika bu nedenle, hem yeni icatlar hem de bu icatlara eklenen yenilikler konusunda karşımıza daha çok çıkmaktadır.

1.1.3.2. Siyasi Boyutu

Küreselleşmenin siyasi boyutu, ekonomik boyutu ile bir bakıma iç içe geçmiş durumdadır. Yönetim kavramının yerini alan yönetim kavramı küresel boyutta bu iki boyut ile ilgili yaklaşım ve kararların birlikte ele alındığını göstermektedir. Bu birlikteliği en iyi vurgulayan kavramlardan biri de "ekonomik küreselleşme" dir.

⁴¹ Nobuo, Tanaka, Michel, Claude, *OECD, EUROSTAT, Oslo Kılavuzu: Yenilik Verilerinin Toplanması Ve Yorumlanması İçin İlkeler*, Çev. Tübitak, OECD Eurostat Yay. 3. Baskı, Ankara, 2006, s.50

"Ekonomik küreselleşme, bütün ulusal ekonomilerin, birbiriyle bağlantılı bir küresel ekonomi içine az ya da çok çekildiği bir süreci ifade eder."⁴²

"Ulusal ekonomilerin küresel ekonomiler içine çekilmesi" ve "finansal sermaye akışlarının ülkeler arasında serbestçe gerçekleşmesi", ekonominin siyasetle iç içe geçtiğini, küreselleşmenin ekonomik boyutu ile siyasi boyutunun birlikte hareket ettiğini açıklayıcı tanımlamalardır. Bütün bunlara karşın, küreselleşmenin siyasi boyutunu açıklamaya çalışırken, uluslararası ilişkiler ve yönetim üzerinde durmak gerekir. Küreselleşmenin ulus devletleri sona erdirdiği ya da en azından zayıflattığı görüşünün gerçeği yansıtabilmesi için; bugün ortada Amerika, İngiltere, Almanya gibi güçlü ulus-devletlerin bulunmaması gerekirdi. Uluslararası ilişkiler; devletleri birleştirip tek bir merkezde toplamak yerine, her birinin kendi gücünü artırma düşüncesiyle, kendi başına var olarak, yaşanan ilişki ve işbirliğini vurgulamaktadır. Siyasal küreselleşme ulus-devletleri bitirip tek bir dünya devleti olma yolunu değil, her ulusun kendi varlığını, çıkarlar çerçevesinde koruduğu, gerçekleştirdiği bir yolu göstermektedir.

"Yönetişim, bir toplumsal-politik sistemdeki ilgili bütün aktörlerin ortak çabalarıyla elde edilen sonuçların oluşturduğu yapı ya da düzen olarak tanımlanmaktadır."⁴³ Bu tanım da küreselleşmenin siyasi boyutunu; yeni bir siyasal düzene geçildiği biçiminde yorumlamaya yol açmaktadır. Ancak bu siyasal düzen; bazı görüşlerde olduğu gibi, ulus-devletin sona erip tek dünya devletini oluşturmayı değil, "bütün aktörlerin" var olmayı sürdürerek oluşturduğu yeni yapı ve düzeni anlatmaktadır.

1.1.3.3. Kültürel Boyutu

Aslında kültürel boyutunda ekonomik ve siyasi boyuttan ayrı değerlendirilmesi konunun eksik ele alınmasına yol açacaktır. Bu konuda öncelikle karşımıza çıkan bir kavram değil, bir ekten bahsetmek gerekir: "-laştırma". "Amerikalılaştırma: Amerikalı olmayanların, Amerika'yla / Amerikalılarla yakından

⁴² Andrew, Heywood, *Küresel Siyaset*, Çev. Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Adres Yayınları, Ankara, 2014, s.131

⁴³ Bozkurt vd.den akt., M.Akif, Özer, "Yönetişim Üzerine Notlar", *Sayıştay Dergisi*, 2006, s.60

ilgili şeyleri ithal etmesi."⁴⁴ Örnekler çoğaltılabilir: Japonlaştırma, Coca-Colalaştırma, McDonaldlaştırma, Disneyleştirme, Wal-Martlaştırma, Starbuckslaştırma... Bu ülke ve şirketlerin kültüründe ve bünyesinde yer alan ürünlerin, (kıyafetlerden yiyeceklere, içeceklere, oyuncaklara, otomobillere kadar ne varsa), diğer ülkelerde, kendi kültürlerinden vazgeçecek kadar alınıp satılması, kullanılması ve ulusal kültürlerin yerini bir ölçüde böyle bir küresel kültürün alması söz konusu olmaya başlamıştır. Bu kültürler arası alışverişten ya da evrensel kültürden farklı bir durumdur. Çünkü burada kültür, sanat, bilim, felsefe gibi unsurlar değil, siyaset ve ekonomi etkilidir. Bunu sorun haline getiren şey ise, kültürel bir alışveriş amaçlı değil, sadece siyasi ve ekonomik çıkar elde etmek için yapıyor olmasıdır.

Kültürü kültür yapan, onun aktarıcısı konumunda olan "dil"de önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. Bugün dil konusunda küreselleşmenin etkilerini, bir çay ocağından içecek adına, kıyafet markasından günlük dildeki konuşmaya kadar, görmek mümkündür. Sorun bir yabancı dilin kullanılması değil, kullanılan dilin bozulmasıdır. Çünkü kullanılan sözcükler hiçbir dilde kullanılmayan, dilin yozlaşmasına yol açan kullanımlardır: Whisne-Vişne, Taxim-Taksim, DoRock-Durak, Pasha-Paşa, Efendy-Efendi gibi. Görüldüğü gibi ikinci sözcükler Türkçe'de yerine birincilerin kullanıldığı sözcükler iken, ilk sözcükler herhangi başka bir dilde de anlamlı olmayan sözcüklerdir. Anlamsız ve dilin yozlaşmasına yol açan bu ilk sözcükleri; bir marka, işyeri adı olarak görmek mümkündür.

Aslında medyanın gücünün kullanılabilmesini sağlayan uydu yayıncılığının 1957 yılında temellerinin atılması, siyasetin biçimlenmesinde olduğu kadar kültürün küreselleşmesinde de büyük rol oynamıştır. Karasal yayıncıya sadece ulusal ölçekte (o da her ulusun her yerini kapsayan biçimde değil) yapılabilen yayınlar, uydu yayıncılığı ile dünyanın hemen hemen her yerine yapılabilir hale gelmiştir. Uydu yayıncılığı; kültürün maddi-manevi tüm unsurlarının dünyanın dört bir yanındaki insanlar tarafından tanınması ve daha da önemlisi benimsenmesini sağlama görevini üstlenmiştir.

⁴⁴ George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s. 106-7

Uydu yayıncılığının ardından; yetmişli yıllarda başlayan internet serüveni, seksenlerde yaygınlaşma çabalarının sonuç vermesiyle doksanlarda gelişmiş hale gelmeye başlamış, günümüzde ise vazgeçilmez bir noktaya ulaşmıştır. İnternet bugün kültürün, ekonominin, siyasetin küreselleşmesinde ve bu küreselleşmenin sürmesinde önemli bir araç haline gelmiştir. Uydu yayıncılığı ile bu rolü paylaşan internet; kültürel unsurların (yiyecek-içecek kültüründen inanışlara) taşıyıcılığını yapmakta, milyonlarca insanın ekranından, telefonundan yaşamlarına girerek, bu unsurları benimsemelerini sağlamaktadır.

Sinema ve diziler de kültürün küreselleşmesinin önemli araçları arasında yer almaktadır. Bu ürünlerde kullanılan temalar, kültürel unsurlar, girebildikleri her yerde insanların tercihlerini, yaşam biçimlerini etkilemektedir. Yabancı sinema filmleri ve diziler dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye'de de izlenmekte, yabancı kültür unsurlarının birçok insan tarafından benimsenmesine, yaşam biçimi haline getirilmesine yol açmaktadır. Birçok Türk sinema filmi ve dizisi de başta Arap ülkeleri olmak üzere birçok ülkede izleyici bulmakta, sunulan unsurların benimsenmesine yol açmaktadır.

1.1.4. Küreselleşmenin Toplumsal Sonuçları

Bu bölümde öncelikle küresel adaletle ilgili norm arayışını ve ahlaki tartışmaları vermeye çalışacağız. Zengin devletlerin dünyadaki yoksulluğu bitirmek üzere yaptığı yardımların yeterli olup olmadığı, öncelikle ekonomik alandaki adaleti, daha sonra bu yolla sağlık ve eğitim hizmetlerine, sağlıklı içme suyuna ulaşma ile sosyal alandaki adaleti tartışmaya açmaktadır. Buradaki temel iddia zengin güçlerin, dünyadaki kaynakları kullanarak oluşturdukları zenginliği, yoksul ülkelerle paylaşmaması, yoksulluğu yok etmek mümkünken yardımlarla azaltma çabasından öteye geçmemesidir. Örneğin; UNDP verilerine göre zengin devletler askeri harcamalar için 1985 yılında GSYİH'larından %4.1 ayrılırken 1998 yılında %2.2

ayırarak, 477 milyar dolar barış kârı elde etmişlerdir. Ancak aynı dönemde resmi kalkınma yardımını GSMH payı olarak bire üç oranında azalttılar.⁴⁵

Ahlaki temel üzerine kurulan bu yaklaşım, aynı zamanda böyle bir adaletin gerçekleştirilebileceğini de iddia etmektedir. Çünkü bu görüşe göre aynı dünyayı paylaşmak, zenginliği de paylaşmayı ahlaki bir zorunluluk olarak görmektedir. Pogge tarafından ortaya konan, küresel kaynaklardan elde edilen kâr payı önerisi⁴⁶; bu köklü eşitsizlikte herkesin payının bulunduğunu belirterek; küresel gelir (2000 yılında 31.171 milyar dolar) den alınacak pay, barış kâr payı (savunma ve savaş bütçelerinin azaltılması ile) ve ham petrole varil başına iki dolarlık kâr payı alınmasını öngörmektedir. Bununla küresel eşitsizliklerin giderilebileceğini, dolayısıyla küresel anlamda ekonomik, sosyal ve siyasal yönleri bulunan bir adaletin gerçekleştirilebileceğini ileri sürmektedir. Bu öneri; gerçekleştirilip olmamasından çok küresel anlamda bir adaletin tartışılmasını ortaya koyması bakımından önemlidir. Dünyadaki zenginliğin paylaşılması yoluyla; ekonomik, sosyal ve siyasal açılardan var olan eşitsizliklerin ortadan kaldırılması hedefi, küresel adalet kavramını vurgulamaktadır.

Aşağıda adı geçen kavramları tanımlamak ya da yeniden tanımlamak yerine, bu kavramların küreselleşme ile ilişkisini, küreselleşmenin bu kavramlar üzerindeki etkilerini ve uğrattığı değişimleri belirlemek yerinde olacaktır. Her bir kavramın başında yer alınan "küresel" kavramının kattığı anlam, genel olarak dünyanın yeni düzeninin koşullarını vurgulamak olsa da her biri için farklı değişimler söz konusu olmuştur. "İki yüzyıl öncesine kadar tarihin bütününde egemen olan toplum türlerini ortadan kaldıran olay; sanayileşmedir"⁴⁷. Bugün sadece siyasal anlamda devlet değil, toplum da yeni bir formdadır. Küreselleşme, dünya ölçeğinde toplumsal ilişkiler biçimi ise küresel toplum, dünya ölçeğinde bir toplum anlayışını ortaya koymaktadır. Artık toplum ve toplumsal ilişkiler, ulusal düzeyde olmaktan çıkmış, her bir toplumsal olgu, küresel düzeyde gerçekleşmeye başlamıştır. Geçmişte örneğin

⁴⁵ Thomas, Pogge, "Küresel Adaletin Öncelikleri", David HELD ve Anthony MCGREW, *Küresel Dönüşümler* iç., Bölümü çev. Ender Akçakoca, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2008, s.650

⁴⁶ Thomas, Pogge, *Küresel Yoksulluk ve İnsan Hakları*, Çev. Güneş Kömürçüleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s.321-348

⁴⁷ Anthony, Giddens, 2012b, a.g.e., s.73

küçük işletme ve tezgahlarda el-işçiliği ile yapılan üretim bugün tüm dünyaya yönelik olarak gerçekleşmektedir. Bu da toplumsal değişme konusunda Giddens'in "yerinden çıkarma" ve "yeniden yerleştirme" kavramlarını tekrar akla getirmektedir. Toplumun yapısında gerçekleşen değişimler, şimdiye kadar ulus ölçeğinde etkiler oluştururken, artık küresel ölçekte gözlemlenmektedir. Bu konuda Roland Robertson'un; Parsons, Luhmann ve Habermas'ın görüşlerini ele alarak yaptığı tartışma dikkate değerdir:

Parsons "liberal" küresel bir *Gesellschaft* yorumunu desteklemeye epeyce yaklaştı... Luhmann'a bakılırsa, dünya toplumu tek olasılıktır,... Habermas'a göre, dünya toplumu için özcü ortak bir kimlik ne mümkündür ne de gereklidir; küresel iletişim eylemine evrensel katılım, ulaşılabilecek en iyi noktadır... Bütün bunlara ilaveten, modern dünya "sistemi"nde toplumların göreceleştirildiğini, ama aynı zamanda içinde siyasal ve kültürel "iktidar"ın yayıldığı bir sistemin parçaları haline gelmelerinin de mümkün kılındığını savunmaktayım.⁴⁸

Robertson yukarıdaki alıntıda, akla uygun bulduğu üç görüşün ortak noktası olan toplumların küreselleştiği, dünya toplumu haline geldiği bilgisine, toplumların göreceleştirildiğini de ekleyerek yeni bir toplum modelinden, küresel toplumdan bahsetmektedir. Bugünün toplumsal ilişki ve olgularına bakıldığında bu yeni toplum modelini görmek mümkündür. Artık ekonomik ve ticari ilişkilerden kültüre, çalışma yaşamından toplum yaşamına, eğitimden sağlığa, toplumsal alanın tamamında ulus ölçeğinden küresel ölçeğe bir geçiş olduğuna dair pek çok örnek görebiliriz. Dünyanın her yerinden kolayca yapılan alış-verişler, yeni bir filmin-kitabın-albümün dünyanın birçok ülkesinde aynı anda piyasaya çıkması, iş ya da turizm amaçlı farklı ülkelere seyahatler, eğitim almaya giden öğrenciler, tedavi olmaya giden hastalar, küresel toplumsal ilişki ve olgulara verilebilecek örneklerden sadece birkaçıdır.

1.1.4.1. Küresel İşbölümü

İşbölümü küreselleşme ile birlikte sadece bir işyerinde bulunan insanların işleri paylaşması ya da bir ülkede yaşayan insanların mesleki ya da teknik olarak işleri paylaşması olmaktan çıkmış, uluslararası bir görünüm kazanmıştır. Artık işbölümü farklı uluslardan insanlar arasında gerçekleşmeye başlamıştır. "Modern endüstri ile üretimin dünya çapındaki dağılımında, gelişmiş ülkelerdeki bazı bölgeler

⁴⁸ Roland, Robertson, a.g.e., s.124-25

endüstriden arınmış ve Üçüncü Dünya'da 'Yeni Endüstrileşen Ülkeler'in çıkışını da içeren bazı kaymalar oluşmuştur."⁴⁹ Markaların üretimlerini farklı ülkelerde yapmaları bu tür bir küresel işbölümüne örnektir. Şirketin merkezi bir Avrupa ülkesinde iken, fabrikaları dünyanın çeşitli yerlerinde bulunmaktadır.

Bazı meslekler, bazı yörelerin insanlarıyla özdeşleşmiştir. Eğinlilerin kuyumcu-halıcı olması, Karadenizlilerin fırıncı-müteahhit olması örneklerinde olduğu gibi. Yapılan bir genelleme olmakla birlikte; ülkenin ya da dünyanın birçok yerinde, bahsedilen yöre-meslek ilişkisine rastlamak mümkün olabilir. Kuyumcu ya da halıcı Eğinliye, fırıncı ya da müteahhit Karadenizliye; İstanbul, Ankara ve İzmir'de, rastlandığı gibi Newyork, Londra ve Berlin'de de rastlanabilmektedir.

Küresel İşbölümünün önemli bir yönü de işsizliğe yaptığı dolaylı etki ile kendini göstermektedir. Bir ülkede çalışan yabancılar bulunurken, aynı ülke vatandaşları yabancı ülkelerde çalışabilmektedir. Bu bir dengeye yol açıyormuş gibi görünse de, bir ülkede -özellikle ucuza çalışan- yabancıların varlığı ve çokluğu bu dengeyi bozabilmekte, işsizliği arttırabilmektedir. Örneğin Türkiye'de; hasta, yaşlı ve çocuk bakımında çoğunlukla yabancılar çalışmaktadır. Türklerin bu tür işleri beğenmemesinin yanı sıra, yabancıların daha ucuza ve çok fazla istekte bulunmadan (izin, sosyal güvence gibi) çalışmalarını tercih edilebilirliklerini arttırırsa da, sonuçta işsizlik oranının artması, yabancı düşmanlığı gibi sorunların ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Küresel İşbölümüyle ilgili trajik örnekler de bulunmaktadır. "Çok uluslu şirketler kendilerini dünyanın en zalim ve baskıcı rejimleri ile ilişkileri nedeniyle mikroskop altında bulmuşlardır: Burma (Myanmar), Endonezya, Kolombiya, Nijerya ve Çin işgalindeki Tibet"⁵⁰. Bu ülkelerle bu şirketlerin ilişkisi, Burma'da olduğu gibi darbelerin desteklenmesi, hükümetlerin vergi indirimleri (hatta vergi tatili, hiç vergi ödememe) sağlaması, çalışanların ücretleri ve sosyal hakları konusunda iyileştirmeler yapılmasına aracı olmamaları gibi, şirketlerin yararına, halkın ve çalışanların zararına olan konularda olmuştur.

⁴⁹ Anthony, Giddens, 2012a, a.g.e., s.70

⁵⁰ Naomi, Klein, 2002, a.g.e., s.352

1.1.4.2. Küresel Tabakalaşma

Bir toplumu oluşturan insanların tümü aynı özellik, olanak ve fırsatlara sahip olamazlar. Bu konularda insanlar arasında farklılıklar ya da diğer bir deyişle eşitsizlikler vardır. "Dünyadaki eşitsizliklere bakmanın en bilinen tarzı Kuzey ile Güney, merkez ile çevre ya da dünyanın gelişmiş ve az gelişmiş bölgeleri arasındaki farklara odaklanmaktır"⁵¹. Bu farklar, rakamlarla da ifade edildiğinde çok net bir biçimde eşitsizliği ortaya koymaya yetiyor. Kuzey ile Güney arasında büyük bir eşitsizlik olduğu gerçek, ancak yine de küresel eşitsizliğin boyutu konusunda daha net bir görüntü alabilmek için; Paul Collier'in %70'i Afrika'da, geri kalanı Haiti, Bolivya, Laos, Kuzey Kore ve Yemen'de yaşayan, gelirleri diğer gelişmekte olan ülkelerin beşte biri, yaşam süreleri düşük ve bebek ölümleri yüksek olan "dipteki milyar"⁵² ile onları diğer ulus-devletlerden ayırt eden ve neden yoksullaştıklarını açıklayan "dört tuzak" görüşlerine yer vermek gerekir. I. ve III. Dünya ülkeleri olarak da adlandırabileceğimiz bu zengin ve yoksul ülkeler arasındaki farkların yarattığı eşitsizlik çok büyük boyutlarda olduğu gibi, böyle giderse durumun ileride çok daha kötü olacağı anlaşılmaktadır. Özellikle yaşam sürelerinin kısalığı ve yüksek bebek ölümleri; dipteki milyarların yaşadığı eşitsizliği gözler önüne sermeye yeten verilerdir.

Diğer önemli bir sorun tuzaklar: İlki; ulus-devletin ya süregelen iç savaşlarla ya da sık sık yaşanan hükümet darbeleriyle yüz yüze gelme durumu olan " çatışma tuzağı", ikincisi; doğal kaynaklara aşırı bağımlılık nedeniyle ekonomik kalkınmanın sınırlanması olan "doğal kaynaklar tuzağı", üçüncüsü; denize kıyısının bulunmamasıyla birlikte "kötü komşular tarafından kuşatılmış olma tuzağı", dördüncüsü; kötü politikalar uygulayan kötü bir yönetimin ekonomik büyümeyi engellediği gibi o ekonomiyi fiilen tahrip etmesini de içeren "kötü yönetim tuzağı."⁵³

Collier'in eşitsizlik üzerine verdiği bilgiler, durumun daha kötüye gideceğini göstermeye yeterli iken, bu tuzaklar, dipteki milyarların durumdan kurtulmasının neredeyse olanaksızlığını göstermektedir. Demek ki bu yoksul ülkelerin; yoksulluktan kurtulabilmeleri için, önce bu tuzaklardan kurtulmaları gerekiyor ki, asıl olanaksız görünen durum da galiba budur.

⁵¹ Paul, Collier'den akt. George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.418

⁵² Paul, Collier'den akt. George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.418

⁵³ Paul, Collier'den akt. George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.419-21

Tabakalaşma ile ilgili küresel bir yer tutmaya başlayan ve bir yönüyle bakıldığında sorun olarak değerlendirilebilecek konu, etnik tabakalaşmadır. Vasıfsız işlerde (inşaat, tarım ve temizlik işçiliği gibi) çalışanların büyük bir çoğunluğunu aynı yoksul bölgelerden gelen insanlar oluşturmaktadır. Hem Türkiye'nin hem de dünyanın birçok kentinde, inşaat, tarım ve temizlik işçiliği gibi alanlarda; Türkiye'de çoğunlukla Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin yoksul insanları, Amerika kıtasında Meksikalılar çalışmaktadır. Bu durum elbette; belirtilen bölge ve ülkelerin insanlarına yüklenen bir anlam ya da yakıştırılan bir etiketten kaynaklanmamaktadır. Çoğunlukla ekonomik nedenlerle, eğitim ve vasıflı iş olanaklarından yararlanamayan yoksul bölgelerin insanları, ister istemez vasıfsız işlere yönelmek zorunda kalmaktadırlar.

"Genel olarak varlık ve mülk anlamıyla düşünülse de tabakalaşma; toplumsal cinsiyet, yaş, dinsel bağ ya da askeri rütbe gibi diğer nitelikler nedeniyle de ortaya çıkar."⁵⁴ Tabakalaşmanın küreselleşmesi ise, küreselleşmenin kendini en çok gösterdiği yerdir. Toplumsal sınıflar artık sadece ulusal değil, uluslararası düzeyde de ele alınabilmektedir. Çünkü özellikle ekonomik farklılıklar ulus düzeyini aşmış, toplumsal sınıfların üyeleri farklı ülkelerde bir arada yer almaya, yaşamaya başlamıştır. Çok uluslu şirketlerin farklı ülkelerde bulunması, ulaşım, iletişim teknolojilerinin ilerlemesi, bununla birlikte insanların kendi ülkelerinin dışında da çalışma, eğitim gibi etkinlikler göstermesi (göç, küresel insan akıntıları), tabakalaşmanın, küresel tabakalaşma olarak var olmasını da sağlamıştır.

1.1.4.3. Küresel Dayanışma

Dayanışma; işbirliği, yardımlaşma, el ele verip bir işin üstesinden gelme gibi anlamlara gelir. Küreselleşmenin dayanışmaya kattığı anlam ise onu dünya ölçeğinde yaşanan ancak bireysel ve toplumsal sonuçlara yol açan olumsuzluklar karşısında birleşme biçiminde görmeye yol açmıştır. Küreselleşmenin özellikle emek kesimi üzerinde yarattığı olumsuzluklar, dayanışma kavramının uluslararası düzeyde kendini göstermesine yol açmıştır. Olumsuz çalışma koşulları, sosyal hak ve

⁵⁴ Anthony, Giddens, İstanbul, 2012b, a.g.e., s.340

olanaklardan yoksun kalmak ya da düşük düzeyde yararlanabilmek, insanca yaşamak için yeterli gelir elde edememek ya da yoksullukla karşı karşıya kalmak sonucunu getiren düşük ücretli çalışma, işten çıkarılma, küresel dayanışma kavramını önemli hale getirmiştir. Sendikalar bu konuda birçok çalışma yapmış, en önemli sayılabilecek kurumsallaşma çabası ise uluslararası örgütler kurma çalışmaları olmuştur. Uluslararası sendikalar konfederasyonları kurulmuş, bu yapılar birleşerek "Küresel Sendikalar Konseyi"ni oluşturmuşlardır.⁵⁵ Bu yapılar, farklı ülkelerde bulunan şirketler ve hükümetler düzeyinde çalışmalar yapmakta, başvuruları değerlendirmekte, gerektiğinde şirket ve hükümetlere mektuplar, bildirimler göndererek görüşmeler yapmaktadırlar. Bu kuruluşlardan; Uluslararası Taşımacılık İşçileri Federasyonu (ITF), DHL işçileri için 26 Mart gününü küresel dayanışma günü ilan etmiştir.⁵⁶ Bu dayanışma, TÜMTİS (Tüm Taşıma İşçileri Sendikası) üyesi olduğu için işten çıkarıldıkları iddia edilen Uluslararası Taşımacılık Şirketi DHL işçilerinin, yaklaşık bir yıl süren (2012-2013 arasında) direnişlerine destek olmak amacıyla, Almanya'da 200 bin üyesiyle örgütlü bulunan Verdi Sendikası ve Avrupa İşçi Konseyi aracılığıyla gerçekleşmiştir. İşverenin işçileri başka bir sendikaya üye olmaya zorladığını da iddia eden Tümtis Genel Başkanı Kenan Öztürk; "Sendikamıza üye olduğu için işten çıkarılan 23 işçi için işe iade davası açtık. Bu güne kadar biten 11 davanın tamamında mahkemeler işe iade kararı verdi. Mahkemeler DHL'nin sendikal nedenle işçi çıkardığını da tespit etti."⁵⁷

Küresel dayanışma, sendikal mücadeleden başka en çok kendini, birlikte yaşadıkları yerden göç ederek yerleştikleri yerde birlikte yaşayan insanlar arasında göstermektedir. Bu durum İstanbul'daki Erzincanlılar, Sivaslılar, Almanya'daki Türkler, Amerika'daki Çinliler gibi örnekleri bulunan bir dayanışmadır. Aynı yere göç eden aynı şehir ya da ulustan olan kişiler; aynı mahallelerde yaşamakta, ortak işler yapmakta, dernekler kurmakta, birbirlerine destek olmaktadır. Erzurumlular

⁵⁵ Aysen, Tokol, ve Yusuf Alper, Yusuf, *Sosyal Politika*, Dora Yayınları, Bursa, 2013, s.107

⁵⁶Tümtis, DHL İşçileriyle Küresel Dayanışma, (Çevrimiçi), <http://tumtis.org/v2/2013/0320/dhl-iscileriyle-kuresel-dayanisma/>, 24.03.2015

⁵⁷Tümtis, DHL İşçilerine Uluslararası Destek Büyüyor, (Çevrimiçi), <http://tumtis.org/v2/2013/0204/dhl-iscilerine-uluslararasi-destek-buyuyor/>, 24.08.2015

Mahallesi, Çorumlular Derneği, Çin Mahallesi bu dayanışmanın somutlaştığı yerlerdir.

Küresel dayanışmanın en çarpıcı örneklerini çevre konusunda görmek mümkündür. Tüm evlerde, okullarda çocukluktan itibaren suyun, elektriğin tasarruflu kullanılması konusu üzerinde durulur. Bu konularda kampanyalar düzenlenerek enerji tasarrufunun önemi, suyun yaşamsal değeri nedeniyle su kaynaklarının erken tükenmemesi için su tasarrufunun önemi vurgulanır. Burada su ve enerji tasarrufunun bireysel yararlarından (su ve elektrik faturasının düşük gelmesi gibi) çok, ulusal, daha da önemlisi küresel yararlarına dikkat çekilmektedir. Bu şekilde oluşturulan bir çevre duyarlılığı ve bilinci, bu konuda bir küresel dayanışmayı beraberinde getirmektedir. Ama bu duyarlılık ve bilincin yeterince gelişmemesi ya da ekonomik kaygılar nedeniyle yapılan uygulamalar sonucunda, bugün dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan çevre sorunları, sadece o bölgenin sorunu değil, küresel etkileri nedeniyle tüm dünyanın sorunudur.

En dikkat çeken ormansızlaştırma Amazon Yağmur Ormanları'nda (genellikle Brezilya'da) meydana gelmektedir (Economist 2008: Haziran 5); ancak dünyanın diğer bölgeleri de ormanlarını kaybediyor ya da onları tahrip ediyor... Brezilya'yı farklı kılan husus, sahip olduğu ormanlar öylesine büyük ve bunların küresel ekolojide oynadığı rol o kadar muazzam ki, bu ormanların tahribatının dünya çapında olumsuz sonuçlar doğuracak nitelik taşımasıdır.⁵⁸

Yağmur ormanlarının yanı sıra; balıkların ve balinaların azalması, biyolojik çeşitlilikte azalma, elverişli tarım alanlarında azalma, fosil yakıt kaynaklarına erişimin giderek zorlaşması, tatlı su miktarında azalma, sera gazları ve küresel ısınma önemli çevre sorunlarını oluşturmaktadır⁵⁹; ama aynı zamanda bu sorunların çözümü sadece çevre duyarlılığı ve bilinci ile sağlanacak gibi görünmemektedir. Bu sorunların bir kısmı ekonomik nedenlerle yapılan tahribatlardan oluşmaktadır. Özellikle orman arazileri ile elverişli tarım alanlarında azalma ekonomik nedenle oluşan tahribata örnektir. Bu alanların inşaat alanına dönüştürülerek binalar yapılması sonucu tahribat oluşmaktadır. Bu sorunların bir kısmının ortaya çıkması yasal düzenlemelerle engellenebilir. Örneğin orman ve elverişli tarım arazilerinin

⁵⁸ George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.355

⁵⁹ George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.355-60

imara açılmaması, bu arazilerin üzerine binalar yapılmasının yasal olarak mümkün olmaması, bu sorunun ortaya çıkışında bir engel oluşturacaktır.

Çevre konusunda duyarlılık gösteren, eylemleriyle tüm dünyada ses getirerek bu konuda muhalefet yapan INGO lar bulunmaktadır. En çok bilinenleri Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF) ile Greenpeace'dir. Yaşanan çevre sorunlarını yaptığı eylemlerle tüm dünyaya duyurarak engellemeye çalışmak gibi bir yol izleyen Greenpeace, bu yönüyle dünyada en çok bilinen uluslararası çevreci örgüttür. Dünyanın birçok bölgesinde, açık denizlerde yaptığı çevre ile ilgili eylemlerin yanı sıra, Türkiye'de en yakın zamanda gerçekleştirdiği eylem Yırca Köyü-Soma zeytinlikleri ile ilgilidir: "6000'den fazla zeytin ağacı Kolin şirketi tarafından kesilen Yırca köylüleri 2014 yılının Eylül ayından beri desteğini, dayanışmasını esirgemeyen binlerce insanla birlikte mücadele etti. Bu direniş sonunda Kolin, Yırca'da termik santral yapamadı."⁶⁰ Greenpeace'in yürüttüğü kampanyalar arasında; Nükleer, Akdeniz'i koruyoruz, Küresel Isınma ve Enerji, Tarım ve GDO, Kuzey Kutbu'nu Kurtar bulunmaktadır.

1.1.4.4. Küresel Vatandaşlık

Bir ulusa ait olmayı ve yerelliği belirten vatandaşlık kavramı varlığını sürdürmekle birlikte, küreselleşmenin getirdiği bir tartışma konusu olarak küresel vatandaşlık ya da diğer bir deyişle dünya vatandaşlığı (kozmpolitanizm ya da kozmpolizim) kavramı da literatürde yerini almıştır. Bu kavram bir ulusun vatandaşlığının yanına çoklu vatandaşlığın eklenmesini akla getirmektedir. Birey bir ulusun vatandaşlığına, diğer ulusların vatandaşlığını da düşünsel olarak eklenmiş hissetmektedir. Kozmopolitanizmin tarihi elinde fenerle "adam arayan" ve kendinin "dünya vatandaşı" olduğunu söyleyen Diogenes'e kadar uzanır. Modern dönemde Kant ile vücut bulan kavram, ulus-devletlerin tartışıldığı son dönemlerde "dünya vatandaşlığı" daha önemli hale gelmiştir. Dünya vatandaşı olmakla kastedilen, kavramın dönüşmesi nedeniyle, yerelliğini, köklerini kaybetmek değil, farklılıkları,

⁶⁰ Greenpeace Türkiye, (Çevrimiçi), <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/news/yircada-senlik-var-200515/>, 25.08.2015

tanımda da belirtildiği gibi, ötekileştirmeden ya da ötekileştirilmeden kabullenerek, kendini bu dünyanın zenginliklerinden görmek ve insanları bu dünyanın zenginliklerinden görebilmektir. Kavramdaki dönüşüm; iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve olanakların artmasıyla gerçekleşmiştir. "İnsanlar arasında yoğun bir etkileşim ağı kurulmasıyla, kendi milliyetlerinden soyutlanırlar ve bir insanlık mensubiyeti geliştirirlerse ortaya kozmopolitizm çıkar."⁶¹ Çok uluslu ya da çok kültürlü olmak, ulusunu ya da kültürünü kaybetmek anlamında değil, küresel ölçekte yerelliğin ve kültürlerin kendini gösterebilmesi anlamında kullanılmaktadır. Bu ancak küresel bilinçle gerçekleşebilecek bir durumdur. Ulusal bilinçten küresel bilince doğru giden bu süreç; ulusal bilinci ve kültürünü kaybetmekle sonuçlanmayacak bir süreçtir. Çünkü küresel bilinç; bireyin kendi kültürünün yanı sıra, ulusal bilincini kaybetmek zorunluluğu olmadan, küreselleşme sayesinde diğer toplumların kültürünü görme, tanıma, öğrenmeyi ve beraberinde küresel vatandaşlık kavramını getirir.

1.1.4.5. Küresel Vergilendirme

Özellikle bazı zengin ülkelerin (ABD, İngiltere, Fransa, Almanya gibi); bir takım küresel sorunların (demokrasi, terör, çevre gibi) çözümü için, diğer ülkelere yönelik olarak yaptığı yardım, harcama ve yatırımlar bütçelerine belli bir yük getirmektedir. Bu yük; çoğunlukla yapılan bu harcamaların geri dönüşünün olacağı (yardımların geri ödemesi, ekonomik yaptırım ve anlaşmalar vs.) düşüncesinin getirdiği bir yük olmakla birlikte bazen tamamen kaybetme (bazı ülkelerin borçlarını ödeyememesi, askeri operasyonlara girilen Vietnam, Irak, Afganistan gibi ülkelerde çok uzun süre harcamalar yapılmasına karşın istenilen sonuçların elde edilememesi) ile sonuçlanabilmektedir. Bunlar dışında çoğunlukla yaşanan ise; bu yükün diğer ülkelere de paylaşılması biçiminde kendini gösteren "küresel vergilendirme" kavramına karşılık gelir. Daha çok yoksul ülkelerde yaşanan kemer sıkma politikaları, sosyal güvenliğe yapılan harcamaların azaltılması buna örnek olabilir.

⁶¹ Fahri, Atasoy, *Küreselleşme ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005, s.36

Vergilendirmenin küreselliği kendini daha çok vergi indirimi biçiminde göstermektedir. Çünkü küreselleşme kapsamında markasını, sermayesini yanına alan çok uluslu şirketler, doğal olarak, hangi ülkede üretim yapması daha az maliyetli ise, o ülkenin yolunu tutmuşlardır. Sermaye hareketliliğinin vergide indirimin olduğu bölgelere yöneldiğini Adam Smith'in aşağıda yer alan sözlerinden anlayabiliriz:

Mal sahibi saygıdeğer bir dünya vatandaşıdır ve mutlaka bir ülkeye bağlı olmak zorunda değildir. Külfetli bir vergi olarak değer biçilmek amacıyla üzücü soruşturmaya maruz kaldığı ülkeyi terk etmeyi uygun görebilir ve malını, ister işlerini sürdürebileceği, ister servetini serbestçe kullanabileceği herhangi bir ülkeye kaydırabilir. Malı belli bir ülkeden kaçırmaya meyilli bir vergi, egemenlerden topluma, her gelir kaynağını kurutmaya eğilimlidir. Sadece mal karları değil, toprak rantı ve işgücü ücretleri de muhakkak az ya da çok bu kaydırmadan dolayı azalacaktır.⁶²

Swank yazının devamında, yukarıdaki görüşü savunan birçok iktisatçının bulunduğunu, çünkü bu durumun, düşünüldüğü gibi zorlayıcı ve ekonomiye zarar veren bir uygulama olmadığını iddia etmektedir: "Demokratik yollarla seçilmiş olan hükümetler, isterlerse görece yaygın sosyal koruma ve hizmet ağlarını hala ellerinde tutabilmektedir. Başka bir deyişle, tüm refah devletlerini 'dibe vurmaya' zorlayan, vergi azaltılmasına yönelik olarak uluslararası alanda yaratılmış olan baskın yapısal zorunluluklar yok gibi görünmektedir."⁶³ Ancak durumun bu kadar olumlu olduğunu düşünmek, çok iyimser bir yaklaşım olarak kalacaktır. Sermaye sahibi tarafından indirim ya da azalma sadece vergilerde değil, toprak rantı ve işgücü ücretlerinde de beklenmekte ve gerçekleşmektedir. Tabi bu indirimler; çok uluslu şirketlere yönelik olarak gerçekleşmekte, o ulusun vatandaşları, sermaye sahibi olmadığı sürece, bu indirimin getireceği bir rahatlıktan yararlanamamaktadır. Aksine bu indirimler sonucu ortaya çıkan yük yine onlara -düşük ücret, yüksek vergi ve sosyal güvenlik harcamalarının azaltılması ile- paylaştırılmaktadır.

Küresel Vergilendirme hak ve sorumluluklar ile bağlantılı olarak da değerlendirilmelidir. Bireyler birkaç temel insan hakkı (idam cezası yoksa yaşama gibi) dışında haklarına, sorumluluklarını yerine getirdikleri sürece sahip olmaya devam edebilirler. Bu sorumluluklar içinde vergi de önemli bir yer tutmaktadır.

⁶² Duane, Swank, "Küreselleşmenin Vergilendirme, Kurumlar ve Makroekonominin Denetimi Üzerindeki Etkileri", David HELD ve Anthony MCGREW, *Küresel Dönüşümler* iç., Bölümü çev. Ender Akçakoca, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2008, s.477-478

⁶³ Duane, Swank, a.g.e., s:484

Vatandaş olarak hizmet alabilmek; büyük oranda, devletin vergileri düzenli olarak tahsil edebilmesine bağlıdır. Vergi sistemi herhangi bir kaçağa yer vermeyecek biçimde düzenlenir, vergilerini ödemeyenlerin takibi de sağlanırsa, vatandaşın sorumluluklarını yerine getirmesi karşılığında hakları da garanti altına alınmış olur. Bu sistemin adaletli olması yasalara bağlı olduğu kadar vergilerin tahsil edilebilmesine de bağlıdır. Ücretli çalışanların bu konuda devlete sorun çıkarması söz konusu olmaz. Çünkü bu kişilerin vergileri, daha ücretlerini almadan ödenmiş olur. Asıl sorun; kazandıktan sonra vergilerini ödemekle yükümlü olan, diğer vergi mükelleflerinde ortaya çıkabilir. Bu sorun da giderilebilirse (adaletli bir vergi sistemi ve vergilerin tahsilatının düzenli yapılması); vergilendirmenin sonucu olan devlet hizmetleri adaletli bir biçimde gerçekleşebilir.

1.1.4.6. Sosyal Adalet ve Küresel Adalet

Adalet kavramı; birçok farklı bakımdan ele alınabilmekte (özellikle hukuksal, ayrıca siyasi, ekonomik, daha çok toplumsal) ancak kendini en çok toplumsal alanda göstermektedir. Çünkü adalet, toplum üyeleri arasında bireysel farklılıklar bulunsa da, zayıfları koruyucu bir niteliğe de sahip olmalıdır. Adaletin bu niteliği olmazsa; yetenek, zeka, fiziksel özellik, ekonomik düzey, seçme şansı olmadan sahip olunan ebeveyn, ırk, cinsiyet gibi doğuştan gelen statülerden kaynaklanan üstünlükler, bu bakımdan üstün olmayanların daha fazla ezilmesine yol açabilir. Bu açıdan bakıldığında değinilmesi ve birlikte ele alınması gereken iki kavram vardır: Eşitlik ve özgürlük.

Bu kavramlar bireysel düzeyde ele alındığında çok doğru fikirler vermeyebilir. Bu nedenle bu kavramlar da toplumsal düzeyde ele alınmalıdır. "Çoğu toplum, tüm insanların özde eşit olduğu fikrini saçma bulmaktadır."⁶⁴ Buna karşın eşitlik; tüm insanların dünyaya farklı olanaklarla gelseler de insan olarak aralarında fark bulunmadığını düşünebilmek anlamına gelebilmelidir. Eşitlik, herkese eşit davranılmasına dayanırsa, bu bahsedilen farklı olanaklara sahip olmaktan dolayı, adaletli davranmak olmaz. Bir yetişkin karşısında bir çocuğu, bir zengin karşısında

⁶⁴ George, Ritzer, *Sosyoloji Kuramları*, Çev. Himmet Hülür, De Ki Yayınevi, ANKARA, 2011b, s.68

bir yoksulu, bir suçlu karşısında bir suçsuzu, kısaca bir güçlü karşısında bir güçsüzü koruyucu güvenlik düşüncesi içermeyen yaklaşım adaleti sağlamaya yetmeyebilir. Bu durum, güçsüzü koruyarak güçlüyü mağdur etmekle sonuçlanacak bir durum değildir. Örneğin; herkesten aynı miktarda vergi alınması, eşitliği uygularken adaleti sağlamaz.

Özgürlük, teoride eşitlikten daha kolay tanımlanabilirken zorluğu daha çok pratikte kendini gösteren bir kavramdır. Sınırsız bir özgürlükten bahsedilemeyeceğine göre özgürlük en fazla, kişinin kendisi dışında bir baskı ve sınırlamanın bulunmaması, eylemlerini kendi iradesiyle yapabilmesi anlamına gelebilir. Bunun yanı sıra özgürlük, siyasi iradenin ve toplumun tanıdığı yetkilere sahip olabilme ve bunları kullanabilmeyi de içerir. Özgürlük ve eşitlik ancak birlikte ele alınırsa, yukarıda verilen anlamlarını bulabilir. İkisinin birlikte ele alınması, ayrıca adaletin anlaşılmasına da yol açacaktır. Adaletin küresel olarak ele alınma gerekliliği, kavramın içerdiği bu düzeyde bir bütünlükten kaynaklanmaktadır.

Sosyal Adaletin ulusal boyutu önemini tamamen kaybetmese de küresel boyutu önemini her geçen gün arttırmaktadır. Aslında adaleti ulusal ve küresel diye ayırmak, adalet kavramının ruhuna aykırı bir tutum geliştirmek anlamına gelir. Her ne kadar bir ülke sınırları içinde adaleti sağlamak temel ilke olmadan olmazsa, dünyanın, özellikle güçlü ülkelerin adaleti sağlama çabası olmadan insanlar için gerçek anlamda adaletin gerçekleşmesi de mümkün olmaz.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini belirlemekte yararlanılan tabakalaşma konusuna, küreselleşme bağlamında yukarıda değinmiştik. Şimdi kısaca sosyal adaletle ilişkisi bakımından ve ulusal düzeyde sonuçları bağlamında ele alacağız. Bir ülkenin gelişmiş bir ülke olarak kabul edilebilmesi için birçok unsurun yanı sıra özellikle orta tabakanın kalabalıklığına bakılır. Orta tabaka ne kadar kalabalıkça o ülke o kadar gelişmiş sayılır. Orta tabakanın kalabalık oluşu gelişmişlik düzeyi kadar sosyal adalet hakkında da fikir vermeye yarar. Çünkü orta tabakanın kalabalık olduğu ülkelerin gelişmiş olduğu kadar bu ülkelerde sosyal adaletin de iyi düzeyde olduğunu söylemek mümkündür.

1.1.4.6.1. Sosyal Adalet ve Küresel Adalet Nedir?

Sosyal adalet; bir ülkede ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan insanlara fırsat eşitliğinin tanınıp tanınmadığı, ayrımcılık yapıp yapılmadığı, yaşam standartları arasında uçurumun olup olmadığı, insanların kendilerini ifade edemediği ile ilgilidir. Sosyal adalet bir düzey olarak kendini gösterebilir. Yukarıda sayılanlar, ne kadar çok sayıda insan için olumlu ise, o ülkede sosyal adalet düzeyinin o kadar yüksek olduğu söylenebilir.

Bunların gerçekleşebilmesi devletin bu konularda bir takım önlemler almasına bağlıdır. Güçsüzün güçlü karşısında ezilmemesi, herkesin benzer olanaklardan yararlanabilmesi için, her ne kadar çoğunlukla ekonomik temelli olup sosyal ve kültürel önlemleri daha az içerse de, alınan önlemleri akla getirdiğimizde "sosyal devlet" kavramı karşımıza çıkar. Sosyal devlet: Vatandaşlarının sosyal refahı konusunda, bir dizi sosyal güvenlik, sağlık, eğitim ve diğer hizmetlerle (her ülkede farklı olsa bile) dışa yansıyacak şekilde temel sorumluluğu üstlenen devlettir⁶⁵. Sosyal adaleti sağlamak için bu önlemler gerekli olsa da yeterli görülmemektedir. Hem her ülkedeki farklılıklar hem temel bir gelirin sağlanarak insanların yaşam standartlarının arasındaki uçurumun azaltılmaması hem de sosyal ve kültürel alanda bireylerin kendini ifade edebilmesi, gerçekleştirebilmesi konusunda alınacak önlemlerle desteklenmemesi yetersizliğin nedenleri arasında sayılabilir.

Tabakalaşmada ekonomik boyutun çok önemli olduğu reddedilemez bir gerçeklik olmakla birlikte, sosyal adalet yalnız ekonomik destekle sağlanamaz. Bunun yanında sosyal, kültürel bir bütünlük, eşitlik oluşturulamaması, belirtilen sosyal adalet düzeyinin yükselmesini engeller. İnsanların sosyal ve kültürel farklılıkları bulunmasına karşın bunlardan dolayı aşağılanmaması; kendilerini özgür, eşit bireyler olarak hissedebilmeleri bunun ön koşuludur. Bu ayrımcılığın körüklenmesini değil farklılıkların bütünleşmesini getirir. Fonksiyonel ve anlam etrafındaki bütünleşmeden farklı olarak farklılıkların bütünleşmesinde; her bireyin mesleki olarak görevini en iyi biçimde yapmasının öncesinde ve sonrasında sosyal ve kültürel farklılıklarına saygı duyulması, onunda herkesin sosyal ve kültürel

⁶⁵ Andrew, Heywood, a.g.e., s.157

farklılıklarına saygı duyması yatmaktadır. Sosyal devlet vatandaşlarına bu konularda da temel sorumluluğu üstlenerek davranmakla sosyal adalet düzeyini yükseltmeyi başarabilir. Adalet, bir ülke sınırlarına sığmayacak anlamlara gelmeye başlamıştır. Bu konuyla ilgili açıklamalarda öne çıkan en önemli iki kavram "küresel bilinç" ve "küresel köy" kavramlarıdır. "Küresel bilinç; bir kültürün diğer kültürleri genelde 'dünyanın toplumsal-ekonomik ve ekolojik sorunlarının değerlendirilmesinin bir parçası olarak alımlaması (ve anlaması)' biçiminde, Oxford Yeni Sözcükler Sözlüğü tarafından tanımlanırken, Marshall McLuhan'ın *İletişimdeki İncelemeler* (1960) kitabında yer alan 'küresel köy' düşüncesinden etkilenir."⁶⁶

Eğer dünya küresel bir köy ise; bu köyde yaşayan insanlar birbirleriyle ilişki içinde olmak zorundadır ve bu ilişki sadece iyi olanakları olanların lehine değil, yoksul ülkelerin de lehine sonuçlar vermelidir. Küresel anlamda adaletin sağlanabilmesi, bu karşılıklılık ve güçsüzlerinde bu olanaklardan yararlanması ilkelerine bağlıdır. Öyleyse küresel adalet; tüm dünya insanların eşit, özgür yaşayabileceği koşulların oluşturulabilmesi için, yoksul ülkelerin olanaklarından da (toprak, insan emeği, pazar) yararlanarak iyi olanaklara sahip ülkelerin, yoksul ülkelerin insanlarını da düşünmesiyle gerçekleştirilebilir. İyi olanaklar küresel olarak oluşuyorsa, bu olanakların bölüşümü de küresel olarak adaleti sağlayacak biçimde yapılabilir.

Uluslararası düzeyde adaletin sağlanabilmesi için uluslararası antlaşmalar büyük önem taşımaktadır. Bunlardan biri "Roma Statüsü" diye adlandırılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren kurulamayan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulabilmesi için yapılan çalışmaları ifade etmektedir. Çünkü adalet ekonomik alanda gerektiği kadar savaş koşullarında ve insan hakları alanında da gereklidir.

15 Haziran 1998'de, "Uluslararası Ceza Mahkemesi Kurulmasına Dair Tam Yetkili Temsilciler Diplomatik Konferansı" Roma'da toplandı. 160 devlet, 33 uluslararası örgüt ve 236 sivil toplum kuruluşunun temsil edildiği konferans ile 1994 yılında başlayan çalışmaların tamamlanarak Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuracak olan Statü'ye son halinin verilmesi hedefleniyordu.⁶⁷

⁶⁶ Roland, Robertson, *Küreselleşme*, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s.22

⁶⁷ Orçun, Ulusoy, *Uluslararası Ceza Mahkemesi*, Etki Matbaacılık Yayıncılık, İzmir, 2008, s.17

Roma Statüsü; ciddi suçların ulusal düzeyde yargılanmasının mümkün olmadığı durumlarda devreye girerek, bir anlamda; "adalet bir gün herkese gerekebilir", ilkesini hayata geçirebilmeyi amaçlamaktadır. Çünkü birazdan belirteceğimiz ciddi düzeydeki suçlar; işleyen kişilerin devletin yönetiminde bulunma olasılığını düşündüğümüzde, ulusal düzeyde yargılanması engellenebilecek nitelikte suçlardan oluşmaktadır. "Divan'ın yargı yetkisine giren suçlar tüm uluslararası toplumu yakından ilgilendiren çok ciddi suçlarla sınırlı olacaktır. Statü'ye uygun olarak Divan, aşağıdaki suçlar üzerinde yargı yetkisine sahiptir: a. Soykırım Suçları; b. İnsanlığa karşı suçlar; c. Savaş Suçları; d. Saldırı Suçları"⁶⁸. Adı geçen suçlar; bireysel anlamda sıradan insanların işleyebileceği suçlar değildir. Bir ülkede üst düzeyde, yönetici konumunda bulunabilecek kişilerin işleyebileceği türden suçlar olduğundan, ancak uluslararası yaptırım gücü olan antlaşma ve kuruluşların yargılayabileceği konuları kapsamına almaktadır.

Küresel Adaletin gerçekleşebilmesi için üzerinde durulan kavramlardan biri de "Sürdürülebilir Kalkınma" dır. Sürdürülebilir Kalkınma; ekonomik, toplumsal ve çevresel boyutların kesiştiği bir kavramdır. Bu konuda akla "Kyoto Protokolü" gelir.

Bu protokol, karbon salımından kaynaklanan iklim değişikliğiyle baş edebilmek için gösterilen büyük bir çabaydı. Bu protokolü onaylayan ülkelerden 2012 yılı itibariyle, salınımlarını 1990'a oranla yüzde 3 azaltmalarını istenmekteydi. Gelişmiş ülkeler için belirlenen üst limit, gelişmekte olan ülkeler için yoktu... Amerika; ekonomisine zarar vereceği, adil olmadığı ve özellikle Çin ve Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelere salınım konusunda bir sınırlama getirmediği için başarılı olamayacağını belirterek protokolü imzalamadı.⁶⁹

Kalkınma yalnız ekonomik boyutuyla ele alındığında; gelişme sağlamak yerine büyük sorunların ortaya çıkmasına yol açabilir. Bunun olmaması için tüm dünya ülkelerinin; insani, toplumsal, çevresel bakımdan ortak hareket etmesi, önlemler almaya çalışması gerekmektedir. "Sürdürülebilir insani gelişme, günümüz insanının temel özgürlüklerini artırmak, ama bunu gelecek nesillerin özgürlüklerinden ciddi ödünler vermeden gerçekleştirebilmektir."⁷⁰ Ekonomik

⁶⁸ TBMM, Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü, (Çevrimiçi) https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/mevzuat_CDRS.htm, 4.09.2015

⁶⁹ George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.371

⁷⁰ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, İnsani Gelişme Raporu, 2011, (Erişim), http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2011_tr_summary.pdf, 29.09.2015

kalkınmanın; gelecek nesillerin çevre felaketleri yaşamayı pahasına planlanamayacağı, hem devletlerin hem de devletlerarası sosyal organizasyonların gündeminde yer almakta, raporlarında bulunmakta, ancak bu konuda henüz istenen düzeyde olunmadığı gerçeği de varlığını sürdürmektedir. Aralık 2015'te Paris'te yapılan İklim Konferansı bu konuda atılan adımların en sonuncusudur. Yayınlanan sonuç metninde şu ifadeler yer almaktadır:

Küresel ortalama sıcaklık artışının 1,5 ile 2 derece arasında sınırlandırılması, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı hazırlıklı olunması ve sera gazları emisyonunu azaltan çevreci ve sürdürülebilir ekonomilerin desteklenmesi gibi maddeler öne çıkıyor. Sıcaklık hedefine ulaşılamaması halinde önümüzdeki yıllarda kuraklık, ölümcül sonuçlar doğuran sıcak hava dalgaları, bitki ve hayvanların toplu ölümleri, büyük seller ve deniz seviyesinin yükselmesiyle bazı kara parçalarının haritadan silinmesi gibi sonuçlarla yüz yüze kalınabilir. Bilim insanlarına göre hedefe ulaşmak için yapılması gereken en önemli şey fosil yakıt kullanımını azaltmak.⁷¹

Bu anlaşmanın en beklenmedik ancak bir o kadar da önemli yanı, katılımcılar tarafından da belirtildiği üzere, hedefin son derece iddialı oluşudur. Daha önceki kararların uygulanması, yapılan analizlere göre, 2,7 ve 3,5 derece ısınmaya yol açacakken, şimdi fosil yakıt kullanımını azaltılarak ısınmanın 1,5-2 derece arasında sınırlandırılması söz konusu ediliyor⁷². Sorunlar; ne kadar kontrol altına alınmaya ve çözülmeye çalışılsa da, ya önlemlerin yetersizliğinden ya da risklerin büyüklüğünden (belki de her ikisinden), bu konuda henüz tam anlamıyla başarı sağlanamamıştır.

1.1.4.6.2. Küresel Adaletin Olanaklılığı

Dünyanın küreselleştiği gerçeği; insanların (toplumların ve devletlerin) birbirleriyle ilişki içinde olma zorunluluğunu getiriyorsa -üretim, tüketim birlikte yapılıyorsa- bölüşüm de ortak ve adaletli olabilir. Bunun en önemli koşulu; devletlerin uyması, uluslararası anlaşmalarla zorunlu hale getirilecek olan, küresel adalet organizasyonudur. Ancak güçlü ve zengin devletler ile bu devletlerde kurulan çok uluslu şirketler bu konuda çok istekli davranmamaktadır. Örneğin daha önce Doğu ve Batı Almanya'yı birbirinden ayıran Berlin Duvarı yıkıldığında bunu

⁷¹ BM İklim Konferansı Sonuç Metni, (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/bm-iklim-konferansi-taslak-sonuc-metninde-uzlasildi-40026121>, 20.01.2016

⁷² Paris İklim Zirvesi'nde Tarihi Anlaşma, (Çevrimiçi), <http://www.nationalgeographic.com.tr/makale/paris-iklim-zirvesi'nde-tarihsel-anlasma/2683>, 10.02.2016

alkışlayan ülkeler, bugün bir ölçüde kendilerinin neden olduğu (Ortadoğu'ya yapılan müdahaleler ile küresel ekonomik dengeler) göç ve mülteci akınları karşısında duvarlarını kalınlaştırmaktadırlar. Ya da üretimlerini taşıdıkları ülkelerde sömürülen işçilerin hakları konusunda duyarlı davranmamaktadırlar. Üçüncü Bölümde değineceğimiz Birleşmiş Milletler gibi birçok devletlerarası sosyal organizasyon; adalet konusunda bir misyon üstlenmekte, ancak çalışmaları bu konuda rapor yayınlamaktan çok öteye gidememektedir. Hazırladıkları raporlarda çıkan yoksulluk, işsizlik gibi genel toplumsal sorunlar konusunda, ilgili hükümetlere yaptırım uygulanamaması, üstlendikleri bu misyonu başarıyla yerine getiremediklerini göstermektedir. Zor ya da olanaksız olan küresel adalet değil, güçlü devletler ile onların çok uluslu şirketlerinin gelirlerini, adalet ilkeleri çerçevesinde paylaşmak istememeleridir. Burada vurgulanan, elde edilen gelirin yoksullara koşulsuz dağıtılması değildir. Eğer bu dünyada birlikte yaşamak, üretmek, çalışmak zorunluluk haline gelmişse, adaletli bölüşmekte bir zorunluluk olmalıdır.

... Üçüncü dünya her zaman birincinin rahatı için var olmuştur... Nike ayakkabılarının izleri Vietnam'da işçilerin suistimal edildikleri sömürücü işyerlerine, Barbie'lerin küçük kıyafetleri Sumatra'daki çocuk işçilere, Starbucks kahveleri Guetamala'da güneşten kavrulan kahve tarlalarına ve Shell'in benzini Nijer deltasındaki kirlenmiş ve yoksullaştırılmış köylere kadar izlenmiştir.⁷³

Nike ayakkabılarını Vietnam'daki işçileri sömürmeden, Barbie kıyafetlerini çocuk işçileri kullanmadan, Starbucks kahvelerini güneşten kavrulan kahve tarlalarında çalışanların çikolatadan haberdar olmalarını sağlayarak, Shell benzinini Nijer deltasındaki köyleri kirlenmeden, yoksullaştırmadan ürettirebilmelidir. Bunu yapmaları, geliri yoksullara koşulsuz dağıtmak anlamına gelmemelidir.

1.1.4.6.3. Küresel Demokrasi ve Küresel Yönetişimin Olanaklılığı

Her konuda olduğu gibi yönetim ve demokrasi konusunda da bir tekillikten, ulusallıktan bahsetmenin zorlaştığı bir dünyada yaşıyoruz. Hatta literatüre; "küresel" kavramıyla birlikte kullanılan, "yönetişim" adında bir kavramın girdiğini görüyoruz. Buna göre demokrasinin de küreselleşmeyle birlikte ele alınması, değerlendirilmesi

⁷³ Naomi, Klein, 2002, a.g.e., s.19-20

gerektiğini söyleyebiliriz. "Dünya, uzun bir süre giderek daha fazla birbirine muhtaç ülkelerin oluşturduğu bir kavram olarak tanımlandı, fakat sadece Soğuk Savaş'tan sonra birbirine muhtaç olma durumunun küresel sonuçlar ortaya çıkarabileceği görüldü."⁷⁴ Ne yönetim ne de bunun bir biçimi olan demokrasi bir ülke içinde kendi başına ele alınabilir. Hiçbir ülke, neredeyse hiçbir konuda tek başına hareket edemediği gibi, demokrasi konusunda da kendi başına hareket edememektedir.

Yüzyıllardır var olan savaşlar, geçmişte belki de sadece ilgili birkaç kavmi, kabileyi ya da ülkeyi ilgilendiriyordu. Tarih başlayıp biten; nedenleri ve sonuçları, belli bir bölgeyi ilgilendiren savaşlarla doludur. Dünya savaşları ile birlikte bu durum da değişmiştir. Artık savaşlar sadece belli bölgeleri ilgilendirmediği gibi bitmek bilmemektedir. Bunun demokrasiye verdiği zarar da ortadadır:

Bugün savaş hali kalıcı bir küresel durum olduysa demokrasinin askıya alınması istisnai değil normal hale gelir. Bugün küresel savaş halinin tüm ülkeleri, hatta en demokratik olanları bile, otoriter ve totaliter olmaya zorladığını görebiliriz. Bazılarına göre gerçek demokrasinin imkansız, hatta belki de düşünülemez hale geldiği bir dünyada yaşıyoruz.⁷⁵

Bu durumu böyle gösteren aslında yukarıda "Küresel Adaletin Olanaklılığı" bölümünde belirttiğimiz gibi genel olarak güçlü devletlerin adaletli bölüşüme yanaşmıyor olmalarıdır. Dünyada sürekli bir savaş halinin bulunmasının nedeni büyük ölçüde bu adaletsizliklerdir.

1.1.4.6.4. Sosyal Adaletin Sürdürülebilirliği

Sürdürülebilir bir sosyal adalet ancak, adaletli bir yeniden bölüşüm, kesintisiz demokrasi ve uluslararası bir işbirliği ile gerçekleştirilebilir. Adaletli bir yeniden bölüşüm; her devletin vatandaşlarına sunabileceği en büyük hediyedir. Bunu kesintisiz demokrasi, insan hakları ve uluslararası işbirliği ile süsleyerek küresel düzeyde kalkınma ve demokrasinin sağlanmasına ne kadar katkıda bulunursa, vatandaşlarına, yaşanabilir standartları içinde barındıran, sosyal ve kültürel yönden gelişmiş, dünya vatandaşı olabilme özelliğini kazandırabilirse, sosyal adalette o

⁷⁴ James, Rosenau, "Yeni Bir Küresel Düzende Yönetişim", David HELD ve Anthony MCGREW, a.g.e. iç., s.271

⁷⁵ Michael, Hardt, Antonio, Negri, **Çokluk**, Çev. Barış YILDIRIM, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s.35

ölçüde sürdürülebilir olur. Bununla birlikte aşağıdaki rakamlar, bu konuda fazla iyimser olmayı engelleyebilecek, ekonominin diğer unsurların önüne geçmeye zorladığını gösterir tarzdadır.

"Dünya ülkeleri gelir düzeyleri bakımından üçe ayrılmaktadır"⁷⁶: Bundan 250 yıl önce İngiltere'de başlayıp kısa sürede Avrupa, ABD ve Kanada'ya sıçramış olan sanayileşme sürecine katılan, aralarına sonradan Japonya, Singapur, Hong Kong, Tayvan gibi ülkelerinde eklendiği, dünya nüfusunun %15'ini (891 milyon insan) oluşturan, ancak zenginliğin %79'una sahip yüksek gelirli ülkeler, başta bazı Doğu ve Güney Asya ülkeleri olmak üzere, Ortadoğu'nun ve Kuzey Afrika'nın petrol zengini ülkeleri, Kuzey Amerika'dan Meksika, Orta Amerika, Küba, Güney Amerika'daki diğer ülkeler ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşmuş eski Komünist cumhuriyetler ve Doğu Avrupa ülkelerinden oluşan ve dünya nüfusunun %45'ini (2.7 milyar insan) kapsayan, zenginliğin %18'ine sahip orta gelirli ülkeler, büyük ölçüde doğu, batı ve Sahra-altı Afrika ülkeleri; Vietnam, Kamboçya, Endonezya ve Doğu Asya'daki birkaç ülke; Güney Asya'daki Hindistan, Nepal ve Bangladeş; Gürcistan ve Ukrayna gibi Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri ve Batı Yarıküredeki Nikaragua ve Haiti gibi ekonomileri büyük oranda tarıma dayalı, dünya nüfusunun %40'ını (2.4 milyar insan) oluşturan, zenginliğin sadece %3'üne sahip düşük gelirli ülkeler.

Bu rakamlar görece az sayıda insanın vatandaşı olduğu yüksek gelirli ülkenin dünyanın neredeyse bütün zenginliklerine sahip olduğunu gösteriyorsa da durum görüldüğünden biraz daha karmaşık ve tablo biraz daha kötü durumdadır. Bunun iki nedeninden biri yüksek gelirli ülkelerde yaşayan insanların da çok az kısmının bu zenginliğe sahip olmaları iken diğeri Çin'in durumudur. Çin 1.3 milyar nüfusu ile dünya nüfusunun %22'sini oluşturmakta, ekonomik durumu ile orta gelirli ülkeler sınıflamasına dahil olmasına karşın, Dünya Bankası ölçütlerine göre, düşük gelirli ülkelere daha yakın durmaktadır. Bu da demek oluyor ki eğer Çin'de düşük gelirli ülkelere dahil edilecek olursa tablo şu hale gelecektir: Dünya nüfusunun %15'ini oluşturan yüksek gelirli ülkeler zenginliğin %79'unu, %23'ünü oluşturan orta gelirli

⁷⁶ Anthony, Giddens, 2012b, a.g.e., s.436-37

ülkeler zenginliğin %18'ini, %62'sini oluşturan düşük gelirli ülkeler zenginliğin %3'ünü paylaşmaktadırlar. Hangisi geçerli olursa olsun her iki tablo da yeterince kötü ve adaletsizdir.

Bu tablolar, bu haliyle bir sosyal adaletin sadece sürdürülebilirliğini değil varlığını da olanaksız göstermektedir. Bu uluslararası ölçüt ve verilere dayalı tablonun benzerlerini ulusal düzeyde de görmek mümkündür. Sorun iki boyutlu olduğu için büyük bir sorundur. zenginliğin büyük bir kısmı hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde az sayıda insan tarafından paylaşılmaktadır. Buna uluslararası düzeyde ülke verileri (kişi başına düşen yıllık ortalama gelir) değil de bireysel zenginlikler ile hesaplama yapılmanın eklenmesi, adaletsizliğin çok daha büyük olduğunu gözler önüne serecektir. Dünyanın en zenginlerinin varlıkları, ülkelerinin kişi başına düşen yıllık ortalama gelirini yükseltirken, o ülke vatandaşlarının büyük çoğunluğu o miktarın yanına bile yaklaşmamaktadır. Örneğin ABD kişi başına gayri safi yurtiçi hasılası (GSYİH) 47580 ABD doları ile dünyada 8. sırada (2008 verileri)⁷⁷ yer alırken, dünyadaki en zengin kişi ve aileler sıralamasında ilk 3'ün içindedir, dünyadaki en zengin 39 kişi ve ailenin 15'i de Amerikalıdır.⁷⁸ Ancak bunun yanında; "Amerikalıların en yoksul %50'si topluca, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki tüm servetin sadece %2,5'una sahiptir. Amerikalıların üst düzey %1'i ortalama \$27.342.212 kazanırken, alt % 90'ı ortalama \$31,244 kazanır. 2000 yılından önce tüm Amerikalıların % 11,3'ü yoksulluk içinde yaşıyordu. Bugün tüm Amerikalıların %15,1'i yoksulluk içinde yaşıyor."⁷⁹ Bu verilerden de anlaşıldığı gibi durum tablo ve rakamlarla anlatılanlardan biraz daha farklıdır. Dünyanın en zengin aileleri Amerikalı olsa da, kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla bakımından üst sıralarda olsa da, ortalama 50 milyon Amerikalının yoksulluk sınırında yaşadığı anlaşılıyor.

⁷⁷ World Bank, World Development Report 2010, (Erişim), <http://siteresources.worldbank.org/INTWDR2010/Resources/5287678-1226014527953/WDR10-Full-Text.pdf>, 25.08.2015, s.378

⁷⁸ Anthony, Giddens, 2012b, a.g.e., s.431

⁷⁹ SNYDER Michael, "ABD'de Yoksul daha da yoksullaşiyor", (Çevrimiçi), <http://www.pressmedya.com/yazar/michael-snyder/4698/abdde-yoksul-daha-da-yoksullasiyor>, 3.7.2015

1.1.4.6.5. Sosyal Adalet Küreselleşme ile Birlikte Nasıl Gerçekleşebilir?

Sosyal Adalet ile ilgili sorunun büyüklüğünü, sürdürülebilirliğinin zor olduğunu yukarıda ortaya koymaya çalıştık. Ancak yine de sosyal adaletin zorluklara karşın gerçekleşebileceğini düşünen görüşler de bulunmaktadır. Öncelikle ulusal düzeyde gerçekleştirilebilecek bir sosyal adaletin uluslararası düzeyde desteklenmesi ile sosyal adalet, küreselleşme ile birlikte gerçekleşebilir.

Şu ana kadar yararlandığımız verilere bakıldığında, öncelikle adaletin gelir dağılımında sağlanması gerektiği anlaşılmaktadır. Adaletli bir yeniden bölüşüm, kaynakların dengeli kullanımı, planlamaların sağlıklı yapılması ve sonucunda oluşan değerlerin adaletli dağıtımı, adı geçen zengin ülkelerdeki "zengin"liğin sadece rakamlarla oluşan halini değil, aynı zamanda gerçek anlamda adaletin sağlanması gerçekleştirebilir. Çünkü GSYİH rakamları bir ülke için ortalama bir yıllık geliri verirken, o ülke zengin ülkeler sınıflamasına girse de, aynı ülkede bu ortalamanın altında geliri olan milyonlarca insan, sınıflamada göz ardı edilebiliyor. Bu tür bir yaklaşım dile getirildiğinde akla hemen sosyalizm gelmektedir. Ancak şimdi ele alacağımız görüş sosyalizmi değil, kapitalizm içinde adaleti sağlamaya yönelik alternatifleri değerlendirmektedir.

Kapitalizmin işçileri sömürmesi ve yabancılaştırması sorununun çözümleri için önerilen sosyalizm, Sovyetler Birliği tarihsel deneyiminden de yola çıkılarak, kapsamlı ekonomik planlamanın uygulanamayacağını görel olarak gösterdiği için; "mevcut haliyle kapitalizme" alternatiflerin iyi işleyen piyasa kurumlarıyla uyumlu olması gerekmektedir.⁸⁰

Yukarıdaki alıntıyla uyumlu olan görüş genelde; her vatandaşa, temel ihtiyaçlarını karşılayabileceği, o ülkenin vatandaşı olmakla sahip olmaya hak görüldüğü, bir "temel gelir" uygulamasını öngörür. Toplumu bireyler toplamı olarak gören iktisat ideolojisine karşı, toplumun siyasal bir ortaklık olduğunu vurgulayan araç olarak "Vatandaşlık Geliri"⁸¹ kavramından yola çıkan görüştür. Bu görüş, tezlerini ortaya koymaktan çok yapılan eleştirileri karşılamak, yanıtlamak zorunda kalmıştır. Yapılan en önemli eleştirilerin başında; herkese böyle bir gelirin, hem de

⁸⁰ Erik Olin, Wright, "Temel Gelir, Paydaş Geliri Transferleri ve Sınıf Analizi", Ayşe, Buğra, Çağlar, Keyder (Derl.), *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru* iç., İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.53

⁸¹ İNSEL Ahmet, "İktisat Aklına Sokulan Siyasi Çomak: 'Vatandaşlık Geliri'", Ayşe, Buğra, Çağlar, Keyder (Derl.), a.g.e. iç., s.48

karşılıksız olarak, herhangi bir risk grubunda (çocuk, yaşlı) bulunmadığı halde, verilmesi halinde insanları tembelliğe iteceği ve kaynakların boşa harcanmasına yol açacağı iddiası, gelmektedir. Ancak böyle bir uygulama; insanları tembelliğe itmek yerine onların kendilerini öncelikle güvende hissetmesini sağlayacak (hem kendisi hem de bakmakla yükümlü olduğu kişiler açlık tehlikesiyle karşılaşmayacağı için), iş ve meslek seçimlerinde bireylerin daha titiz olabilmelerine yardımcı olacak (Temel gelire sahip olduğu için "ne iş olsa yaparım" düşüncesinden uzaklaşarak seçim yapabilecek), temel gelirin üzerine çalıştığı işten de alacağı ücretle herkes insanca yaşam standardına kavuşabilecektir. Kaynakların boşa harcanması ile ilgili eleştiriyi yanıtlarken, iki unsur üzerinde durmak gerekmektedir. Birincisi; kaynakların boşa harcandığı iddia edilen kişiler, o kaynaklara sahip ülkenin vatandaşlarıdır. Kimse bu kaynakları; bir kişi, aile, zümre, sınıf ya da grup için harcamadığı sürece bu bir yolsuzluk, usulsüzlük olmayacak, ülkenin kaynakları ülkenin vatandaşlarının tümüne aktarıldığında, boşa harcanmış olmayacaktır. Burada sözü edilen gelir, iddia edildiği gibi insanları tembelliğe yöneltecek büyüklükte bir miktarda olmayacaktır. Açlık sınırı hesaplamalarının altında, insanların açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmasını önlemeye yetecek bir miktar, neden harcandığına da dikkat edildiğinde, israf olarak algılanmayacaktır. Ayrıca insanlar böyle bir gelire sahip olmayıp açlık ve yoksullukla boğuşmak zorunda kaldığında, yasa dışı yollara (hırsızlık, cinayet, terör başta olmak üzere her türlü suçlar) başvurmaktan geri durmayacağı gibi, bu konularda başkaları tarafından istismar edilmeye ve kullanılmaya da (hırsızlık, cinayet çeteleri, terör baronları, silah, uyuşturucu, insan ve kadın kaçakçıları) açık olacaktır. Çünkü kendisi ya da daha önemlisi çocuğu aç olan bir insanın suç işlemekten sakınmayacağı, hatta bunu suç olarak bile görmeyeceği açıktır. Bu biçimde bir suç, kaos, huzursuzluk ortamında, huzuru ve istikrarı sağlamak için yapılacak harcamalar, temel gelir uygulaması ile bir ülkenin kendi vatandaşlarına yapacağı harcamalardan hiçte az olmamaktadır. Öyle bile olsa, öncelikle bir ülkede, sonra dünyada barışı ve huzuru sağlayabilecek, herkesin insanca yaşamasına katkıda bulunabilecek uygulamalara yapılan harcamanın göze görünmemesi gerekir. Tek tek ülkelerde ve toplamda dünyada, savunma ve güvenliğe yapılan yatırım ve harcamalar dikkate alındığında, bunların gerekli ve böyle bir uygulamadan daha düşük maliyetli olduğu iddia edilebilir. Bu iddianın doğru olduğu da düşünülebilir. Buna karşılık

uzun vadede düşünülduğünde, paranın yerine insan merkeze alınabilirse, savunma ve güvenlikle ilgili yatırım ve harcamaları sadece azaltarak, bu uygulamayı yaşama geçirmek, herkes için barışı, huzuru, adaleti sağlamanın yolunu açabilecektir. Bozulan huzur ve istikrarı yeniden oluşturmak için yapılan harcamaların miktarından daha önemlisi, insanlar arasında güvenin ortadan kalkması, suç işlemekten kaçınmayan nesiller yetişmesi ve bunun gelecekte önlenmesi daha da zor olan tehlikelerin hazırlayıcısı olmasıdır. Bu biçimde oluşabilecek bir zarar; herkesi açlıktan, yoksulluktan, dolayısıyla suç işlemeye eğilimli olmaktan kurtaracak harcamalardan çok daha yüksek maliyetli olabilir.

1.1.4.7. Bölüşüm ve Yeniden Bölüşüm

Özelde bir ülkede, genelde ise hem sosyal hem ekonomik yönden adaleti sağlayabilecek merkez kavram bölüşümdür. Bu nedenle bölüşüm kavramı; hem sosyal adalet hem de küresel adalet kavramları açısından büyük önem taşır. Bölüşümün özel önemi insanların oluşan değerlerden ne kadar pay alacağını, böylelikle insanlar arasında ekonomik, sosyal farklılık oluşturup oluşturmayacağından kaynaklanmaktadır. Burada devreye ekonomik ve sosyal politikalar girmektedir. Eğer geliştirilen ve uygulanan ekonomik ve sosyal politikalar; azınlığı oluşturmaya karşın sermayeden yana olur, vergi indirimleri, teşvikler uygular, çoğunluğu oluşturmaya karşın ücretlileri daha az ücretlendirip daha fazla vergilendirirse; ortaya, GSYİH'sı yüksek, ancak çoğunluğun bu rakama yaklaşmadığı, açlık ve yoksullukla karşı karşıya kalan insanları içeren ekonomik ve sosyal bir tablo çıkar. Bu tablo da o ülke insanların büyük çoğunluğunu adaletli, insanca yaşam standartlarına ulaştırmaktan uzaklaştırır.

1.1.4.7.1. Sosyal Devlet ve Yeniden Bölüşüm

Bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin tüketilmesiyle oluşan gelirin, üretime katılan paydaşlar arasında dağıtılmasına bölüşüm denir. Ekonomik sistemlere değinen bir bölüşüm tanımı ise şu şekilde yapılabilir:

Bölüşüm ilişkileri; iktisadi sistemlerin ortaya çıkış noktalarını oluşturmaktadır. İktisadi sistem, birçok farklı tanımlaması olmakla birlikte her şeyden önce bir üretim ve gelir dağılımı

yöntemi olarak ifade edilebilmekte, hangi mal ve hizmetler, hangi yöntemle, kimin için üretilecek sorusuna en iyi cevabı aramaktadır.⁸²

"Gelir dağılımı yöntemi" burada anahtar rolü üstlenmektedir. Gelir dağılımının nasıl yapılacağı, bölüşümün de adaletli olup olmayacağını belirlemektedir. Var olan sistemlerde gelir dağılımı, üretim faktörlerinin, üretime katıldığı ölçüde gelirden pay almasını esas almakla birlikte, uygulamanın sonuçları milyonlarca insanın açlık ve yoksullukla karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır. Demek ki sorun gerçekten de gelir dağılımının nasıl yapılacağına kilitlenmektedir. Kapitalist sistemde toprak ve sermayenin gelirden alacağı pay, maliyet ve paranın getirisi hesaplamaları ile belirlenebilir. Sorunu oluşturan; emek ve girişimcinin alacağı payın hesaplanmasındaki farklılıklar ile devletin vergi gelirlerinin kimden ne kadar alınacağı ve bunlarla yapılacak yatırım ve harcamaların nerelere ve kimlere yapacağı noktasındadır.

Tablo 2. Sosyal Devlet-Küresel Gelir Eşitsizliği Karşılaştırması.⁸³

ÜLKE	Sosyal Harcama	En Zengin %20'nin	
	GSYİH içinde (1998)	En Yoksul %20'ye oranı (1994-2000).....	1975-1982
İsveç	31,0	4,0	5,6
Danimarka	29,8	4,3	7,1
Fransa	28,8	5,6	7,7
İsviçre	28,3	5,8	5,8
Almanya	27,3	4,3	(Batı A.) 5
Norveç	27,0	3,9	6,4
Avusturya	26,8	4,7	-
Finlandiya	26,5	3,8	6
İtalya	25,1	6,5	7,1
İngiltere	24,7	7,2	5,7
Belçika	24,5	4,5	4,6
Hollanda	23,9	5,5	5,2
Yeni Zelanda	21,0	6,8	8,8
İspanya	19,7	5,4	5,8
Portekiz	18,2	8,0	7,1
Kanada	18,0	5,8	7,5
Avustralya	17,8	7,0	8,7
İrlanda	15,8	6,1	-
ABD	14,6	8,4	7,5
Türkiye	11,6	7,7	16,1

⁸² Musa, Öztürk, Şükrü, İnan, "İktisadi Sistemlerde Bölüşüm Sorunu: Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Ortaklık Ekonomisi", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* iç., 2014, s.25-26

⁸³ Aziz, Çelik, "AB Ülkeleri ve Türkiye'de Gelir Eşitsizliği: Piyasa dağılımı-Yeniden dağılım", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2004, s.65-80

Yukarıda, GSYİH içinde sosyal harcamaların payı ile, iki dönemde en zengin %20 ve en yoksul %20'nin payları oranı verilmiştir. Bu oranın dört ile sekiz kat arasında değiştiği görülmektedir.

1.1.4.7.2. Adaletli Bölüşümün Olanaklılığı

İşte bu noktada, bölüşümün adaletli olmasının koşulları değerlendirilebilir. Elde edilen gelirin adaletli bölüşümü, devletin ekonomik sistemden elini çekmesiyle değil, bizzat uygulanacak ekonomik ve sosyal politikalarla, sistemin içinde -düzenleyici kimliğiyle- yer almasıyla olanaklıdır.

Devletin düzenleyici olması, müdahaleci olmasından farklı anlaşılmalıdır. Müdahale, girişimcinin elinden girişim faktörünün alınmasıyla sonuçlanabilir. Ancak düzenleme; girişim faktörünü girişimcinin elinde bırakırken, devletin gelirin dağılımında aktif bir rol üstlenmesi anlamına gelir. Girişim faktörünü girişimcinin elinden almayı öngörmediği için sosyalist sistemle karıştırılmamalıdır. Devlet üretim araçlarının sahibi değil, üretime katılanların gerçekleştirdiği bu sürecin düzenleyici ve denetleyicisidir. Bu süreçte bir önceki bölümde belirtildiği gibi; devletin vergi gelirlerini kimden ne kadar alacağı, bunlarla yapılacak yatırım ve harcamaları nerelere ve kimlere yapacağı, sosyal ve ekonomik politikalarla belirlenir. Bu politikalar; sistemden yana yer alması durumunda azınlığın yararına sonuçlar verirken, insandan yana yer alması durumunda çoğunluğun yararına sonuçlar verir. Sistemden yana yer alması mevcut durumu ifade eder. Vergilendirmenin daha çok girişimci lehinde olduğu, düşük ücretle çalışanların ücretlerine oranla yüksek vergiler ödediği, üretimin, işsizliği bitirecek kadar yüksek olmadığı, dolayısıyla işsizliğin yüksek oranlarda seyrettiği, bu nedenle insanların büyük çoğunluğunun ekonomik tablolarında belirtilen ortalama gelir düzeylerinden çok daha alt düzeylerde gelire sahip olduğu, kısaca adaletli bölüşümün, sosyal, ekonomik ve küresel adaletin gerçekleşmediği bir dünya düzeni.

İnsandan yana yer alması durumunda ise; mevcut kapitalist sistem içinde, düşük ücretle çalışanlara vergi indirimleri ya da muafiyetleri getirilmesi, temel ya da vatandaşlık geliri gibi herkese temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar destek verilmesi, üretimin arttırılması için gerekli planlamalar yapılarak işsizliğin

azaltılması ile ekonomik zenginliklerin sağlanması ve bunun sonucunda hem ülkelerin ekonomik tablolarında belirtilen ortalama gelir düzeylerinin yükselmesi hem de insanların her ülkenin ekonomik tablolarında belirtilen ortalama gelir düzeylerine yakın gelirlere sahip olması olanaklı olabilir. Bu durum; gelir dağılımının adaletli olması, adaletli bölüşümün olanaklılığı, sosyal ve küresel adaletin gerçekleşebilmesi için yapılabilecek bir uygulamadır.

1.2. ALTERNATİF KÜRESELLEŞME HAREKETLERİ

Küreselleşmenin karşısında durmaktan çok, karşıt küreselleşme hareketleri olarak adlandırmanın mümkün olacağı bazı dönem, olay ve organizasyonlardan bahsetmek yerinde olacaktır. Küreselleşmenin Tarafları başlığı altında belirttiğimiz Karşıt Küreselleşmeci görüşlerin temellerinin atılmasında rol oynadığı düşünülen dönem ve olayların aşağıda kısa özetleri verilmektedir. Ondan önce bu hareketlerin kısa geçmişini belirtirken, yeni ve sadece günümüze ait olmadığını anlatan aşağıdaki alıntıyla başlamak yerinde olabilir:

Uluslararası birlik ve küresel çapta protestolar düzenlemek yeni bir şey değildir. 1848 Avrupa Devrimleri'nden Rusya'nın 1917- 1918'deki devrimine ve 1968 hareketlerine mücadele uzun zamandır küresel çaptadır. Ancak zamanımıza özgü, iletişim hızı ve kolaylığı sayesinde dünyanın farklı yerlerinde ve farklı kültürlerinde yaşayan insanların ortak bir düşmanı paylaşmalarıdır.⁸⁴

1968 yılında yaşanan olaylar hakkında yazılanların ortak özelliği; bugün dünyada küreselleşmenin karşısında duran ya da karşıt küreselleşme hareketleri olarak nitelendirilebilecek her şeyin ilk örneklerinden sayılabileceğidir. Bugün 90'lı yılların sonlarında başlayan bu hareketlerin öncüsü sayılsa da, o dönemde kitle iletişim araçları ve internet gibi olanaklar bulunmadığı için biçim olarak onlardan farklıdır. Karşıt küreselleşme hareketlerinden farklı bir nitelik taşısa da; savaş ve ırkçılık karşıtlığı, özgürlükçü düşüncelere sahip olmaları, aşağıda anlatılan olaylarla benzerliklerinden birkaçıdır. Bugün de savaşlar ve ırkçılık, küreselleşmenin kötü yüzünü ortaya çıkaran, adaletsizliği körükleyen, ayrımcılığı destekleyerek güçlünün güçsüzü ezmesini sağlayan koşulları yaratan olgular olmaya devam etmektedir.

⁸⁴ Jordan'dan akt. Şermin Tağ, Kalafatoğlu, "Küreselleşme Karşıtı Hareketler", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2013, s.150

Küreselleşme karşıtlığı; büyük ölçüde bu olumsuzlukların sonucunda ortaya çıkmıştır. Bugün dünyadaki yoksulluk sorunu, ırkçılık, savaşlar, göçler, doğrudan ya da dolaylı olarak küreselleşme ile bağlantılı olarak yorumlandığı için küreselleşme karşıtlığının da var olmasına neden olmuştur. Dünyanın büyük bir kısmı açısından vaatlerini yerine getiremediğinden küreselleşmeye karşı bir direniş oluşmuştur.⁸⁵ Küreselleşmeye karşı direnişin çoğunlukla Güney Ülkelerinden yükseldiğini destekleyen görüşler de bulunmaktadır:

Piyasa hakimiyetine karşı-hareketler en açık biçimde Güney'de görülüyor... Meksika'nın NAFTA'yı benimsemesine karşı çıkan Zapatistalar, bu durumu şöyle yorumluyorlar: 'Ulusal hükümete karşı ayaklandığımızda aslında onun var olmadığını gördük. Aslında biz Meksika'da bütün kararları alan büyük finansal sermayeye, spekülasyona ve yatırıma karşı ayaklanmıştık.'⁸⁶

Küreselleşmeye karşı direnişin çoğunlukla Güney'den yükselmesinden daha önemli bir tespit; ulusal hükümetlerin karar alma konusunda yetkisizleştiğidir. Finansal sermaye, neredeyse ulusal hükümetin tüm söz, yetki ve karar alma mekanizmalarına el koymuş görünmektedir.

1.2.1. Jose Bove

Küreselleşme karşıtı hareketlerin, çevre ve gıda ile ilgili örneklerine rastlamak mümkündür. Greenpeace'in çevre ile ilgili çalışmalarının yanında, tarım ve gıdalar konusunda, yaşanan örneklere de değinmek gerekir. Çünkü bu konu; çevre, tarım ve gıdayı aşmış, toplumun tümünü ilgilendiren bir boyuta ulaşmıştır. Bunlar içerisinde yer alanlardan biri; Jose Bove'nin başlattığı, özellikle genetiği değiştirilmiş organizmalardan elde edilen gıdalar hakkındaki eylemlilik sürecidir. Bu süreci önemli yapan; sadece bir ya da birkaç eylemden değil, "sivil itaatsizlik" çağrısına dönüşen ve birçok ülkeye de sıçrayan eylemlerden oluşmasıdır. Jose Bove; genetiği dönüştürülmüş organizmalara karşı insanları örgütleyen, sivil itaatsizliğe çağıran, düzenleyicisi olduğu eylemlerin sonucunda tutuklandığında da kahraman ilan edilen bir sivil toplum aktivistidir. "İlk eylem, 7 Haziran 1997'de Saint-Georges-

⁸⁵ Cohen'dan akt., George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.499

⁸⁶ Philip, McMichael, "Küreselleşme", Thomas, Janoski, v.d.,*Siyaset Sosyolojisi iç.*, Bölümü Çev. Gülgün Küçükören, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2010, s.656

d'Esp rance'da, Isere'de yaşandı: Köylü Konfederasyonu  yesi  c yüz köylü, Amerikan Monsanto'nun genetiği dönüştürülmüş deneysel bir kolza* tarlasını herkesin gözü önünde tırpanladılar."⁸⁷

Organik tarımın maliyetlerinin yüksek olması, endüstriyel tarımın gelişmesine, özellikle gıda sektöründe var olan çok-uluslu şirketlerin, genetiği dönüştürülmüş organizma üzerine kurulu, daha az maliyetli tarıma yönelmelerine yol açtı.  nk  bununla belki zararlı sebzeler  retilenekti ama maliyetler düşeceği için karlılık artacaktı. Birçok çok-uluslu şirket burada tercihini elbette karlılıktan yana yapması beklenmedik bir sonuç değildi. Jose Bove ve arkadaşları eylemleriyle ve eylem biçimleriyle, Gandhi'den sonra, sivil itaatsizliğin sembol isimlerinden olmuşlardır. Yasaya karşı çıkan her eylem, yurttaş itaatsizliği değildir. Yurttaş itaatsizliği eylemini niteleyen -hepsi bir arada olmak şartıyla- altı  l t bulunmaktadır. "Yurttaş itaatsizliği eylemi: Kişisel ve sorumluluğu üstlenilen, çıkar gözetmeyen, kolektif bir direniş gösterilen, şiddetsiz, şeffaf ve nihai bir eylemdir."⁸⁸

Yukarıdaki alıntıda verilen altı  l t; bir sivil itaatsizlik eylemini diğer eylemlerden ayıran önemli özellikleri ifade etmektedir. Kişisel ve sorumluluğu üstlenilen, çıkar gözetmeyen, kolektif bir direniş gösterilen, şiddetsiz, şeffaf ve nihai olması ve bunların hepsinin bir arada olması bir eylemi sivil itaatsizlik eylemi yapmaktadır. Jose Bove ve arkadaşlarının eylemlerini, bu hareketlerin önemli bir parçası yapan; eylemlerin yerel bazda başlamasına karşın küresel etkilerinin olması, bu etkilerin dünyanın birçok ülkesinde hissedilmesidir. Ayrıca şiddete dayanmaması, çıkar gözetmemesi, sivil itaatsizlik eylemlerinin temel özellikleri arasında bulunduğu için, göze çarpan önemli özellikleridir. "Yurttaş itaatsizliği, toplumu parçalamaya yönelik bir teşebbüs değildir, toplumu başka türlü inşa etme çabasıdır. Yurttaş itaatsizliği bir hak talebidir."⁸⁹

Benzer bir örnek ülkemizde de yaşanmıştır. İzmir'de siyanürle altın aramaya karşı direnen halkın içerisinde  ne çıkan ve "Bergamalı Asterix" olarak bilinen

* Kolza: Kanola bitkisi

⁸⁷ Jose, Bove, Gilles, Luneau, *Sivil İtaatsizliğe  ağrı*,  ev. Işık Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.35

⁸⁸ Jose, Bove, Gilles, Luneau, a.g.e., s.167-68

⁸⁹ Jose, Bove, Gilles, Luneau, a.g.e., s:168

Oktay Konyar'ın öncülüğünde başlayan, bir çevre duyarlılığının yanı sıra, yaşadıkları yere sahip çıkmak; çocuklarına, torunlarına, kısacası gelecek nesile bozulmamış bir çevre, yaşanacak bir yer bırakma çabasını barındıran bu örnek, toplumsal ve siyasal yönleri bulunan, bir tür "sivil itaatsizlik" örneğidir. "Konyar, 'şiddetsiz ama ses getiren' eylem biçimleri üzerinde yıllarca düşündüğünü, Gandhi'yi 2000'lere uyarlamaya çalıştığını anlatıyor. Bergama köylülerinin kültürlerine son derece uzak olan çıplak yürüyüş gibi fikirler Konyar'dan çıkmıştı."⁹⁰

Bergama'da yaşanan bu gösterileri sivil itaatsizlik örneği yapan en önemli özellik; şiddete başvurmeyen, çıkarları doğrultusunda hareket ettiği izlenimi vermeyen, sorumluluk üstlenen, ortak tavır sergileyen insanlardan oluşuyor olmasıdır. Özellikle "Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)" ve bilirkişi raporlarının, siyanürle altın arama yönteminin olası risklerini tespiti üzerine, bu yöntemle altın aramaya yasak getiren yargı kararının uygulanmaması üzerine; "30 Kasım 1997'de yapılan nüfus sayımında 8 köyden yaklaşık 10 bin kişinin kendilerini saydırmaması"⁹¹, bu kolektif, şiddet içermeyen ancak kendisini saymayan yasaya tepkisini, kendisini saydırmayarak karşı çıkan, bir sivil itaatsizlik örneğidir.

1.2.2. Seattle

90'lı yıllar; dünyanın birçok siyasal ve toplumsal eyleme tanık olduğu bir dönemdir. Bunlardan biri, bu yılların sonunda, küreselleşme karşıtı hareketlerin sembolü olarak görülmüş ve ardından gelenleri tetikleyen bir görünüm sergilemiştir. Bu öncü görünüm, iki yönlü olarak kendini göstermektedir. Birincisini karşıtların kendi söylemleri oluştururken; ikincisi ve daha önemlisi, hedef olarak karşılarına aldıkları Dünya Ticaret Örgütü'nün, tam da küreselleşmenin özellikle ekonomik, siyasal ve toplumsal boyutunu simgeleyen bir kuruluş olmasıdır.

⁹⁰ Bergama Altın Madeni Direnişi: Toprağın Bekçileri, (Çevrimiçi), http://bianet.org/bianet/siyaset/160766-bergama-altin-madeni-direnisi-topragin-bekcileri#_ftn4, 04.10.2015

⁹¹ Bergama Altın Madeni Direnişi: Toprağın Bekçileri, (Çevrimiçi), http://bianet.org/bianet/siyaset/160766-bergama-altin-madeni-direnisi-topragin-bekcileri#_ftn4, 04.10.2015

1999 Kasım'ında Seattle gerçekleşmesi planlanan Dünya Ticaret Örgütü Toplantısı, bir hafta kadar süren eylemler sonucu engellenmiştir. Binlerce insan Seattle'da; Dünya Ticaret Örgütü'nün ve üyesi olan güçlü devletlerin, küresel ekonomideki bakış açısını protesto etmek üzere bir araya gelmiş, küreselleşmenin insani olmadığını iddia ettikleri yönlerine dikkat çekmişlerdir.

144 ülkenin üye olduğu Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) son zirvesi, küreselleşme karşıtlarının büyük eylemlerine sahne olmuştu.... Dünya Ticaret Örgütü'ne üye ülkelerin temsilcilerinin Seattle'a gelmesi ve toplantıların başlamasıyla birlikte ise, gösterilerin dozu arttı. Özellikle gece saatlerinde Seattle sokakları savaş alanına dönerken, polis de eylemlere daha sert müdahale etmeye başladı. Yaklaşık bir hafta süren olayların bilançosu ise; 600 gözaltı, 3 milyon dolarlık maddi zarar ve harabeye dönen McDonald's lokantalarıydı.⁹²

Seattle'dan sonra yaşanan bir dizi benzer olay bulunmaktadır. Nisan 2000'de Washington D.C.'de, Haziran 2000'de Toronto'da, Temmuz 2000'de New York'ta, Ağustos 2000'de Los Angeles'te ve Eylül 2000'de Prag'ta. Bu olayların ilkinde (Nisan 2000'de Washington D.C.'de), Dünya Bankası'nın toplantısını engelleme girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış, diğerlerinde karşıt küreselleşmeciler Seattle'de organize olmayan bu hareket ile ilgili görüşmeler yapmışlardır. Ancak Klein⁹³, bu görüşmelerin büyük bir öneme sahip olmadığını da eklemeye gereği duymaktadır. Çünkü birçoğunda eylemcilerin politikasını üretmekten çok farkındalık yaratmadan öteye gidilememiştir. 2001 yılında yaşanan "11 Eylül Saldırıları" ile birlikte bu konuda bir duraksamanın yaşandığını söylemek yanlış olmaz. Ancak ilk şokun atlatılmasından sonra günümüze kadar; her ne kadar çok etkin, bağlayıcı kararların alınmasına ve uygulanmasına yol açmasalar da, hem küreselleşme konusunda eleştirilerin (küreselleşme karşıtı, anti-kapitalist ya da karşıt küreselleşme hareketleri olarak ifade edilebilecek çalışmaların) hem de "Dünya Sosyal Forumu" toplantılarının sürdüğünü söyleyebiliriz. Bunda aşağıda özetlemeye çalıştığımız "11 Eylül Saldırıları"nın ve sonrasında oluşturulmaya çalışılan algı ile alınan önlemlerin katkısı olduğu da bir gerçektir. Çünkü bu çerçevede yapılan eleştiri, toplantı, gösteri vb. etkinlikler terörist hareket damgası yediği gibi (gerçek anlamda terör olaylarını; barışçıl, şiddete dayanmayan, sadece siyasi, ekonomik, kültürel, toplumsal talep ve önerileri içeren etkinliklerden kesin olarak ayırarak), neoliberalizm, kapitalizm ya da

⁹² Reuters'ten akt. NtvMsnbc, Seattle, (Çevrimiçi), <http://arsiv.ntv.com.tr/news/47715.asp>, 17.10.2015

⁹³ Naomi, Klein, *Tel Örgüler ve Pencereleler*, Çev. Nalan Uysal, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, s.27-35

küreselleşme karşıtı olmak şiddet yanlısı olmakla eşdeğer görülme (daha çok gösterilmeye) başlanmıştır.

1.2.3. 11 Eylül'ün Etkileri

11 Eylül'ün neden ve sonuçları hakkında farklı yorumlar yapılsa da, görüldüğü kadarıyla hemen hemen herkes bu tarihin bir dönüm noktası olduğu noktasında hemfikir. Dünyayı ve olayları yorumlarken, küreselleşme olgusunu değerlendirirken 11 Eylül öncesi ve sonrası diye ayırım yapıldığını iddia etmek abartı sayılmaz.

11 Eylül bazen 'dünyanın değiştiği gün' olarak tanımlanır. Bu durum, özellikle 'teröre karşı savaş'ın başlaması, Afganistan ve Irak'ın işgali ve bunların neden olduğu sorunlar gibi 11 Eylül'ün sonuçları açısından geçerlidir. Bu, aynı zamanda, uluslararası çatışma olasılığındaki azalmanın küreselleşme ve süper güç rekabetinin sona erişine bağlandığı bir dönemin sonuna işaret eden, küresel güvenlik konusunda dramatik bir değişim anlamına geliyordu. Gerçekten de küreselleşme, yeni güvenlik tehditleri ve yeni çatışma biçimlerini beraberinde getirmiştir.⁹⁴

Görüldüğü gibi Heywood, "dünyanın değiştiği gün" vurgusunu yapmakla, 11 Eylül'ü bir milat olarak değerlendirmiştir. Ayrıca, yeni güvenlik tehditleri ve yeni çatışma biçimlerinden bahsederek, Afganistan'ın ve Irak'ın işgali gibi, bu konuda bundan sonra alınacak önlemlerin ve benzer işgallerin haberini verdiği sonucu da çıkarılabilir. Burada, 11 Eylül'ün bir milat olarak değerlendirilmesinin yanında dikkati çeken; küreselleşmenin var olan uygulamalarına yönelik eleştirilerin, terörizm ile arasındaki çizginin ortadan kalkması nedeniyle, alınacak önlemlerin sertleşmesine bir zemin hazırlandığına dair kuşkular uyandırmasıdır. Bu kuşku özellikle "teröre karşı savaş" konusunda kendisini göstermektedir. "Terörizmle mücadele etme gereği, insan haklarını ve temel özgürlükleri sınırlandırmayı haklılaştırır mı?" tartışması, bu sorunu çözümlenmede bize yardımcı olabilir. Soruya "evet" cevabını verenler konuyu üç başlık altında değerlendirmektedir: Güçlünün zayıflığı: Bireysel hak ve özgürlükler, hükümet gücünü sınırlandırır, bu hak ve özgürlükler seçici ve uygun biçimde sınırlandırılabilir. Ehven-i şer: Hak ve özgürlükler; bir bütün olarak toplumun korunmasına yardımcı olacaktır

⁹⁴ Andrew, Heywood, a.g.e., s. 47

sınırlandırılabilir. Kirli ellerin gerekliliği: Kamusal ahlaka hizmet edecekse siyasi liderlerin haksızlık yapması, hatta bu konuda şiddet bile haklı görülebilir.⁹⁵

Aynı soruya "hayır" cevabını verenler ise aşağıdaki başlıklar altında, "teröre karşı savaş" kapsamında yapılan insan hak ve özgürlükleri sınırlamalarının ne olursa olsun meşru görülemeyeceğini savunmaktadırlar: Geri tepen terörizmle mücadele: Terörizm hedeflerine şiddet içeren saldırılarla değil, hükümetlerin acımasız önlemler olarak bu saldırılara verdiği tepkiler sonucu ulaşır. Temel değer olarak özgürlük: Temel ve vazgeçilmez değerlerden olan insan hak ve özgürlüklerinin sınırlandırılması, hükümetleri otoriter yönetime, güç kullanmaya yöneltir. "'Ahlaki yetki' ve 'yumuşak güç': İnsan hakları ve temel özgürlüklere uyararak terörizmle mücadele etmek ve böylece ahlaki bir zemin oluşturup onu korumak ahlaki ve siyasi açıdan anlamlıdır."⁹⁶

Bu konuda iki farklı görüşün bulunmasına karşın, terörizmle mücadele gerekçesiyle insan hak ve özgürlüklerinde sınırlandırmalarda artma, karşıt küreselleşme kapsamında gerçekleştirilen barışçıl, demokratik eylem ve toplantılarda görece bir azalma olduğu söylenebilir.

11 Eylül'den sonra ABD'nin izlediği şiddet politikası Batı dünyasında, Habermas'ın ifadesiyle, bir bölünmeyi de beraberinde getirmiştir. "Batı dünyasını bölen, uluslararası terörizm tehlikesi değil, bugünkü ABD hükümetinin uluslararası hukuku görmezden gelen, Birleşmiş Milletler'i kenara iten ve Avrupa'yla ipleri koparmayı göze alan politikalarıdır."⁹⁷ Bu bölünme şiddetten öte, ABD'nin yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. Ancak bununla birlikte Avrupa'da alternatif küreselleşme hareketlerinin aynı hızla devam ettiğini söylemek de zordur. Çünkü bir sonraki başlıkta değineceğimiz, alternatif küreselleşme hareketlerinin önemli bir çalışması olarak görülen "Dünya Sosyal Forumu", başlangıçtaki hız, güç ve ivmesini kaybetmiş, uygulamaya konulabilecek çözümler üretemeyen sıradan toplantılara dönüşmüştür. Kısaca Amerika'ya yöneltilen eleştirilerin büyük kısmı Avrupa'da da

⁹⁵ Andrew, Heywood, a.g.e., s.358

⁹⁶ Andrew, Heywood, a.g.e., s.358

⁹⁷ Jürgen, HABERMAS, *Bölünmüş Batı*, Çev. Dilman Muradoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s.7

yaşanmaktadır. Bunun yanında, 11 Eylül'ü farklı bir milat olarak değerlendiren, küresel güçlerin 11 Eylül'ü gerçekleştirdiğini değilse de onun sonuçlarından kendi istediği türde bir yorum çıkardığını iddia eden bir görüş daha vardır:

11 Eylül'den sonra tüm dünyadan siyasetçiler ve uzmanlar birdenbire terörist saldırıları Amerika karşıtı ve şirket karşıtı vahşetin devamı olarak nitelendirmeye başlamışlardır... New Republic editörü Peter Beinart: 'küreselleşme karşıtı hareket kısmen Amerika Birleşik Devletleri'ne duyulan nefretle motive olan bir harekettir'... The International Herald Tribune yazarı Reginald Dale: 'IMF ve DTÖ gibi kurumların toplantılarını önlemek isteyen protestocular, binlerce masum insanı katletmek için özellikle uğraşmasalar da, siyasi gündemlerini göz korkutma yoluyla geliştirmek istemektedirler ki bu da terörizmin klasik hedefidir'.⁹⁸

İki görüş arasında sadece yaklaşım farkı bulunmaktadır. Her ikisi de 11 Eylül'ü bir milat olarak alıp, o tarihten sonra hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını belirlemektedir. İkinci görüş farklı olarak, küreselleşme karşısında bundan sonra var olabilecek demokratik tepkilerin bile terörist eylemler olarak nitelendirileceğine dikkat çekerek, ilk örneklerini gazetelerden vermiştir.

Özelde 11 Eylül saldırılarını, genelde de terörizmi savunmak, şiddeti bir iletişim ya da mesaj verme aracı olarak görmenin yanlışlığını tartışmak bile doğru değildir. Ancak bu görüşün vurgulamaya çalıştığı temel düşünce; terör olaylarının kışkırtıcılığından yola çıkılarak, demokratik tepkilerin yok edilmeye çalışılmasının da yanlışlığıdır. Aslında bunun yeni ve Amerika'ya özgü bir yöntem olduğu söylenemez. Bu, geçmişten beri var olan bir durumdur. Demokratik tepkiler ve muhalif söylemler, terörün bulaşmasına açık alanlardır. Buna karşın, 11 Eylül'ün dönüm noktası kabul edilmesinin sakıncası bulunduğunu belirten görüşün iddiası da dikkat çekicidir: "11 Eylül, Avro Amerikan sömürgeciliğinin veya yeni sömürgeciliğinin derinliklerine kadar geri giden bir tarihi olduğu gerçeğini gizlemektedir."⁹⁹ Emperyalizm, küreselleşme ile farklı boyutlar kazansa da yaşananlar bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilecek nitelikte yeni değildir. 11 Eylül'ün önemi aslında en çok burada gizlidir. Bu olay insanlığın nereye gittiğini göstermesi bakımından son derece önemlidir, ancak ortaya çok yeni bir durumun çıktığı varsayımına takılmak, gerçeklerden uzaklaştırıcıdır. Görünenin ardındaki

⁹⁸ Naomi, Klein, 2004, a.g.e., s.205

⁹⁹ Arif, Dirlik, *Kriz, Kimlik ve Siyaset: Küreselleşme Yazıları*, Çev. Sami Oğuz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 115

gerçekliği kavramanın zorluğu, birilerini hep gerçeği görünenin ardına gizlemeye yöneltmiştir. Yaşananları bir tür "kopuş" olarak değerlendiren Touraine; genelde konuşulanların aksine, yukarıda belirttiklerimize uygun bir bakış açısı ortaya koyuyor: Amerika, dünyaya egemen olma yolunda iken, 11 Eylül'den sonra her ne kadar kendini sorgulamaya başlamışsa da bu girişim, saldırılara hemen karşılık verme düşüncesiyle son bulmuştur. Özeleştiriyi yerini terörist saldırılara karşılık verirken Irak'a müdahale konusunda Bush ve Blair'in Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni ikna çabasına bırakmıştır.¹⁰⁰

Bu ilginç ve bir o kadar suçlama niteliği taşıyan iddia, bu kadarla da sınırlı kalmıyor. "İyilerle kötülerin savaşı"nda Amerika iyilerin (Touraine'in deyimiyile) "bayrak" sembolü, Irak kötülerin sembolü olmuştur. Bu yeni düzen; Amerika ve Batı Avrupa'nın bir birlik oluşturarak, Birleşmiş Milletler gibi küresel bir sosyal kuruluşu da çoğu zaman etkisi altına alarak kendilerinden yana davranmaya zorlamak yoluyla, sürdürülemeye çalışılmaktadır. İyilerin kötülerle sürekli bir savaşının bulunduğuna dünya kamuoyunun ikna edilmesi için medya ve iletişim araçlarının kullanılması da, sürekli başvurulanan bir yol haline gelmiştir.

1.2.4. Dünya Sosyal Forumu

Küreselleşme konusunda temelde iki yaklaşım bulunduğunu dikkate alacak olursak, bu görüşlerin küresel siyaset sahnesindeki uygulamalarına iki örnekten biri "Dünya Ekonomik Forumu", diğeri "Dünya Sosyal Forumu"dur. Dünya Ekonomik Forumu; daha çok zengin ülkelerin tanınmış işadamı ve siyasetçilerinin katıldığı, bu yönüyle çoğunluğu (özellikle yoksulları) ilgilendiren sorunların çözümüne yönelik çalışmaların bulunmadığı toplantılara ev sahipliği yaparken, Dünya Sosyal Forumu; (her ne kadar çözüm getiren uygulamalar ortaya koymamakla suçlansalar da) küresel sivil toplum kuruluşlarının çoğunlukla katıldığı toplantılara sahne olmuştur. Katılımcıların siyasi ve ekonomik yapıları farklılık gösterdiği için bu iki forum, farklı görüşlerin temsil edildiği toplantıların yapıldığı forumlardır. "Dünya Sosyal

¹⁰⁰ Alain, Touraine, *Yeni Bir Paradigma*, Çev. Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s.22

Forumunu", küreselleşme eleştirilerinin yapıldığı birçok gösteri, toplantı ve zirvenin sonunda, 2001 yılında toplanmaya başlanmış, etkinliği sınırlı olsa da, aralar verilse de sonuncusu 2015 yılı Mart ayında Tunus'ta yapılmıştır.

İlk dört buluşmanın Porto Alegre'de yapılmasının ardından Forum farklı kıtalara yayıldı ve Hindistan, Pakistan, Katar ve Senegal'de Forumlar düzenlendi; ayrıca 2008 ve 2010'da ise çok-merkezli organizasyonlar gerçekleşti. 2012'de tekrar Brezilya'ya dönen Forum, 2013'te Arap isyanlarının eş başkentlerinden Tunus'ta organize edildi. 10 yılı geride bırakan Sosyal Forum deneyimi, kurumsal olma-olmama, bağlayıcı açıklama yapılmalı-yapılmamalı etrafındaki tartışmalarla ivme kaybetmişti.¹⁰¹

Burada konuyla ilgili önemli ve iki görüşün bir arada bulunduğu izlenimi veren örneklere bakmak gerekirse karşımıza; 1992 RIO "Yeryüzü Zirvesi" çıkar. Bu zirvenin en büyük önemi, sonradan alınan kararların birçoğu uygulanamasa da, küreselleşmeyi uygulanan biçimiyle destekleyenler ile karşıtlarının bir arada bulunmasıdır. "Zirveye 108'i devlet ve hükümet başkanı düzeyinde olmak üzere 172 ülke, 2400 NGO temsilcisi katılmıştır"¹⁰². Ardından yapılan 189 ülke ve 2100 NGO katılımlı 1995 Pekin Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nın yolunu açması ve 1999 Seattle eylemlerinin temelini atmış olması da diğer yönlerini ifade eder. Dünya Sosyal Forumu aslında "1992 RIO Yeryüzü Zirvesi" ile başlayan, 1999-Seattle, 2000-Washington D.C. ve 2001-Cenova'daki gösterilerle devam eden süreçte, Dünya Ekonomik Forumuna tepki olarak kurulmuştur. İlk toplantıda (2001-Brezilya / Porto Alegre) beş bin olan katılımcı sayısı diğer toplantılarda (2004-Hindistan / Mumbai ve 2005-Brezilya / Porto Alegre) yüz binlere çıkmıştır. "Forumun toplantılarında öne çıkan; politik bir hareket ya da aktör olmaktan çok, insanların küresel sorunlar hakkında görüş alışverişinde bulunduğu bir alan olmasıdır."¹⁰³

Bu yönüyle bakıldığında Dünya Ekonomik Forumu'na tepki olarak kurulan Dünya Sosyal Forumu, siyasal bir hareket ya da aktör olamamış, bu nedenle küresel sorunları belirleyip dile getirmekten öteye geçememiş; kapitalizme, neo-liberalizme ve var olan küreselleşme uygulamalarına ciddi bir alternatif ortaya koyamamış görünmektedir. "...Hareket, neo-liberal küreselleşmeye yönelik sistemli ve tutarlı bir

¹⁰¹ Bianet, "Dünya Sosyal Forumu 2013 Ardından", (Çevrimiçi), <http://bianet.org/bianet/siyaset/145577-dunya-sosyal-forumu-2013-un-ardindan>, 12.10.2015

¹⁰² Andrew, Heywood, a.g.e., s.194

¹⁰³ George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s. 506

eleştirici geliştirmede veya uygulanabilir bir alternatifin ana hatlarını ortaya koymada başarısız olmakla suçlanmıştır"¹⁰⁴. Bu forumu da gerçekleştiren anti-kapitalist ya da daha geniş anlamda karşıt küreselleşme hareketine yapılan eleştirilerden biri de zaten en çok bu konudadır. Bu suçlama; Forumun toplantılarına katılım sayılarındaki artışa karşın, alınan kararları uygulayabilme ya da uygulatabilmeyi ve siyasal bir hareket ya da aktöre dönüşerek alternatif bir küreselleşme hareketi ortaya koymayı gerçekleştiremediği için var olan bir suçlamadır.

Burada önemli bir adım olduğunu düşündüğümüz için kısaca 1995 Pekin Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'ndan bahsetmek yerinde olacaktır. Kadınlar ve kız çocukları için uluslararası bir çalışmada bu konuların konuşulması, kararlar alınması, özellikle eylem platformu olarak öne çıkması konferansı önemli yapan yönleridir. Pekin Eylem Platformu kararları, katılan ülkelerce hükümetler düzeyinde imzalanarak taahhütlerde bulunulmuş ve uygulamalara yönelik ülke içi ve uluslararası izleme mekanizmalarının kurulması da toplantı metninde karara bağlanmıştır. Pekin'den 5 yıl sonra, 2000 yılında ise, aradan geçen süre içinde hangi amaçlara ulaşılabildiği, ülkelerin hangi gelişmeleri gösterdiği oluşturulan mekanizmalarla izlenmiş ve bunların yanında hangi konularda sorunların devam etmekte olduğu ve yeni ortaya çıkan sorunların bir değerlendirilmesi yapılmıştır. "Pekin+5" olarak bilinen bu süreç içinde 2000 yılının başından itibaren ülkeler kendilerini değerlendirmiş, ülke raporlarını hazırlamış ve Birleşmiş Milletler'e iletmiştir."¹⁰⁵ Burada alınan kararların sonraki beş yılda (1995-2000), ne kadar uygulandığına dair izlenip rapor hazırlanan konu başlıkları şunlardır: Kadın ve yoksulluk, kadın ve sağlık, kadına yönelik şiddet, kadınlar ve silahlı çatışma, kadınlar ve ekonomi, güçlü pozisyonlarda ve karar verme mekanizmalarında kadınlar, kadınların gelişmesi için kurumsal mekanizmalar, kadınların insan hakları, kadınlar ve medya, kadınlar ve evre, kız çocuğu. Ayrıntılarına girmememize karşın bu konuların izlenmesi, raporlanması ve hükümetlerin taahhütte bulunmaları konferansın önemini göstermektedir.

¹⁰⁴ Andrew, Heywood, a.g.e., s. 103

¹⁰⁵ Ayşe, AKIN, Nalan şahin, Hodoğlugil, "Cinsiyet Eşitliği, Barış ve Gelişme Yolunda Pekin+5 Sonuçları ve Türkiye'de Durum", (Erişim), http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/cinsiyet_esitligi.pdf, s.1-3

1.2.5. Alternatif Küreselleşme Hareketlerinin Niteliği

Daha önce de belirttiğimiz gibi bu hareketlerden sadece 68 Kuşağı hareketleri küreselleşme karşıtı iken, diğerlerinin neredeyse tamamını küreselleşmeden bağımsız düşünülmemesinden dolayı, küreselleşme karşıtından çok, karşıt küreselleşme hareketleri olarak adlandırmak daha doğru olacaktır. Literatürde karşıt küreselleşme hareketleri için; anti-kapitalist hareket, şirket karşıtlığı gibi farklı adlandırmalarla karşılaşmak da mümkündür.

Anti-kapitalist hareket, küreselleşmenin sonucu olarak marjinal konuma itilen ve mahrum bırakılan birbirinden çok farklı insan ve grupların siyasal anlamda seslerini duyurabilmesi için bir araç sunmaktadır. Bu anlamda hareket, demokratik bir güç olarak bastırılmış ve güçsüz görünenlerin başkaldırısıdır. Küreselleşme karşıtı hareketin, çok çeşitli ulus-ötesi sorunlar hakkındaki düşünce şeklini değiştirmeyi ve hatta küresel siyasal gündemi yeniden şekillendirmeyi başardığı söylenebilir.¹⁰⁶

Bu alıntı, karşıt görüşe sahip, hatta yukarıda bu hareketi eleştiren görüşü bulunan bir yazardan olmasına karşın hareketin niteliğini belirtirken tarafsızlığını korumuş, aslında belki de bu hareketin en çok yapmak istediği, farkındalığın gerçekleştiğinin kanıtı olmuştur. Sorun küreselleşmenin durması, sona ermesi değil, ki bu zaten mümkün görünmüyor, olumsuz sonuçlarına dikkat çekmek ve tabii alıntıda belirtildiği gibi "marjinal konuma itilen", güçsüz, işsiz, zayıf kalan, bırakılan insanların sorunlarını ortaya koyup, nasıl çözüleceğinin belirlenmesi olmalıdır. Bu durumda Güney'de yer alan bazı hareketlere yer verilebilir: "Meksika'nın NAFTA'yı benimsemesine karşı: Zapatista, Brezilya'da Cardoso Hükümeti'ne karşı: Brezilya Topraksız İşçi Hareketi (MST), Ekvador Yerli Hareketi: CONAIE ve çok daha güçlü uluslar-üstü bir hareket olan: Via Campesina."¹⁰⁷

1.2.5.1. Alternatif Küreselleşme Hareketlerinin Yeniliği ve Geleceği

Küreselleşme karşıtı hareket, 68 kuşağına kadar geriye götürülse de; karşıt küreselleşme hareketlerinin başlangıcı olarak kaynaklar çoğunlukla 1999 Seattle olaylarını göstermektedir: "Yaşayan bir demokrasi için küresel hareket dünyaya

¹⁰⁶ Andrew, Heywood, a.g.e., s. 103

¹⁰⁷ Philip, Mcmichael, Philip, "Küreselleşme", Thomas, Janoski v.d., a.g.e. iç., s.656-59

varlığını 30 Kasım 1999'da Seattle'da duyurmuştur"¹⁰⁸. Bu iki nedenle yeni bir hareket olduğu söylenebilir. Birincisi; nitelik olarak 68 kuşağından farklı ve dolayısıyla yeni oluşu, ikincisi tarihinden dolayı yeni oluşu.

Yukarıda değindiğimiz küreselleşme karşıtı hareketlere örnek olabilecek olayların en eskisi 1999'da Seattle'da yaşanan olaylardır. En fazla ondan geriye gidildiğinde 1992 tarihinde yapılan Yeryüzü Zirvesi gelir ki onun da bu hareketlerin temelini attığından daha önce bahsetmiştik. Kısaca bu hareketler; bugün 68 Kuşağı'nın havasından farklı, yeni yapısıyla kendini gösteren, küreselleşmenin karşısında olamayacağını bilincinde, alternatifler sunmaya çalışan, bunu yaparken küreselleşmenin araçlarını kullanan, ancak olumsuzluklara dikkat çeken, bu sorunların çözülmesi için farkındalık yaratarak yeni yollar arayan yaklaşımları ifade eder.

Bu hareketlerin bundan sonraki geleceğinin bugüne kadar yaşanan gelişmelerden çok farklı olacağını gösteren işaretler bulunmamaktadır. Çünkü bu konuda yaşanan deneyimler, bu tür bir hareketin yükselmesi durumunda karşısında engeller bulunduğunu göstermektedir. Seattle ve devamındaki gösterilerin ardından 11 Eylül Saldırıları ile bir süreliğine de olsa hareketin duraklaması, sonrasında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan karışıklıklar (Arap Baharı, darbeler, terör olayları) ile dünya gündeminin sürekli savaşlar ve terör olayları ile meşgul olması, gelecekte de durumun çok fazla değişmeyeceğini göstermektedir. Küreselleşme karşıtı hareket; bu konudaki akademik çalışmalar (Castells, Wallerstein vs.) ile yapılan toplantı ve forumlar (Dünya Sosyal Forumu vs.) sırasında ortaya çıkan öneriler ve farkındalık yaratma çabalarından ibaret olacak gibi görünmektedir.

¹⁰⁸ Şermin Tağ, KALAFATOĞLU, a.g.e., s.152

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL SORUNLAR

İnsanların bir arada yaşaması; toplumsal bir varlık olmanın getirdiği zorunluluk iken aynı zamanda bu zorunluluk, birçok sorunun yaşanmasına da yol açmaktadır. Bu bölümde bir yandan insanların toplumsal bir varlık olarak bir arada yaşamalarından kaynaklanan, diğer yandan küreselleşmenin de etkisi bulunan sorunları ele alacağız.

2.1. Küreselleşmenin Getirdiği Toplumsal Sorunlar

Burada anlatılacak toplumsal sorunları küreselleşmenin getirdiğini iddia ediyor olmak, aslında riskli bir yaklaşım olarak görülebilir. Ancak bu iddia; aşağıdaki açıklamalar dikkate alındığında, desteklenebilir bir duruma gelmiştir. Belirtilen sorunlar; "günümüzün küreselleşmiş dünyasının" sorunlarıdır.

2.1.1. Küreselleşme ve Neoliberalizmin Getirdiği Toplumsal Sorunlar Nelerdir?

Yaşadığımız dünyanın pek çok başlık altında toplanabilecek sorunlar olduğu bir gerçektir. Bu sorunların başlıcaları; Savaşlar, terörizm, çevre, sağlık, etik, göç, yoksulluk, istihdam, sosyal güvenlik, sendikasızlaşma olarak görülebilir. Bu sorunlar da elbette çok önemli ve ivedilikle çözülmesi gereken sorunlardır. Burada asıl önemli olan; bu sorunlarla birlikte, aşağıda değineceğimiz sorunların ortak noktasıdır: İnsan. Bu sorunları, sorun yapan en önemli etken; insana verdiği zararlardır. Sorunları belirlerken alınan ölçüt insan olursa, çözümleri belirlerken ve uygularken de ölçüt insan olur. En gerçekçi ve kalıcı çözümün de bu yolla olabileceğini düşünmek yanlış olmaz.

Konumuzla dolaylı olsa da çok yakından ilişkili olan yukarıdaki sorunları doğrudan ele almak yerine, ilgili oldukları süreci ele almayı, bunun yanında daha doğrudan ilişkili olduğunu düşündüğümüz; gelir dağılımında adalet, işçi sağlığı ve iş güvenliği, göç ve işsizlik gibi sorunları öncelikle incelemeyi gerekli gördük.

2.1.1.1. Küreselleşme-Toplumsal Sorunlar İlişkisi

Gelir dağılımında adalet sorunu; sadece ulusal bir sorun olmaktan çıkmış, küresel bir sorun haline de gelmiştir. En yoksulundan en zenginine tüm ülkeler, özellikle ekonomik alanda birbirine bağımlı ya da bağlantılı haldedir. Dünyanın neredeyse hiçbir ülkesi ekonomik anlamda tek başına hareket edememekte; üretimden tüketime, yatırımlardan bankacılık ilişkilerine, ekonominin her alanında karşı karşıya ya da yan yana gelmektedirler. Buradan hareketle gelir dağılımı da küresel bir hal almıştır. Dolayısıyla gelir dağılımında bir adaletsizlik varsa, bu da küresel bir sorundur.

Öncelikle sorunu şu temelde ele almak gerekir: Eğer dünya nüfusunun yaklaşık dörtte biri günlük bir doların altında bir gelire sahipse, yine aynı dünyanın gelirinin %85'i dünya nüfusunun %20'sine giderken, gelirin %6'sı nüfusun %60'ına gidiyorsa, önceki bölümlerde tartıştığımız gibi bu durumu sadece yoksul ülkelerin hükümetleri ile vatandaşlarının suçu olarak görmek yerine, bu dağılımda bir adaletsizlik olduğunu da görmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Gelir dağılımındaki adaletsizlik, yoksulluğun yukarıdaki gibi rakamlarla ifade edilmesi, zenginliğin ve yoksulluğun gerçekleşme nedenidir. Bu vurguyu David Harvey de yapmaktadır:

David Harvey haklı olarak, 'neoliberalizasyonun başlıca başarısı' diye iddia eder, temel olarak halkın ve yoksulların mülksüzleştirilmesi aracılığıyla zenginlik birikimi stratejileri sayesinde 'zenginlik ve geliri, üretmekten ziyade yeniden dağıtılmasıdır'. Bu anlamda diye sürdürür Harvey, neo-liberalizm temelde sınıf iktidarını pekiştirme tasarısıdır. Neo-liberal politikalar altında her ülkede ve tüm dünyada, zenginler gerçekten de çok daha zengin ve yoksullar da buna karşılık daha yoksul hale geldi.¹⁰⁹

Yoksulluk bu anlamda kendi başına değil, gelir dağılımının adaletsiz uygulanmasından doğan zenginliğin sonucu, insanların bir bölümünün hak ettiğini alamamasından oluşmuş bir durumdur.

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği: Toplumsal sorunları küreselleşme bağlamında değerlendirirken karşımıza "iş kazaları", "sosyal güvenlikle ilgili eksiklikler" dışında yeni olarak, uzak ülkelerde yapılan üretim ile ilgili sorunlar çıkmaktadır. Bu

¹⁰⁹ Michael, Hardt, Antonio, Negri, *Ortak Zenginlik*, çev. Efla-Bariş Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 266

sorunların başında; çoğunlukla üçüncü dünya ülkelerinde yapılan üretimlerde çalışan işçilerin insanca yaşam koşullarından (hem ücret hem de sosyal koşullar), sağlıklı yaşama hakkından ve daha önemlisi yaşama hakkından mahrum kalmaları gelmektedir. Çalışanlara gerçek yaşam sınırı altında ücret ödenmekte (saati 10-15 sent), sosyal hiçbir hakları bulunmamakta, dayak ve hakaretlere maruz kaldıkları (işçilerin ücret ya da diğer uygulamalara itiraz ettiklerinde), sağlıklı çalışma ve yaşama koşullarına sahip olmadıkları gibi yaşamlarının da sudan ucuz olduğu (cinayet sayılabilecek iş kazaları) anlaşılmaktadır.

Bunun en önemli örneklerinden biri; artık fabrikaların üçüncü dünya ülkelerindeki ticari bölgelere kaydırılan üretim sürecinde yaşananlardır. Daha çok yoksul ülkelerde oluşturulan bu tür bölgelerin küreselleşme çerçevesinde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Çünkü uluslar arasında yapılan ticari antlaşmalara dayalı olarak bir ulusun şirketleri başka uluslarda ticari faaliyetler göstermektedir. Bu bölgelerde üretimlerini yapan ya da yaptıran çok uluslu şirketler; ekonomik, sosyal, siyasal, hukuksal açıdan daha rahat hareket etmekte, daha az maliyetle daha çok kazanabilmektedir. Ancak bu, üretime yönelik bir tavır değişikliğine yol açmıştır. "Bir önceki dönemde tüketim malları şirketleri fabrikalarının dışına logolarını yerleştirirken, bugünün marka tabanlı çok uluslu şirketleri üretim işlerinin yapıldığı yerleri 'ticaret sırrı' olarak saklamakta her ne pahasına olursa olsun korumaktadır."¹¹⁰ Çok uluslu şirketlerin, gizlemenin nedenini "rakiplerinin sırlarını öğrenmelerini istememelerine" bağlamalarına karşın gerçek nedenin; burada yaşanan olumsuzlukların öğrenilmesini istememeleri olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü buralarda yaşanan sömürünün düzeyinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Dayaklardan ölümlere, sendikasıylaştırmadan düşük ücretli zorunlu mesailere, iş çıkışı üzerlerinin silahlı adamlar tarafından onur kırıcı bir biçimde aranmasından ürettiği bir ucuz ürünün fiyatına günlerce çalışmasına kadar birçok olumsuzlukların yaşandığı belirtilmektedir. Bu konudaki birkaç örneği birleştirerek aşağıdaki biçimde ifade etmek mümkündür:

¹¹⁰ Naomi, Klein, *No Logo*, Çev. Nalan UYSAL, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002, s.223

* Çok uluslu şirketlerin nasıl 19. yüzyıl seviyesinde kötü muamelelere gerilediklerini (ve sıklıkla yakalandıklarını) anlamanın tek yolu alt yüklenici mekaniğidir. Çok uluslu şirketler alt yüklenicileri sömürdükçe, alt yükleniciler de çalışanları sömürmektedir...

* Cavite İhracat İşleme Bölgesinin ana kavşağında büyük bir pankart asılıdır: 'Tahrikçileri ve Sorun Yaratanları Dinlemeyin'. Sendikalar Filipinler'de teknik olarak yasal olmasına rağmen, bölgelerde yazılı olmamakla birlikte, genel olarak anlaşılan bir 'sendika yok, grev yok' politikası söz konusudur...

* Çalışma arkadaşının parmağının kesilmesine neden olan arızalı bir makineden şikayet etmesinin ardından Mudianselage, olay hakkında soruşturma başlattıktan sonra dönüşte kaçırılmış, dayak yemiş cesedi bulunmuştur...

* Philips fabrikası (hem Nike hem de Reebok için sipariş yapan bir yüklenici) resmi kurallar kitabına göre, 'Gerektiğinde fazla mesai yapmayı reddetmek' bir ihlal olup, 'işten çıkarma ile cezalandırılır'...

* Çin'de işçilerin makinelerin altında uyumaya zorlandıkları üç günlük vardiyalar belgelenmiştir...

* Teslimat tarihi ne kadar mantıksız olursa olsun, yükleniciler zamanında teslimat yapmamaları halinde ağır maddi cezalar ödemektedirler. Honduras'ta yoğun bir teslimat tarihinde oldukça büyük bir siparişin teslim edilmesi sırasında fabrika yöneticilerinin, çalışanlara amfetamin iğneleri yaparak kırk sekiz saatlik maratonlarda ayakta kalmalarını sağladıkları rapor edilmiştir.¹¹¹

Göç: "Küresel insan akıntıları"; göçün hem bir sosyolojik kavram hem de içerdiği sorunlar bakımından küreselleşme ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Çoğu toplumda göç hareketleri etnik ve kültürel farklılığa eklenmekte ve demografik, ekonomik ve toplumsal dinamiklerin biçimlenmesine yardımcı olmaktadır. "İkinci Dünya Savaşı'ndan beri ve özellikle son yirmi yıldır küresel göçün yoğunlaşması, çok sayıda ülkede göçü önemli bir meseleye dönüştürmüştür."¹¹²

Göçün özellikle ekonomik boyutu, küreselleşmenin ekonomik boyutu ile kesişmektedir. Göçün nedenleri arasında ekonomik nedenlerin üst sıralarda yer aldığını düşünmek mümkündür. Çünkü insanlar; iç göçte de benzer bir durum yaşanmakla birlikte özellikle dış göçte -savaşlar ve eğitim dışında- daha çok para kazanma amaçlı hareket etmektedirler. Bir bakıma ekonomi, göçün temel nedenleri arasında sayılabilecek bir kavramdır. Bu durum iki yönlü olarak ele alınmalıdır. Göçmenler ve göç alan ülkeler. Göçmenler açısından ele almak çok karmaşık değildir. Bulunduğu yerde iş bulamayan ya da daha fazla para kazanmak isteyen insanlar göç yoluna başvurabilmektedir. Göç alan ülkelerle ilgili ise durum biraz farklıdır. Çoğu gelişmiş ülkede emek göçüyle ilgili kısıtlamalar varken Avrupa

¹¹¹ Naomi, Klein, 2002, a.g.e., s.233-37

¹¹² Anthony, Giddens, *Sosyoloji*, Yay. Haz. Cemal Güzel, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2012b, s.569

Birliği bu konuda bir istisnadır. Bunun en temel nedeni ekonomik refaha erişme amacıyla ÷lkelerin ihtiyaç duyduğu emeği korumaya mecbur olmasıdır; bu da hem çok y÷ksek ücretli vasıflı işçileri ve çeşitli t÷rden profesyonelleri hem de az ücretli yarı-vasıflı ve vasıfsız işçileri içerir. "÷lkeler bu t÷r işçileri d÷zenli olarak ve çok sayıda yitirdikleri takdirde, k÷resel piyasada rekabet etme kapasiteleri bakımından sıkıntıya d÷şecektir."¹¹³

AB dışındaki ÷lkeler (÷zellikle 11 Eyl÷l'den sonra ABD), çoğunlukla ter÷r ve g÷men grupları arasında yaşanması olası çatışmalardan dolayı bu kısıtlamaları kaldırmaya yanaşmıyor g÷r÷nmektedirler. Bu durum s÷z konusu ÷lkeleri, ekonomik alanda olduğu kadar, başarılı insanları istihdam etme ve turizm konularında da dezavantajlı yapmaktadır. Bu ÷lkelerde bulunan g÷le ilgili kısıtlamalar nedeniyle; hem başarılı ÷đrenciler hem de turistler, bu konuda kısıtlamaların bulunmadığı ÷lkelere y÷nelmektedirler.

G÷ kavramı ele alınırken, ÷zellikle k÷reselleşen g÷ü anlatmakta yetersiz kalması nedeniyle, geçmişte kullanılan itme-çekme modellerinin yerini, makro ve mikro d÷zeydeki s÷reler arasındaki etkileşimle üretilen sistemler olarak bakmak almıştır: Makro d÷zeydeki etmenler b÷lgedeki siyasi yapı, i ve dış g÷ü d÷zenleyen yasalar ve d÷zenlemeler ya da uluslararası ekonomideki değişmeler gibi üst boyuttaki konulara atıfta bulunur. "Öte yandan mikro d÷zeydeki etmenler, g÷men toplulukların kendilerinin sahip olduğu kaynaklar, bilgi ve anlayış tarzlarıyla ilgilenmektedir."¹¹⁴

Makro d÷zeyde yer alan "uluslararası ekonomideki değişmeler" ifadesi, g÷ün temel nedenleri arasında ekonominin yer aldığı d÷şüncesini de desteklemektedir. Artan ulaşım, iletişim olanaklarının yanı sıra anılan ekonomik değişimler, g÷ün daha fazla yaşanmasına neden olmuş g÷r÷nmektedir. Giddens üstteki alıntıda bahsettiği modeli, Almanya'daki Türk g÷men topluluğunun durumunu analiz ederken kullanıyor.

¹¹³ George, Ritzer, *K÷resel D÷nya*, ev. Melih Pekdemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011a, s.316

¹¹⁴ Anthony, Giddens, 2012b, a.g.e., s.570

Makro düzeydeki etmenler, Almanların ekonomik açıdan işgücüne gereksinimi, onun yabancı 'misafir' işçileri kabul etme politikası, Türkiye'deki ekonomik durumun çok sayıdaki Türk'ün arzuladığı düzeyde para kazanmasına engel olması gibi etmenlerdir. Mikro düzeydeyse, Almanya'daki Türk topluluk içerisinde karşılıklı desteği sağlayan gayri resmi ilişki ağı ve kanallarıyla Türkiye'de kalan aile ve arkadaşlarla güçlü bağların olmasıdır. Potansiyel Türk göçmenler arasında Almanya ve "sosyal sermaye" -yararlanılan insan ya da topluluk kaynakları hakkındaki bilgi- Almanya'nın en popüler göç ülkelerinden biri olmasına yardımcı olmuştur.¹¹⁵

Bu yaklaşımla göçün hem kapsamlı incelenmesi sağlanmış hem de küreselleşme ile ilişkisi vurgulanmıştır. Göçün nedenleri kadar önemli olan bir diğer yönü de yarattığı etkiler ve doğurduğu sonuçlardır. Sorunların ortaya çıktığı yönleri de özellikle bu yönleridir. Asimilasyon, dışlanma, aşağılanma, kimlik ve kültürel sorunlar, göçmenlerin (emek göçmenleri ile yasadışı göçmenler) yaşadığı temel sorunlar iken; terör, çatışma, suç oranlarında artış, göç alan ülkelerin yaşadığı temel sorunlardır. Bu sorunların ayrıntısına girmesek bile, genel olarak bakıldığında, küreselleşme ile daha fazla derinleştiğini söylemek mümkündür. Kendi ülkelerindeki olumsuz siyasi ya da ekonomik koşullar yüzünden başka ülkelerde yaşama şansı arayan insanların bir kısmı, gittikleri ülke yönetimi ve halkı tarafından olumsuz karşılanmakta, asimilasyon, dışlanma, aşağılanma gibi sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bunların büyük çoğunluğunun vasıfsız ve ucuz işgücü sağlayan insanlar olduğu söylenebilir. Çünkü diğerleri (vasıflı ya da profesyonel çalışanlar) aynı sorunlarla çok fazla karşılaşmamaktadırlar. En az bunlar kadar büyük diğer sorunlar grubu da; bunun karşısında göç alan ülkelerin yaşadığı terör, çatışma ve suç oranlarında artıştır. Yine bunları da küreselleşme ile ilişkilendirmek mümkündür. Terör uluslararası boyut kazanmış, yine diğer çatışma ve suçlar (yasadışı göçmenlerin yarattığı çatışmalar, işledikleri suçlar ile uluslararası silah, uyuşturucu kaçakçılığı gibi) daha çok göçmenler üzerinden gerçekleştirilebilmektedir.

İşsizlik: İşsizlik bir diğer önemli sorun olarak karşımıza çıkmakta, küreselleşme ile birlikte etkileri de daha fazla hissedilir hale gelmekte oranları da özellikle küresel kriz dönemlerinde yükselmeye devam etmektedir. İşsizlik başlı başına bir sorun olduğu gibi, diğer birçok toplumsal sorunun da hazırlayıcısı olmakta ve temel nedenleri arasında bulunmaktadır. Bunların başında da suç oranlarındaki

¹¹⁵ Anthony, Giddens, 2012b, a.g.e., s.570

artış gelmektedir. Yapılan bir araştırmada¹¹⁶; işsizlik oranındaki %1'lik bir artış suç miktarı üzerinde 3,7244 değerinde bir artışa yol açmaktadır. Kısacası, işsizlik artıkça, kişi başına düşen suç sayısı artmaktadır. Bu nedenle istihdam çalışmalarına verilecek önemin, başta suç oranlarının azaltılması olmak üzere, diğer toplumsal sorunların da çözümünde rol oynayacak gibi görüldüğünü söylemek mümkündür. Daha önce (3. Bölümde, "Çalışma Koşulları ve Olanaklarında Daralma-Genişleme" başlığı altında) Türkiye'de ve dünyada işsizlik oranları ile ilgili verileri paylaşmıştık. Şimdi de işten çıkarmalar üzerine birkaç örnek verelim: "Levi Strauss; Kasım 1997 ve Şubat 1999 tarihleri arasında şirketin yirmi iki işletmesini kapatma ve Kuzey Amerikalı 13.000 çalışanı işten çıkarma kararı almıştır... Sadece 1997 yılında Amerika'da 45.000 konfeksiyon işçisi işini kaybetmiştir."¹¹⁷

Bu işten çıkarmalar, küresel ekonomik koşullar altında (üretimleri, maliyetlerin daha düşük olduğu, dünyanın başka ülkelerine kaydırma nedeniyle) gerçekleşmiştir. Birçok şirket üretimlerini üçüncü dünya ülkelerinde kurulan İhracat İşleme Bölgelerine kaydırmış, bu da üretim maliyetlerinin yüksek olduğu ülkelerde yaşayan çok sayıda insanın işsiz kalmasına yol açmıştır. "Dünya Ticaret Örgütü'ne göre, toplam olarak tüm dünyada en az 850 İİB bulunmaktadır; ancak bu bölgelerin sayısının 70 ülkeye yayılmış halde, kabaca 27 milyon çalışanın istihdam edildiği, 1000'e yakın olması olasıdır."¹¹⁸ Ancak bu durum üretimlerin kaydırıldığı ülkeler (çoğu yoksul olan ve işsizlik oranlarının da yüksek olduğu) için ilk bakışta olumlu görünse de, ayrıntılara göz atıldığında olumsuzluklar ortaya çıkmaya başlamaktadır:

İİB'ler nerede olursa olsun, çalışanların anlattıkları hikayeler şaşırtıcı ölçüde aynıdır: Çalışma saatleri uzundur, çalışanların büyük çoğunluğu kadınlardır, hepsi gençtir, Yükleniciler genellikle ABD, İngiltere, Japonya, Almanya ya da Kanada'da bulunan şirketlerin siparişlerini yapmaktadır. Yönetim askeri tarzdadır, şefler genellikle kaba, maaşlar geçim seviyesinin altında ve iş az beceri gerektiren ve sıkıcı türdendir.¹¹⁹

Görüldüğü gibi yüklenicilerin farklı ülkelerde büyük şirketlerin siparişlerini yapması üzerine kurulu yeni üretim tarzı, şirketlerin kendi ülkelerindeki insanların

¹¹⁶ Ahmet Yılmaz, Ata, "Ücretler, İşsizlik ve Suç Arasındaki İlişki", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2011, sayı:4, s.128

¹¹⁷ George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.217-20

¹¹⁸ George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.226

¹¹⁹ George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.227

işsiz kalmasını sağladığı gibi, üretimlerin kaydırıldığı ülke insanlarına da çok olumlu olanaklar sunmamaktadır. Hatta bu bölgelerde çalışanların çoğunun kadın, genç, göçmen ve yarı-zamanlı çalışan olduğu bilgisi, bu ülkelere ve vatandaşlarına çok yararının dokunmadığını göstermektedir. Hatta kötü ve kaba yönetim tarzıyla, geçim seviyesi altında verdikleri ücretle, güvencesiz ve yarı-zamanlı çalışma sistemiyle yarardan çok zarar verdiği bile söylenebilir. Çünkü birçok insanın işini kaybetmesine yol açtığı gibi, gittiği ülkelerde bu yatırımların getirilerinden yüklenici denilen bir gruba küçük karlar vererek, oradaki çalışanların kazanmasını da sağlayamamıştır.

2.1.1.2. Küresel Sistem (Neo-Liberalizm)'in Toplumsal Sorunların Çözümünde Rolü

Toplumsal sorunların büyüklüğü, yeni sistem arayışlarını beraberinde getirmiştir. Ancak, bu ekonomik ve siyasal sistemler, beklenen çözümleri üretemediği gibi, yeni sorunlara ya da var olan bazı sorunların derinleşmesine yol açmıştır. Neo-liberalizmi bu çerçevede ele alırken, toplumsal sorunlara çözümler getirip getirmediği ile yol açtığı ve derinleştirdiği sorunları inceleyebiliriz. Bu noktada Harvey'in yaptığı tespit, neo-liberal devletin anlamı ve amacını açıklamaya yardımcı olabilir:

Neo-liberal devletin temel misyonu, "elverişli bir ekonomik iklim" yaratmak ve bu yüzden de, istihdam ve toplumsal refah bakımından hangi sonuçlara yol açarsa açsın, sermaye birikimi için gerekli koşulları en uygun hale getirmektir. Bu durum, sermaye birikiminde yeterli ve istikrarlı oranlar sağlama koşuluna bağlı olarak kendi yurttaşlarının tamamının refahını en iyi hale getirme ve tam istihdam yükümlülüğü taşıyan, sosyal ve demokratik bir devletle çatışma halindedir.¹²⁰

Tezin bütününde ele aldığımız sorunların (işsizlik, yoksulluk, göç gibi) çözümlerini sağlamadığı gibi; bu sorunların ortaya çıkışında değilse bile, varlığının devamı ve artmasında, özellikle 80'li yıllardan itibaren, başta İngiltere ve ABD'de olmak üzere uygulanmaya başlayan, sonra da küresel bir hal alan neo-liberalist politikaların rolü olduğu bir gerçektir.

Bu savı doğrulayabilmek için gerekli olan; dünyada işsizlik oranlarının, yoksulların sayısının ve oranının arttığına dair ampirik bulgulara, Dünya Bankası,

¹²⁰ David, Harvey'den akt., George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.137

Birleşmiş Milletler gibi güçlü ülkelerin yönetimlerinde söz sahibi olduğu devletlerarası sosyal organizasyonların sağladığı verilerde rastlamak mümkündür. Bu da bize neo-liberalizmin sorunlara çözüm getirmediği gibi, sorun yarattığı ya da var olan sorunları derinleştirdiğini göstermektedir. BM'nin her yıl yayınladığı insani gelişme raporlarında, insani gelişim endeksi verileri yer almaktadır. Bu endeks; yaşam uzunluğu, okur-yazar oranları, eğitim ve yaşam kalitesi konularında yapılan çalışmaların sonucunda bir ülkenin gelişmişlik düzeyini belirlemekte kullanılmaktadır. Bu raporlarda dört insani gelişme grubu bulunmakta olup bunlar; Çok Yüksek, Yüksek, Orta ve Düşük İnsani Gelişme Gruplarıdır. 2014 İnsani Gelişme Raporunda, 1990-2000, 2000-2008 ve 2008-2013 yılları arası esas alındığında, bu dört grubunda endekslerinin yavaşladığı belirtilmektedir.¹²¹ Aynı raporda yer alan bir başka tabloda yer alan verilere göre ise dünya nüfusunun %50,3'ü günlük 2,50 doların altında (21,9'u 1,25 dolarında altında olmak üzere) gelire sahip olarak gelir yoksulluğu yaşamakta, dünya nüfusunun %44,7'si Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksine göre; çok boyutlu yoksulluk yaşamaktadır.¹²² Birleşmiş Milletler'e ait bu veriler de aynı duruma işaret etmekte, dünya nüfusunun yarısı günlük 2,50 doların altında gelire sahip olarak yaşamaktadır. Yine dünya nüfusunun yarısına yakını da çok boyutlu yoksulluk yaşamaktadır.

Tablo 3. Ülke Verileri GSYİH Büyümesi (yıllık %)¹²³

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Türkiye	8,4	6,9	4,7	0,7	-4,8	9,2	8,8	2,1	4,2	2,9
Orta Asya	7,4	7,9	6,4	3,2	-4,6	6,4	6,7	2,1	3,8	2,1

Dünya Bankasına ait yukarıdaki verilere bakıldığında da durum çok fazla değişmemektedir. Türkiye son on yıl içinde sadece 2010 yılında yüksek bir büyüme oranına ulaşmış, onun dışında hem kendi içinde bir düşüş göstermiş hem de Orta Asya ülkeleri büyüme ortalamalarının gerisinde kalmıştır. Bu Türkiye'ye özgü bir durum olmayıp, genel anlamda neoliberalizmin uygulamaları sonucunda dünyanın

¹²¹ BM İnsani Gelişme Raporu 2014 Özeti, (Erişim), http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/hdr-2014.html, 28.08.2015, s.3

¹²² BM İnsani Gelişme Raporu 2014 Özeti, a.g.e., s.4

¹²³ The World Bank, (Erişim), <http://www.worldbank.org/tr/country/turkey>, 28.08.2015

büyük çoğunluğunda yaşananların, yine bu uygulamaların ürünü ve destekçisi olan (Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası gibi) kuruluşlarının tespitidir. Küresel güçler ve devletlerarası sosyal organizasyonlar; bu konuda verileri ortaya koyarken diğer yandan sorunların çözümü için yapılan çalışmaların, bu verileri çözüm lehinde değiştirmeye yetmediği anlaşılmaktadır.

2.1.1.3. Çok Uluslu Şirketlerin Toplumsal Sorunlara Etkisi

Çok uluslu şirketlerin toplumsal sorunların doğuşunda ya da varlığının artarak devamında etkili olduğu tezin birçok bölümünde vurgulanmıştır. Kısaca tekrarlayacak olursak;

1- 1980-1995 yılları arasında, toplam kıymetleri %697 artarken istihdam oranının %7,6 azalması,

2- Dünyanın en zalim ve baskıcı rejimleri ile ilişkileri (Darbe destekçiliği),

3- Çok uluslu şirketlere yönelik olarak gerçekleşen vergi ve maliyet indirimleri sonucu ortaya çıkan yükün, o ülke vatandaşlarına; düşük ücret, yüksek vergi ve sosyal güvenlik harcamalarının azaltılması yoluyla paylaşılması,

4- Çok uluslu şirketlerin, maliyetlerin düşmesi ve karlılığın artması için, zararlı sebzeler üretilmesi pahasına, genetiği dönüştürülmüş organizma üzerine kurulu, daha az maliyetli tarıma yönelmeleri,

5- Çok uluslu şirketlerin, üretimlerini kaydardıkları ülkelerde, sömürünün tahminlerin çok daha üzerinde olması.

Yedi milyar civarındaki dünya nüfusunun yarısına yakını çok boyutlu yoksullukla karşı karşıya kalıyorsa; üretimin ve kazancın çokluğunu, bilgi ve teknolojide çok ilerlemiş olmayı, dikkate değer gelişmeler olarak görmek, bunu sağlayan hükümetleri, şirketleri ve insanları başarılı bulmak, mümkün değildir.

2.1.1.4. Gelir Dağılımında Adalet Sorunu

Küresel Tabakalaşma başlığında değindiğimiz gibi; dünya üzerinde gelişmiş ve zengin ülkelerin coğrafi konumlarına bakıldığında; doğudan çok batıda, güneyden

çok kuzeyde yer aldıkları göze çarpmaktadır. Gerçekten de dünyanın neredeyse bütün gelişmiş kabul edilen ve zengin ülkeleri kuzeyde ve batıda bulunmaktadır (Amerika, İngiltere, Almanya, Fransa gibi). Buna karşılık az gelişmiş ve yoksul ülkelerin neredeyse tamamına yakını da güney ve doğuda bulunmaktadır. Collier¹²⁴ "dipteki milyar" ile daha çok güneyde ve kıta olarak Afrika'da yer alan ülkeleri kastetmiştir. "Sahel" (Sahra Kuşağı) ülkeleri de güneyde yer alan az gelişmiş ve yoksul Afrika ülkelerine karşılık gelmektedir.

2050 yılına kadar küresel İnsani Gelişme Endeksi'nin küresel ısınmanın tarımsal üretim, temiz su kaynakları ve gelişmiş sağlık hizmetlerine erişim ve kirlilik üzerindeki olumsuz etkilerine dayalı "çevre sorunları" senaryosunda temel alınan düzeyden yüzde 8 oranında daha düşük olacağını göstermektedir. Aynı rakam Güney Asya ve Sahra Altı Afrika için daha da düşük olacaktır.¹²⁵

Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporu da, güneyin kuzey karşısındaki dezavantajlı durumunu vurgulamakta, yoksulluğun ve az gelişmişliğin yanı sıra, daha çok veri içeren ve zaten düşük olan insani gelişme endeksinin gelecekte de güneyde daha düşük olacağını ifade etmektedir.

Yoksulluğun genel olarak batı karşısında doğuda, kuzey karşısında güneyde daha fazla yaşanmasının yanında, gelişmiş ülkeler içinde yoksul bölgelerin var olduğu hatta genişlediği de gözlenmektedir. "ABD'de, insani yoksulluk oranı, 1999 yılında Arkansas eyaletinde, Wisconsin'in iki katından fazla bir düzeye ulaştı. Bunun gibi, İtalya'nın güneyi, İngiltere'nin kuzeydoğusu yoksulluğun yoğun olduğu bölgeler olarak ön plana çıkmaktadır."¹²⁶

Bir ekonominin üç temel unsuru; üretim, tüketim ve bölüşümdür. Gelir dağılımının adaletli olması en çok bölüşümle ilgili görünse de, doğal olarak diğerleriyle de ilgilidir. Çünkü bireyin üretime ne kadar katıldığı ve ne kadar tükettiği, aldığı payı anlamlı kılmada önemlidir. Birinci bölümde belirtildiği gibi bölüşüm sadece çalışanların aldığı payı değil, gelirin üretim faktörleri arasındaki

¹²⁴ Paul, Collier'den akt. George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.418

¹²⁵ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, İnsani Gelişme Raporu, 2011, (Erişim), http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2011_tr_summary.pdf, 29.09.2015

¹²⁶ Fikret, Şenses, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.123-124

paylaşımını¹²⁷ ifade eder. Bu nedenle adaletli gelir dağılımı; bireylerin aldığı pay kadar, üretim faktörleri arasındaki paylaşımı da akla getirmelidir.

Bu sorunu ulusal düzeyde ele almak, eksik bir çözümlenmeye ulaşmaya neden olur. Aynı durum, yoksulluk sorunu için de geçerlidir. Bu nedenle yoksulluk ve gelir dağılımında adalet sorunu, küresel ve yerel bağlamda, etkileşimlerini gözden kaçırmadan ele alınmalıdır: "Küresel ve yerel etkenler birleşerek yoksulluğun nedeni olabilir. Küresel faiz oranlarının yükselmesi sonucu bir ülkenin borç yükünün artması, o ülkenin yönetimini sosyal harcamaları azaltmaya yönelterek yoksulluğu arttırabilir."¹²⁸

Gelir dağılımındaki adaletsizliğin bir sonucu olan yoksulluk sadece ulusal düzeyde alınırsa yukarıda belirtilen küresel etkiler göz ardı edilmiş olacağı gibi, küresel etkilerin yoksulluğu doğurduğu düşünülürse; ulusal aktörlerin, iktidarların, bunun gerçekleşmesine olanak sağlayan tutumları da göz ardı edilmiş olur. Ayrıca sorunun sadece ulusal düzeyde ele alınması; gelişmiş ülkelerde gelir dağılımının adaletli olduğu, diğer ülkelerde ise durumun düzelme eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmasına yol açar. Bu durumun gerçeği yansıtmadığını, (dünya nüfusunun 7 milyarın üzerinde olduğunu da dikkate alarak) Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının aşağıdaki rapor özetinden anlayabiliriz.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'nin Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi'nin son verileri, 91 gelişmekte olan ülkede yaşayan yaklaşık 1,5 milyar insanın sağlık, eğitim ve yaşam standartları alanlarında tekrar eden yoksunluklar nedeniyle yoksulluk içinde yaşadığını gösteriyor. Yoksulluk genel anlamda azalıyor olsa da yaklaşık 800 milyon insan, herhangi bir zorluğun ortaya çıkması durumunda yoksulluğun pençesine düşme riski altında bulunuyor.¹²⁹

Bu raporda dikkati çeken en önemli iki noktadan birincisi; dünya nüfusunun beşte birinden fazlasının yoksulluk içinde yaşıyor olmasıdır. "Ancak aynı programın daha önce yayınladığı raporlara dayanarak belirtilen görüşlerde, sınırın günlük 1

¹²⁷ Musa, Öztürk, Şükrü, İnan, " İktisadi Sistemlerde Bölüşüm Sorunu: Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Ortaklık Ekonomisi", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 2014, s.25

¹²⁸ Thomas, Pogge, *Küresel Yoksulluk ve İnsan Hakları*, Çev. Güneş Kömürcüler, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s.24

¹²⁹ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2014 İnsani Gelişme Raporu, (Erişim), http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/hdr-2014.html, 24.03.2015

dolar olarak alındığı; eğer 2 dolar olarak alınırsa bu sayıya 1 milyar insanın daha eklenmesi gerektiği"¹³⁰ ifade edilmektedir. O zaman yoksulların oranı, üçte bire yükselmektedir. İkinci dikkat çekici nokta ise yoksulluğun genel anlamda azalıyor olmasına rağmen 800 milyon insanın herhangi bir zorluk karşısında yoksulluğun pençesine düşeceği ki bu durumda da yoksulların oranının neredeyse dünya nüfusunun yarısına ulaşabilecek bir potansiyeli, her an taşıdığı anlamına gelir. Böyle bir durum hiç kuşkusuz, ulusal değil uluslararası bir sorun olarak değerlendirilir. Şimdi bile (dünya nüfusunun dörtte biri yoksulken) gelişmiş ülkeler bu durumdan habersiz ve uzak yaşayamazsa, öyle bir olasılığın gerçekleşmesi (dünya nüfusunun yarısının yoksullaşması) kimsenin rahat olmasına fırsat vermez.

Savaşlar ve terörizm, dünyanın büyük çoğunluğunun yoksullaşmasında hem bir etken olduğu gibi aynı zamanda bir araç rolündedir. Ancak sadece yoksul ülkeleri tehdit etmekle kalmayıp, araç olarak kullananlara, bumerang etkisi de yapmaktadır. Ulusal düzeyde bakıldığında nasıl ki bir ülkede yoksullar, bu durumdan kurtulmak için çareler ararken, suç işleyebiliyorsa, uluslararası düzeyde yoksul ülkelerin hükümetleri de isteyerek ya da istemeyerek tehdit unsuru haline gelebilmektedir. Burada iyi niyet-kötü niyet çerçevesinde etik bir değerlendirme yapmaya bile gerek kalmadan, niyet ne olursa olsun, sonucun insanlara zarar verdiğini görürüz. Örneğin; bir baba, aç kalan çocuğunu doyurmak için hırsızlık yapsa da, çocuğuna hırsızlık yaptırsa da, ikincisi daha kötüdür diye düşünmek sonucu değiştirmeyecektir. Çünkü ikisi de hırsızlıkla sonuçlanmış, suç işlenmiştir. Ya da yoksul bir ülkenin yöneticileri; ister zorunluluktan olduğunu iddia etsin, ister kendi adına aldığı rüşvetten dolayı yapsın; silah, uyuşturucu gibi yasa dışı işlere göz yummuş olursa, yine suç işlenmiş, insanlar zarar görmüş olacaktır. Ama burada zarar gören sadece hırsızlık yapan baba ya da çocuk olmadığı gibi, yasa dışı işler yapan yoksullar ya da yöneticileri olmayacak; hırsızlığın yapıldığı kişiler ile yasa dışı işlerden etkilenen ülkeler de zarar görebilecektir.

Yoksulluğun çocuk ve gençleri suça sürüklediği gerçeği de bu durumu önemli kılmaktadır. Çünkü yoksulluk ve beraberinde gelebilecek işsizlik, eğitimsizlik ve

¹³⁰ Manuel, Castells, "Dördüncü Dünya'nın Yükselişi", David, HELD ve Anthony, MCGREW, *Küresel Dönüşümler* iç., Bölümü Çev. Ali Serkan Mercan, Phoenix Yayınları, Ankara, 2008, s.517

"sokakta yaşama", çocuk ve gençlerin suç işlemesine, ardından cezaevine girmesine neden olabilmektedir. "Boşta Olan Gençler"¹³¹; ailesine, sosyal çevresine ekonomik ve sosyal bağımlılık içinde bulunan, eğitimlerine devam etmeyen, henüz bir işte çalışmayan gençler işaret etmektedir. Bu sorunlar, bu gençleri sorunlu hale getirdiği gibi, toplumun da olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır.

Hükümlülerin yoksulluk durumları ile işledikleri suçlar incelendiğinde; hırsızlık ve gasp-kapkaç gibi mala karşı suçların çoğunlukla yoksullar (%77.3) tarafından işlendiği gözlenmiştir. Şiddet suçları (adam öldürme ve yaralama) da büyük oranda yoksullar (%68.3) tarafından işlenirken, mala karşı olan ama nitelikli sayılabilecek dolandırıcılık (%71.4) ve kalpazanlık (%66.7) yoksul olmayanlar tarafından işlenmiştir.¹³²

Isparta Cezaevinde 120 hükümlü üzerinde yapılan çalışmanın sonuçlarının verildiği yukarıdaki alıntı, belki bir genelleme yapılmasına olanak vermese de fikir vermesi bakımından dikkate değerdir. Buradaki veriler; mala karşı işlenen niteliksiz suçlar ile şiddet suçlarının daha çok yoksullar tarafından işlendiğine işaret ederek, küçük bir örneklemeden elde edilse de, yoksulluğun kendisinin bir sorun olduğu kadar, suç oranlarının artması gibi başka bir sorunu da tetikleyebileceğini göstermektedir.

Gelir dağılımında adalet sorununu derinleştiren ve çözümünü zorlaştıran diğer bir etken de savaşlar, terörizm ile bunların tetiklediği uluslararası göçün beraberinde getirdiği insan kaçakçılığı, kayıt dışı istihdam sorunlarıdır. "Mülteci; anayurtlarını terk etmeye zorlanan ya da güvenlikleri tehlikede olduğundan istemeden orayı terk edenlerdir"¹³³. Aynı zamanda mülteciler; savaş ve terör nedeniyle yerlerinden olmak zorunda kalmalarından yararlanmaya çalışan insan kaçakçılarının da hedefi olmaktadır. İnsan kaçakçıları; kendilerini ve ailelerini güvenli bir ülkeye taşımak, ekonomik sıkıntılarında da kurtulmak isteyen mültecilerin elindeki son parayı da alarak, onları yasa dışı yollardan, çoğunlukla ölümlü sonuçlanan yolculuklara çıkarırlar. Şanslı olanlar ölmeden bu yolculuğu tamamlar ve gittikleri ülkede kendilerine bir yer ve iş bulurlar. Sorun bununla da

¹³¹ Dolunay, Şenol, İbrahim, Mazman, "Yoksulluğun Getirdiği Çocuk ve Genç İşgücü", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014, s.248

¹³² Veysel, Dinler, Tülin, İçli, "Suç ve Yoksulluk Etkiselliği", Isparta Cezaevi Örneği, *Uluslararası Davraz Kongresi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2009, s.2481

¹³³ George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.319

bitmez; geleceklerinin güvenli olup olmayacağını, gittikleri ülkede mülteci statüsüne halkın ve yönetimin bakışı belirler. Birçok işveren mültecileri, ucuz işgücü potansiyeli olarak gördüğü için, onları en fazla kayıt dışı istihdam eder. Bu da mülteciler için çok ucuza ve güvencesiz çalışma, gittikleri ülke için kayıt dışı istihdam, gittikleri ülke vatandaşları için ise işgücü rekabeti ya da daha kötüsü işsizlik demektir. Koşulları olumsuz bile olsa (güvencesiz ve ucuza çalışma ile kötü yerleşim yerlerinde yaşama gibi) kendilerine bir yer ve iş bulma şansına sahip olanları şimdide gittikleri yerde çatışma sorunu beklemektedir.

Başka bir ülkeye hayli çok göçmen akışı genellikle çeşitli türden çatışmalara yol açar ve bunlar da çoğu kez yeni gelenler ile uzun zamandır burada bulunanlar arasında cereyan eder; gerçi yeni gelenlerin farklı grupları arasında da çatışmalar olabilir. İşte bu yüzden, birçok ülke göç önündeki ciddi engelleri kaldırmamayı tercih ediyor.¹³⁴

Ev sahibi ülke; kayıt dışı istihdam ve çatışmalar ile kendi halkının yanı sıra mültecilere de sosyal harcamalar yapmak gibi sorunlara yol açmasa, küresel piyasada rekabet etme açısından, yarı vasıflı ve vasıfsız işçi kaynağı olan uluslararası göç ve mülteci girişlerine daha fazla izin vermeyi düşünebilir. Ancak bu sorunların büyüklüğü, göç önüne ciddi engeller konmasına yol açmaktadır.

2.1.1.5. Gelir Dağılımının Yarattığı Toplumsal Sorunlar

Küreselleşme sayesinde ortak zenginliğin yaratılmasına karşın bu zenginliğin paylaşılmaması dünyanın bir kısmında yoksulluğa neden olmaktadır. "Köylülerin topraksızlaştırılması, zengin ülkelerin geçmişine aittir... Dünya Bankası'nın yaptığı bir çalışmaya göre, Afrikalı çiftçilerin ürettiği varlığın yaklaşık yarısına kentler el koyar."¹³⁵ Zengin ülkeler; yoksul ülkelerin toprak, hammadde ve işgücünü kullanarak zenginleşirken diğer ülkelerle paylaşmadıkları için onların yoksul kalmasına ya da yoksullaşmasına yol açmaktadırlar. Dünyanın zenginliği herkese belki de yetebilecekken, güçlü ülkeler, küreselleşmenin araçlarını kullanarak bu zenginliği kendilerine almakta, bu durum diğer ülkelerin yoksullaşmasına yol açmaktadır. Yoksulluk; gelir dağılımında adalet sorununun doğurduğu en önemli

¹³⁴ George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.316

¹³⁵ Daniel, Cohen, *Dünyanın Zenginliği Ulusların Fakirliği*, Çev.Dilek Hattatoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.16-17

toplumsal sorunlardan biridir. "Objektif Yoksulluk-Subjektif Yoksulluk, Gelir Yoksulluğu-İnsani Yoksulluk, Kentsel Yoksulluk-Kırsal Yoksulluk"¹³⁶ gibi türleri de bulunan yoksulluğun, Mutlak ve Göreli Yoksulluk türleri üzerinde duracağız: Mutlak yoksulluk, fizyolojik olarak hayatta kalabilmenin asgari sınırıdır. Çünkü mutlak yoksulluk; bireyin gelir ve tüketim harcaması bakımından sahip olduğu maddi güce bakılarak tanımlanmaktadır... Göreli yoksulluk ise, açlık sınırının üzerinde ancak, ortalama yaşam standardının altında bir yaşam sürdüren kişi, göreli yoksul sayılmaktadır.¹³⁷

Yoksulluk hakkındaki değerlendirmeden önce yoksulluğun kader olmadığını vurgulanması gereklidir. Bunu gerekli kılan; yoksulluğun nedenlerinin iki başlık altında değerlendirilebilmesinin yanı sıra, bunlardan biri incelenen ülkeye, döneme ve yoksul gruba bağlı olarak ağırlık kazanıyor olsa da, iki nedenin etkileşiminin yoksulluğu doğuruyor olmasıdır:

Yoksulluğun nedenleri, yoksulluğu, kişilerin yetenekleri, sorumluluk ve disiplin anlayışı, tutumluluk derecesi ve gösterdikleri çaba gibi kendi kişisel özellikleriyle ilişkilendiren ve yoksulları 'yoksulluğun hem kurbanı ve hem de nedeni' olarak gören yaklaşımla, yoksulluğu, yoksulların dışında, başta ekonomi politikaları olmak üzere, düşük ücretler, yetersiz eğitim ve istihdam olanakları ve ayrımcılık gibi yoksulların kendi denetimleri dışındaki 'yapısal' etmenlerle ve bütünüyle sosyoekonomik sistemle ilişkilendiren yaklaşım olarak iki başlık altında değerlendirilebilir.¹³⁸

Belki de daha yoğun karşılaşılan sonuç; bu ikisinin bileşiminden kaynaklanandır. Ancak bunlardan hangisi olursa olsun getirdiği olumsuzlukları kader olarak değerlendirmek, doğru bir değerlendirme olmayacaktır.

Bireyden kaynaklanan nedenlerin çözümü daha zor gibi görünmekle birlikte, asıl zor olan ikincisinin neden olmaktan çıkarılmasıdır. Çünkü bireyden kaynaklanan nedenleri; etkili bir eğitimle, sağlıklı sosyal politikalarla, neden olmaktan çıkarılamasa bile kontrol altına almak mümkündür. Yoksulluğun kendisi kader değilse de varlığı, doğurduğu (ya da doğuracağı) sonuçlarla, insanlığın sonunu getirebilecek güce ulaşabilir. Burada kastedilen; suç oranlarının artması, açlık, terör

¹³⁶ Seda, Topgül, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, sayı:1, 2013, s.279-282

¹³⁷ Mehmet Karakaş, "Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010, s.10

¹³⁸ Fikret, Şenses, a.g.e., s.145-146

gibi insanlığı tehdit eden olumsuzlukların tek nedeni olmasa da başlıca nedenleri arasında yoksulluğun bulunmasıdır. Yoksulların potansiyel suçlu olarak görülmesi doğru bir yaklaşım olmamakla birlikte, suç işlemeye ve suça itilmeye uygun bir kategori olduğu kabul edilmelidir. Bireysel eğilimlerden ayrı değerlendirmenin gerektiği bu durum, bir kişinin yoksulluk durumunda suç işleme eğiliminin artabileceğini vurgulamaktadır. Yoksulluk kişinin kendinden de kaynaklansa, bir üst bölümde belirttiğimiz gibi günlük bir dolar geliri olan insanın suç işlemesi, çok uzak bir olasılık olmasa gerek.

İkinci nedeni çözümlmek, bireyden kaynaklanan nedenleri çözümlmekten daha kolay gibi görünse de daha zordur. Daha kolay görünmesi; yapısal, toplumsal olması ve politikalarından kaynaklanmasıdır. Yapıyı değiştirmek, toplumu düzeltmek, yasaları değiştirmek daha kolay görünür. İşte asıl zor olan budur. Çünkü bunları değiştirerek yoksulluğu ortadan kaldırmak için önce hem değiştirmeyi isteyen hem de buna gücü olan (siyasi, ekonomik ve toplumsal) insanların bulunması gereklidir. Burada çok ince bir çizgi karşımıza çıkmaktadır: Dünya nüfusunun yarısına yaklaşan sayıda insanın yoksulluğunu, kıyaslanamayacak kadar az sayıda insanın ortadan kaldırmayı isteyip istememesi. Bu çizgi içerisinde trajik-ironik birçok unsur taşımaktadır. Çok az sayıda insanın maddi varlığının; yoksulların çalışmasından oluştuğu gibi, dünyadaki yoksulluğu bitirebilecek olması bunlardan sadece biri ve belki de en çarpıcı olanıdır. Buradan hareketle, neo-liberal politikaların tüm ülkelere zenginlik getireceği iddiasına karşın küresel yoksulluğa nasıl yol açtığını gözlemek mümkündür: Her ne kadar serbest piyasa ekonomisine atfedilen "kendiliğinden düzenleme kapasitesinin" yoksulluğu sona erdireceği iddia edilse de; neo-liberal politikalar nedeniyle sosyal harcamalarda ve sosyal devlet uygulamalarında sınırlamalar yapılması sonucu, dünyanın bir bölümünde yaşanan üretim artışı ve zenginleşmenin karşısında artan yoksullukla birlikte açlık, eğitimsizlik ve bunların uzantısı olarak ortaya çıkan şiddet olayları ve savaşlar daha büyük sorunları oluşturmaktadır.¹³⁹

¹³⁹ Didem, Gürses, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007 s.60-61

Kapitalizm ve neo-liberal politikaların, bugün dünyanın birçok ülkesinde yaşanan yoksulluğun, şiddet olayları ile savaşların nedeni olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü küreselleşme ile birlikte bu politikaların hemen hemen tüm dünyada uygulanması sonucunda; gelir dağılımı bozulmuş, özelleştirmeler nedeniyle işsizlik artmış, bu da yoksulluğun artmasına, açlık, eğitimsizlik ve savaşlara yol açmıştır. Diğer bir çelişkili durum; küresel yoksulluk verilerinin manipüle edilmesidir:

Dünya Bankası'nın küresel yoksulluk konusunda bir referans haline gelen önemli bir çalışmada, 'üst yoksulluk sınırı', keyfi bir şekilde, kişi başına yılda 370 ABD Doları olarak belirleniyor. Tek tek ülkelerdeki kişi başına günlük gelirleri 1 ABD Dolarını aşan nüfus grupları keyfi bir şekilde 'yoksul olmayanlar' olarak tanımlanıyor.¹⁴⁰

Bizim de bazı bölümlerde kullandığımız, yoksulluk konusunda referans haline gelen Dünya Bankası Raporları, üstte belirtildiği gibi dünyadaki yoksullukla ilgili durumu çarpıtıyor olsa da, rakamlar bu haliyle bile olumsuzlukları açıkça göstermektedir. Günlük geliri 1 ABD Dolarının altında olanları yoksul olarak belirlediğinizde, arada yaşam standardı bakımından hiç fark bulunmamasına karşın, günlük geliri 2 ABD Doları olanlar yoksul gruba dahil edilmemiş olmaktadır. Bu da sorunu olduğundan daha iyi durumda göstererek gerçeklerin gizlenmesine yol açmaktadır. Raporun verilerine dayanarak değerlendirme yapıldığında dünya nüfusunun beşte biri, çarpıtma yapıldığını düşünerek değerlendirildiğine dünya nüfusunun üçte biri yoksul görülmektedir. Her ikisi de yeterince olumsuz ve sıkıntılı bir durumun varlığını işaret etmektedir. Bu olumsuzluğu ifade eden önemli kavramlardan biri de sınıf altı ya da sosyal dışlanmadır: "Sosyal dışlanma, eşitsizliklerin büyümesi ve nüfusun bir bölümünde yükselen sosyal ve ekonomik güvenlik açığının dönüşümü sonucunda ortaya çıkan sosyal uyum kaybı anlamına gelmektedir."¹⁴¹

Geçmişteki yoksulluktan farklı olarak "yeni yoksulluk" durumunda insanlar artık eşitsizliklerin yol açtığı "sosyal dışlanma" ile yoksulluktan çok daha zor kurtulmakta, küreselleşme ve daha çok neoliberal politikalar nedeniyle aradaki farklar çok daha fazla düzeylere yükselmektedir. Chossudovsky bu uçurumu gözler

¹⁴⁰ Michel, Chossudovsky, *Yoksulluğun Küreselleşmesi*, Çev. Neşenur Domaniç, Çiviyazıları, İstanbul, 1999, s.49

¹⁴¹Byrne'den akt. Mehmet Karakaş, a.g.e., s.10

önüne sermek üzere; "Paris'te yaşayan bir orta sınıf ailenin gelirinin, Güney Doğu Asya'da kırsal kesimde yaşayan bir ailenin gelirinin yüz katını aşması, New Yorklu bir avukatın bir saatlik gelirinin Filipinli bir köylünün iki yıllık gelirine denk düşmesi"¹⁴², gibi örnekleri vermektedir.

Aslında bu konuda ülkeler arasındaki ve bu ülkelerin kendi içindeki gelir farklılıklarından daha önemli bir sorun; yoksulluğu yaşayan insanların bu durumdan kurtulmaya olan inançlarının da giderek zayıflıyor olmasıdır. Eşitsizlikleri ortaya koyan veriler başta Dünya Bankası ve IMF gibi küresel kuruluşlar tarafından yayınlamakta ve bu veriler değerlendirildiğinde yoksulluğun sona erecek gibi görülmediği anlaşılmaktadır. Bu da özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşayan milyonlarca insanın geleceklerinden büyük umutsuzluk duymalarına neden olmaktadır.¹⁴³

Bu umutsuzluk; belki birçok gelişmekte olan ülkede umuda dönüşebilir, ancak Afrika, umudun neredeyse hiç yeşermediği topraklar olmuştur. Birçok kez değişik yıllardaki yayınlarına başvurduğumuz, Dünya Bankası'nın 2003 yılında yayınlanan Dünya Gelişme Rapor'unda; diğer ülkelerin gelirlerinin Afrika'nın gelirine oranı ile ilgili aşağıdaki verilere ulaşılmıştır:

Tablo 4. Diğer Bölgelerin Kişi Başına Ortalama Gelirlerinin Afrika'ya Oranı¹⁴⁴

	1973	1990	1998	2001
Batı Avrupa	8	12	13	15
ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda	12	16	19	17
Japonya	8	14	15	17
Asya	1	2	2	2
Latin Amerika, Karayipler	3	4	4	4
Doğu Avrupa, Rusya Federasyonu	4	5	3	4
Afrika	1	1	1	1
Dünya	3	4	4	5

¹⁴²Michel, Chossudovsky'den akt. Fikret, Şenses, a.g.e., s.20

¹⁴³ Ahmet, Selamoğlu, "Yoğunlaşan Sosyal Sorunlarıyla Küreselleşme", Bozkurt, Veysel, *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, iç., Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.38

¹⁴⁴ Hasan Ejder, Temiz, "Küreselleşmenin Sosyal Boyutlar ve Türkiye Açısından Etkileri", Münir Tireli, *Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz*, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, iç., Ankara, 2009, s.65

Tabloda da görüldüğü gibi, verisi bulunan 30 yıl içinde dünyanın tüm ülkelerinin gelirleri, Afrika'nın gelirlerinin kat kat üzerinde bulunmaktadır. Diğer bölgelerin sürekli gerisinde kaldığı gibi, dünya ortalamasının da her geçen yıl altında kalmaya devam etmektedir. Yoksulluk; dünyanın az gelişmiş-gelişmiş tüm bölgelerinde görülmesine karşın, Afrika'nın bu durumu, bu kıtayı gözden çıkarılmış, diğer bir ifadeyle toplum-dışı ya da sınıf altı görülen insanlardan oluşan bir yer olarak düşündürmektedir. Belki de kaynaklarının azlığı, çoğunlukla çöl arazilerinden oluşması, bu durumu haklı çıkaracak özellikleridir.

2.1.1.6. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği - İşçi - İşveren Sorunları

Yoksulluktan bahsederken, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusuna girmek, gelişigüzel bir planlama değil, bilinçli bir seçimdir. Bu konuda var olan sorunlar, yoksullukla doğru orantılıdır. Bu sorunların başlıcaları; özelleştirme, esnek çalışma, taşeronluk sistemi, sermayenin hareketliliği, özellikle çok-uluslu şirketlere yönelik vergi indirimleri ve çalışma koşullarının denetiminin azaltılması ile sendikasılaşmadır.

Özelleştirme

Küreselleşmenin etkisiyle neoliberal politikaların yayılması, dünyanın birçok ülkesini etkisi altına alması sonucunda bu ülkelerde bazı uygulamaların yerleşmesine neden oldu. Bu uygulamaların başında; neoliberal politikaların en önemli adımlarından biri olan, kamu sektörünün küçülerek yerine özel sektöre bırakmasını sağlayan, özelleştirme gelmektedir: "Özelleştirme ile ücret ve verimlilik koşulları yeniden belirlenirken, yarı zamanlı istihdam ve kimi işlerin taşeron firmalara devredilmesi uygulamaları ve iş temposu ve iş yoğunluğu arttı; iş güvencesi azaldı."¹⁴⁵

Özelleştirmeler; başta işten çıkarmalara, esnek çalışmaya, taşeron firmaların yol açtığı düşük ücretli ve olumsuz çalışma koşulları ile iş güvencesinden yoksun çalışanların çoğalmasına yol açtı. Özelleştirme, çoğunlukla hükümetlerin kendi

¹⁴⁵ Fikret, Şenses, a.g.e., s.193-94

başına aldıkları bağımsız bir karar olmamış, belki de çoğu hükümet zorunlu olarak bu uygulamaları seçmişlerdir.

Az gelişmiş ülkelere kısa dönem istikrar sağlamak için kamu harcamalarının kısılması ve devletin küçülmesi, işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi ve sosyal politikaların serbest piyasa kuralları doğrultusunda düzenlenmesi gibi sert önlemler dayatılır ve bu süreç içinde bu ülkelerin dış aleme net sermaye transferi yapmalarına göz yumulurken bu kuruluşlardan (Bretton Woods kuruluşları IMF ve Dünya Bankası) kaynaklanan bir yoksulluk söylemi giderek ön plana çıkmaktadır.¹⁴⁶

Özelleştirme seçeneği; az gelişmiş ülkelerin kalkınma ve refahı için bir kurtuluş yolu olarak görülürken, küresel ekonominin bir aracı olarak kullanılması, sosyal harcamaların kısılarak sosyal politikaların sert önlemler alınacak biçimde düzenlenmesi nedeniyle, kalkınma ve refahı sağlayamadığı gibi, yoksulluğun artması, işsizlik vb. sorunlara yol açtı. İşsizliği çözmek için uygulamaya konan "esnek çalışma" ise başlı başına bir başka sorun olarak ortaya çıktı.

Esnek Çalışma

Özelleştirme sonucu kamunun ekonomideki ağırlığı özel sektöre geçmeye başlamıştır. Bu durum işten çıkarmaların yanı sıra, daha az güvenceye sahip ya da güvencesiz, düşük ücretli, esnek çalışma koşullarını da oluşturmuştur. Kayıt dışı çalışma anlamına da gelen esnek çalışma günümüzde bilgi ve iletişim alanındaki ilerlemelerle birlikte yaygınlaşmış, çalışanın kısa süreli ya da evde çalışmasına olanak tanıyarak olumlu yönleri vurgulanmaya çalışılmıştır. "Ancak esnek istihdam ve esnek çalışma şekilleri işçinin korunmasını azaltacağı ve işverenin lehine bir iş ilişkisini ifade ettiği için işçi açısından hem güvencesiz hem de istikrarsız bir çalışma ortamı yaratmaktadır."¹⁴⁷

Bazı işlerin gereği olduğu düşünülen, bir bakıma da işsizliğin çözümü olarak görülen esnek çalışmanın, her ne kadar çalışanın kendine daha fazla zaman ayırabilmek gibi olumlu bir yönü vurgulansa da, kayıt dışı kavramını çağrıştırması, güvencesiz ve istikrarsız çalışma ortamı yaratması, bu olumluluğun önemini yitirmesine yol açmaktadır.

¹⁴⁶ Fikret, Şenses, a.g.e., s.51

¹⁴⁷ Özlem, Oğuz'dan akt., Emine, Tozlu, "Genel Olarak Esnek Çalışma Sistemleri ve Tele Çalışma ve Sıkıştırılmış İş Haftasının Karşılaştırılması", *Vizyoner Dergisi*, 2011, s.100

Taşeronluk (Alt-işveren)

Özel sektörün ekonomik yaşamda yaygınlaşması, taşeron sistemin yaygınlaşmasına da yol açmıştır. Çünkü asıl işveren daha fazla alanda üretime yönelmekte, daha ekonomik olması nedeniyle bazı işleri alt-işverene vermektedir.

Taşeron çalışma bir despotik emek rejimidir; çünkü taşeron emekçiler baskıyı var eden yüksek iş değiştirme hızı, düşük ücretler, ağır çalışma koşulları, ciddi sosyal hak kayıpları, sosyal güvencesizlik ve işçi sağlığı ve iş güvenliğinin olmaması ile karşı karşıyadırlar. Dolayısıyla, küresel kapitalizmde, hem merkez hem de çevre ülkelerde, taşeron emekçiler, güvencesiz bir konuma itilmişlerdir.¹⁴⁸

Taşeronluk (Alt-işveren) sistemi; çalışma koşullarında yaşanan, ancak yine çalışanların lehine sonuçlar doğurmayan bir değişimdir. Asıl işverenden işin bir bölümünü aldığı için sorumluluğun paylaşıldığı, paylaşıldığı için bazı durumlarda sorumluluğun belirsizleşmesini sağlayan bir sistemdir. Bu sistemin uygulandığı işyerlerinde oluşabilecek kazalarda yine bir takım belirsizlikler nedeniyle önlemlerin alınmaması ya da yetersiz kalması, yaralanmalara ya da ölümlere yol açabilmektedir. Buna güvencesiz, ağır koşullarda çalışmanın da eklenmesi sorunu daha da büyütülmektedir. Bunların yanı sıra esnek çalışma, sadece işlerin bir bölümünü alan taşeronluk sisteminde görülmez. Aksine taşeronluk sistemi, çalışana daha fazla çalıştırarak daha az ücret vermeye yönelir. Bu sistemin esnekliği, ücretlerin azlığı ve sosyal haklar konusundadır.

Ayrıca sermaye sahipleri; ister asıl işveren ister alt-işveren olsun, bu noktada daha fazla kazanmak için, gerektiğinde sermayelerini ülke dışına çıkarabilmektedir. Bu sermaye giriş-çıkışları ülke ekonomisi açısından sorunlara yol açabilmektedir.

Sermaye Hareketliliği

Küresel piyasa koşullarının bir ürünü olan "Sermaye Hareketliliği"; farklı yollarla kendini göstermektedir. Sermayenin fiziki ve finansal yollarla hareket ettikleri gözlemlenebilir sonuçlardır. "Sermaye hareketleri, ülke ekonomileri arasında

¹⁴⁸ Gamze Yücesan, Özdemir, "Despotik Emek Rejimi Olarak Taşeron Çalışma", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, , 2010, s.42

sermaye giriş çıkışını ifade eden bir kavramdır. Sermaye giriş çıkışları fiziki sermaye yatırımları ve finansal fon yatırımları şeklinde iki türde gerçekleşebilmektedir."¹⁴⁹

Sermaye hareketliliği; uzun vadeli yatırım amaçlı olabildiği gibi, kısa vadeli borsa, devlet tahvili ve borçlanma senetlerine yatırım yaparak, belli bir süre durup kar ettikten sonra çıkma biçiminde olabilir. Her ikisi de ulusal sermayenin rekabet gücünü zorlayan sonuçlara yol açacaktır.

Sermaye hareketleri denetlenmelidir ki; Türkiye sermaye girişlerinden kaynaklanan istikrarsız canlanma-finansal kargaşa ve kriz sarmalından kurtulabilsin, faiz ve döviz kurunu farklı iktisat politikası hedeflerini gerçekleştirebilecek ve birbirini kösteklemeyecek iki bağımsız politika aracı olarak kullanmaya yeniden başlayabilsin ve devletin kamu hizmeti sağlayabilme yeteneğini felce uğratmış bulunan iç borç yükünü hafifletici radikal bir operasyon, sermaye kaçışı şantajı ile karşılaşmadan yapılabilsin ve maliye politikası yeniden gündeme girebilsin.¹⁵⁰

Bu hareketliliğin denetlenmemesi ile ekonomide dengelerin korunması için alınacak önlemleri zorlaştırdığı gibi istikrarlı ve yoksulluğu önleyici ekonomik politikalar önünde bir engel oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Çalışma Koşullarının Denetlenmemesi

Gelir dağılımında adaletin sağlanmamasının bir başka görünümü; çok-uluslu şirketlere, üretimlerini kaydıkları üçüncü dünya ülkelerinde uygulanan vergi indirimleri ile olumsuz çalışma koşullarının denetlenmemesidir. Yoksul ülkelerin hükümetleri, çok-uluslu şirketleri ve yabancı sermayeyi ülkelerine çekebilmek için, bu tür uygulamalar yaparak adaletsiz gelir dağılımına hem fırsat yaratmakta hem de göz yummaktadır. Daha önce belirttiğimiz gibi; çok uluslu şirketlerin üretimlerini az gelişmiş ve yoksul ülkelere kaydirmaları için vergi indirimi hatta vergi tatilleri uygulayan, bununla da kalmayıp çalışanlara yaşam sınırı altında ücretler ödenmesine ve haklarının ihlal edilmesine ses çıkarmayan hükümetlerin bu konudaki tavırları yoksulluğu ve gelir dağılımında adaletsizliği tetiklemektedir.

Devlet eliyle, az gelişmiş ülkelerde yapılan bu uygulamalar, zaten var olan yoksulluğu daha da derinleştirmeye yol açmaktadır. Üretimden çalışanların daha

¹⁴⁹ Özcan, Karahan, Evren, İpek, "Türkiye'ye Yönelik Yabancı Sermaye Akımlarının Hacim ve Kompozisyonundaki Gelişmeler", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, , 2013, s.300

¹⁵⁰ Korkut, Boratav, "2000-2001 Krizinde Sermaye Hareketleri", *İnadına Dergisi*, 2001, s.7-17

düşük pay almasına yol açtığı gibi, ülkenin vergi gelirlerinin artması da bu uygulamalarla mümkün olmamakta, dolayısıyla üretimden devletin vergi yoluyla aldığı pay da düşmektedir.

Sendikasılaşma

Sendikasılaşma da, bu konudaki diğer sorunların artmasına zemin hazırlayan önemli bir sorundur. Sendikalar önündeki engellerin başında; kamu yararı gerekçesiyle demokratik olmayan yasaların yapılması, özelleştirme ve özel sektöre verilen önemin artması sonucu çalışanların haklarının ikinci planda kalması gibi sorunlar yer almaktadır. Bu da sendikaların güç kaybetmesine yol açmakta ve sorun; çözümün de gerçekleşmesini önleyerek giderek derinleşmektedir. 1980 sonrası, özellikle sanayileşmiş demokratik ülkelerin çoğunda sendikaların güç kaybettiği gözlemlenmektedir. Sendikal güç kaybı sadece gelişmiş ülkelerle sınırlı kalmamış, zamanla gelişmekte olan ülkelerde de görülmüş ve görülmektedir.¹⁵¹

Sendikaların güç kaybetmesi, kuşkusuz küresel alanda yaşanan gelişmelerin etkisini de barındırmaktadır. Ancak bu güç kaybının, geçerli yerel ve ulusal dinamikleri de bulunmaktadır. "Sendikaların, üyelerine yeni hizmet imkanları sağlayamadığı, sendikacılıkta değişen koşullara göre kendilerini dizayn edemedikleri takdirde mevcut üyelerini tutsalar bile yeni üye edinmelerinin giderek zorlaşacağı muhtemeldir."¹⁵², yargısı bu duruma örnek olarak verilebilir.

Sendikasılaşma; küresel ve yerel bağlamda gerçekleşen etkilerden, en çokta esnek istihdam ve çalışma koşullarından etkilenerек ortaya çıkmaktadır. Özellikle Türkiye'de; son yirmi yıla kadar kamu sektörünün egemen olması, kamu sektörünün de esnek istihdama izin vermemesi ve dolayısıyla sendikalaşmaya daha elverişli olması, sendikasılaşma sorununun ortaya çıkışını da geciktirmiştir. Küresel etkilerle yapılan özelleştirmeler sonucunda özel sektörün ekonomik yaşamda ağırlığının hissedilmeye başlaması, bunu hem küresel hem de ulusal alanda destekleyen yasaların çıkarılması, ülkemizde esnek istihdamın yaygınlaşması ile sendikasılaşma,

¹⁵¹ Adnan, Mahiroğulları, "Küreselleşmenin Türk Çalışma Hayatına Etkileri", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, s.392-393,

¹⁵² Adnan, Mahiroğulları, a.g.e., s.401

düşük ücretli ve olumsuz çalışma koşulları gibi sorunların yaşanmasına neden olmuştur:

Türkiye’de 1936 tarih ve 3008 sayılı ilk İş Kanunu’nun yürürlüğe girdiği 1937’den 2003’e kadar yasal olarak sadece tam süreli, standart çalışma biçimine cevaz verilmiş; Bireysel iş hukukunda köklü değişikliklere gidildiği 2003’e kadar Türk iş mevzuatı istihdam türleri ve iş süreleri bakımından esnekliğe yer vermemiş; oldukça katı bir tutum sergilemiştir... 2003’te yürürlüğe giren 4857 sayılı yeni İş Kanunu’nda 67 yıldır tek istihdam türü olarak uygulanan standart çalışma yanında, gecikmeyle de olsa esneklik içeren yeni istihdam türlerine yer vermiştir.¹⁵³

Aşağıda belirtilen diğer sorunların, verilecek örneklerin (kaza görünümlü, hem yasalardan hem de işyerlerinden kaynaklanan ihmaller), aradaki ilişkiyi kavramayı sağlayacağı düşünülmektedir.

2.1.1.6.1. İşçi ve İşverenin Konumları, Sorumlulukları

İşyeri; büyüklüğü, üretim biçimi, üretilen mal ya da hizmet ne olursa olsun, işveren ile işçi arasında yapılan bir sözleşme ile varlığı ve devamı sağlanan kuruluştur. Bu kuruluşun sahibi (işveren) ve çalışanlarının (işçi) belirli konum ve sorumlulukları bulunmaktadır. Yasal düzenlemelerle ilgili bilgilere geçmeden önce genel olarak işçi ve işveren sorumlulukları hakkında bazı konulara değinmek gerekebilir. Bunlardan ilki; işveren sorumlulukları ile ilgilidir. Çünkü işçinin sorumluluklarının başlayabilmesi için, işverenin çalışma koşullarını hazırlaması, işçinin üretimi yapabilecek konumda olmasını sağlaması zorunludur. İşveren; öncelikle çalıştırdığı işçilerin, en azından işyerinde oldukları süre içinde, yaşamından sorumludur. Ancak buna, işyerine geliş-gidiş sürecini (özellikle servisle işyerine ulaşım) de eklemek gereklidir. Bu nedenle ilk ve en önemli sorumluluğun; işverenin, işçinin can güvenliğini sağlaması olduğu anlaşılmaktadır. Sadece işyerinde ya da işyerine gelip giderken gerçekleşecek kazalara değil, işçinin herhangi bir biçimde çalışma koşullarından kaynaklanarak sürekli hastalıklara yakalanmamasına da önlem alması gerekmektedir. Çünkü alınmayan önlemler, olumsuz sonuçlar ortaya çıktığında (hastalık, ölüm gibi), bunların bir kaza değil cinayet olduğunu akla getirecektir.

¹⁵³ Adnan, Mahiroğulları, a.g.e., s.397

Çalışanların sorumluluğu ancak, işveren onların öncelikle can güvenliğini sağlayıp, işin gerçekleştirilebilmesi için uygun koşulları oluşturduktan sonra başlayabilir. Çalışanların sorumlulukları genel olarak; işyerinin ve diğer çalışanların güvenliğini riske atmamak, zamanı ve maddi değerleri (makineler, hammadde) verimli kullanıp verimli çalışarak, üretimi en ekonomik biçimde gerçekleştirmektir. Bütün bunlar ve yasalarda belirtilen koşullar, hem işveren hem de işçiler tarafından yerine getirildiğinde, devlette tarafsız olarak yasal konumda üzerine düşen denetim ve düzenleme etkinliklerini yürüttüğü sürece, çalışma barışı ve huzurunun da sağlandığı bir ortam gerçekleştirilmiş olur. Çünkü devlet, her konuda olduğu gibi, işçi-işveren ilişkilerinde de, düzenleyici ve denetleyici konumda bulunması gereken bir taraftır. Bu konuda küresel çalışma koşulları ve küresel ekonomik sisteme de değinmek gerekir. Uluslararası Çalışma Örgütü, kurulduğu dönemden itibaren, çalışma koşullarının düzenlenmesi konusunda, hükümetler düzeyinde imzalanan antlaşmalar yoluyla desteklenen çabalar harcamaktadır. Dünyanın her yerinde tam anlamıyla uygulanmasa da, bu konuda uluslararası alanda önemli adımlar atıldığı bir gerçektir. Küresel ekonomi, işçi-işveren konumu ve sorumluluklarını da küresel bir boyuta taşımaktadır. Üretimin farklı ülkelere kaydırılmasından doğan istihdam sorunları, küresel sermaye akışının işçi ve işvereni etkilemesi gibi örnekler verilebilir.

2.1.1.6.2. Yasal Düzenlemeler

İşçi-işveren, kapitalist sistemde daha önce özgür ile köle, patrisyen ile pleb, senyör ile serf, lonca ustası ile çırak¹⁵⁴tan dönüşen ilişkileri ifade eder. Önceki dönemlerde yaşanan ilişkilerin benzerleri, üretim ilişkileri ve ekonomik sistemler büyük değişimler geçirirse de günümüzde de yaşamaya devam etmektedir. Geçmişteki sorunların yaşanmaması için işverenlere, işçilere, yasa koyuculara, devletlere büyük görevler düşmektedir. Genel olarak; işverenler işyerindeki riskleri belirleyerek gerekli önlemleri almak ve uygulamakla, çalışanlar alınan önlemlere uymak ve

¹⁵⁴ Karl, Marx, Friedrich, Engels, *Komünist Manifesto*, Yay. Haz. Hasan İlhan, Alter Yayıncılık, Ankara, 2010, s.21

eğitilmeye katılmakla, devlet de işyerlerinde kanuna ne derece uyulduğunu denetlemekle yükümlü tutulmuştur.¹⁵⁵ Yukarıda belirttiğimiz gibi işverenin sorumlulukları, çalışanların sorumluluklarından önce başlar, daha büyük önemdedir ve daha kapsamlıdır. Bu ifade kendini 6331 sayılı İSGK'nda da göstermektedir. Kısaltarak bu kanunda yer alan yükümlülükler aşağıda yer verilmiştir:

İşverenin yükümlülükleri on ana başlıkta ele alınabilir: 1-Genel yükümlülükler. 2-İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmetleri İle İlgili Yükümlülüğü. 3-Risk Değerlendirmesi Yapma Yükümlülüğü. 4-Çalışanların Eğitimi, Bilgilendirilmesi ve Görüşlerinin Alınması Yükümlülüğü 5-Acil Durum Planı Hazırlama, Yangınla Mücadele, İlk Yardım ve Tahliye Yükümlülüğü 6-Sağlık Gözetimi Yapma ve İKMH (İş Kazası ve Meslek Hastalığı) Bildirim Yükümlülüğü 7-Çalışan Temsilcisi ve Destek Elemanı Görevlendirme Yükümlülüğü 8-İSG Kurulu Kurma Yükümlülüğü 9-İSG Koordinasyonunu Sağlama Yükümlülüğü 10-Güvenlik Raporu veya Büyük Kaza Önleme Politika Belgesi Hazırlama Yükümlülüğü¹⁵⁶

Görüldüğü gibi işverenlerin sorumlulukları geniş kapsamlıdır. Çünkü söz konusu insan hayatıdır ve bu kadar önemli olması da bu nedenden kaynaklanmaktadır. Çalışanların sorumlulukları ise bu kadar geniş kapsamlı olmamakla birlikte aynı gerekçeyle önem taşımaktadır. Bu konuda çalışanların en temel sorumluluğu; verilecek eğitime katılmak ve alınan bu önlemlere eksiksiz uymaktır. Sorun yasal düzenlemelerden daha çok uygulamada kendini göstermektedir. Çünkü yasal düzenlemeler ne kadar eksiksiz ve yüksek standartlarda yapılırsa yapılsın, bir takım yasal boşluklar ortaya çıkabilmekte, işveren ya da çalışanların bu düzenlemelere uymamalarına karşın, denetlemelerin yetersizliği ve vurdumduymaz yaklaşımlar nedeniyle olumsuz sonuçlar yaşanabilmektedir. İşte bu durumda karşımıza iş kazaları ve meslek hastalıkları çıkmaktadır.

İş güvenliği uzmanlığı hakkında; 28512 sayı ve 29.12.2012 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan yönetmelik ile işyeri denetçiliği yasal bir çerçeve kazanmış oldu. Yönetmelikte "İşyeri Sağlık ve Güvenlik Birimi" ile "Ortak Sağlık ve Güvenlik Birimi" olarak adlandırılan hizmetler düzenlenmekte; 50 kişiden fazla çalışanı olan işyerleri için tam zamanlı işyeri hekimi ve iş güvenliği uzmanı istihdam koşulunu, 50 kişiden az çalışanı olan işyerleri için ise bu hizmeti sağlayacak zaman, personel ve yeri sağlama zorunluluğunu getirmektedir. Bu sayede işyerleri, çalışan sayısı ve

¹⁵⁵ Aysen, Tokol, ve Yusuf Alper, *Sosyal Politika*, Dora Yayınları, Bursa, 2013, s.249

¹⁵⁶ Aysen, Tokol, ve Yusuf Alper, a.g.e., s.249-53

tehlike sınıfına göre belirlenmek üzere, çalışanlarına yasal zorunlulukla, ücretsiz, iş sağlığı ve güvenliği hizmeti sunmak durumundadır.

2.1.1.6.3. İş Kazaları, Nedenleri ve Önlenebilirlikleri

Yasal düzenlemelerin yetersizliği, işverenlerin bu düzenlemelere uygun önlemler almaması ya da çalışanların kazaların yaşanmaması için gerekli eğitime ve donanımına sahip olmamaları sonucunda yaşanan olumsuzluklara "iş kazası" demek, gerçeği yansıtmamaktadır. Ancak yeterli ve boşluğa yer vermeyen yasal düzenlemeler yapıldığında, işverenler bu düzenlemelere uygun önlemler aldığında, çalışanlar da sahip oldukları eğitim ve donanımın kurallara uygun çalışma gösterdiği halde ortaya çıkan olumsuzluklara iş kazası demek mümkündür. Birçok sektörde bu türde olaylar yaşanmakla birlikte, aşağıda madencilik sektöründe küresel piyasa ile rekabet edebilmek adına yetersiz yasal düzenlemeler, alınmayan önlemlerle birlikte, eğitimsiz ve donanımsız olarak yer altına gönderilen maden işçilerinin ölümleriyle sonuçlanan, iş kazası özelliklerine uygun olmayan, son dönemde yaşanmış örnekler bulunmaktadır.

Madencilik sektöründe yaşanan örneklere geçmeden önce ölümlü ve yaralanmalı birçok olayın yaşandığı gemi, tersane, deniz ve liman işkolundaki duruma bakabiliriz: Çünkü bu alanda da gerek alt işveren (taşeron) sistemi, gerek yetersiz önlemler ve rekabet nedeniyle 2000 yılından 2013'e kadar 159¹⁵⁷, 2014 yılında da 37¹⁵⁸, toplamda 196 işçi hayatını kaybetmiştir. Ayrıca ölümlerdeki artışı göstermek üzere verilerin yıllara göre bulunabildiği aşağıdaki çalışmadan yararlanılabilir:

¹⁵⁷ Radikal, "Tuzla tersanelerinde 159. ölüm nasıl geldi?", (Çevrimiçi), http://www.radikal.com.tr/ekonomi/tuzla_tersanesinde_159_olum_nasil_oldu-1133861, 12.10.2015

¹⁵⁸ TÜİK verilerinden hareketle Deva İş Güvenliği çalışması, (Çevrimiçi), <http://www.devaisguvenligi.com/deva-osgb-haberdetay-isig-meclisinden2014-yili-isci-olumleri-istatistikleri>, 12.10.2015

Tablo 5. Tuzla Tersanelerinde ölümlü iş kazaları (2000-Haziran 2008)¹⁵⁹

YIL	ÇALIŞAN SAYISI	ÖLÜM
2000	5.000	4
2001	5.750	1
2002	13.545	5
2003	14.250	3
2004	14.750	6
2005	24.200	7
2006	28.500	10
2007	33.480	12
2008 (ilk altı ay)	33.480	13
TOPLAM	172.855	61

Tersanede kazalarında toplam ölen işçi sayısının, 2000-2014 yılları arasında 196 olduğu dikkate alındığında, buradaki sorunun azımsanmayacak derecede olduğu görülmektedir. "Tersane kazalarının nedenleri; %33 yüksekten düşme, %16 elektrik çarpması, %16 malzeme çarpması/düşmesi, %12 patlama, %12 sıkışma ve %11 diğer olarak belirlenmiştir."¹⁶⁰ Bu nedenler değerlendirildiğinde tehlikeli durum ve tehlikeli davranışlar biçiminde ayrımlar yapıldığı; kazaların işveren, denetim ve işçilerin hatalarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu durumda yine ön plana; alınmayan önlemler, olumsuz çalışma koşulları ve denetim yetersizlikleri çıkmaktadır. Tuzla tersanelerinde; ölümlü kazaların yanı sıra, 2010 yılına kadar artış gösteren tersane sayısı, yaşanan küresel ekonomik kriz (2008-2009) sonucunda siparişlerdeki düşüş nedeniyle azalmış, böylelikle bu olumsuzluklara işten çıkarmaların da eklendiği görülmüştür.¹⁶¹

¹⁵⁹ Kenan, Yavuz, *Tersanelerde Kazaların Önlenmesi ve İş Güvenliği: Tuzla Tersaneleri*, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kazaların Çevresel Ve Teknik Araştırması Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012, s.43

¹⁶⁰ Kenan, Yavuz, a.g.e., s.44

¹⁶¹ Kenan, Yavuz, a.g.e., s.30

2.1.1.6.3.1. Soma Örneği

Soma ve Ermenek maden kazalarına yer verirken amaç, dramatik tablolar ortaya koymak değil -her ikisinde de çok fazla sayıda dramatik tablo bulunmaktadır- haber ve resmi kaynaklardan yararlanarak, yaşananlarda işçi-işveren-denetim mekanizması ihmalleri, olaylardan sonra yapılan yeni yasal değişiklikler, incelemeler ve mahkeme sürecinden verilerle, üst üste yaşanan bu olaylarda, işçi sağlığı-iş güvenliği, işçi-işveren ilişkileri ve sorumlulukları konusunda yaşananları ortaya koymaya çalışmaktır.

13 Mayıs 2014 tarihinde yaşanan, 301 madencinin yaşamını yitirdiği Soma Maden Kazası'nda ele alınması gereken birkaç konu bulunmaktadır. İhmallerin bulunup bulunmadığından çok kimin ya da kimlerin ihmallerinin olduğu, alınabilecek önlemlerden hangilerinin, kimler tarafından ve neden alınmadığı, alınmayan önlemler varsa denetlenip denetlenmediği bunlardan bazılarıdır. Kurtarma çalışmaları her ne kadar yaşamsal değere sahip olsa da, facianın önlenebilirliğinin yanında çok az önem taşımaktadır. Bilirkişi raporunun sonuç bölümünde kusurlular ve sorumlular aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

Havalandırma ile ilgili uygunsuz durumu göz ardı ederek çalışmalarını sürdüren; işveren, işveren vekilleri, teknik nezaretçi, iş güvenliği uzmanları asli kusurludur. Revize projeyi onaylayan, ancak üretim ve havalandırma uygulamasını kontrol etmeyen; TKİ Yönetim Kurulu Başkanı, TKİ İşletme Dairesi Başkanı, TKİ-Eli Kontrol Baş mühendisi asli kusurludur. 2010 yılından olay tarihine kadar projeleri inceleyen, denetleyen ve onay veren yetkili MİGEM kontrol ve denetleme elemanları asli kusurlu, ÇSGB İş Teftiş Kurulu İş müfettişleri tali kusurludur. Soma Kömür İşletmeleri A.Ş. yüzde 70, Türkiye Kömür İşletmeleri yüzde 15, Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü yüzde 10, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı yüzde 5 oranında kusurlu.¹⁶²

Rapor 125 sayfadan oluşmakta, yukarıdaki alıntının yapıldığı son yedi sayfada yer alan sonuç bölümünde, kusurlular listesi uzayıp gitmektedir. İşveren, işveren vekilleri, TKİ yetkilileri, mühendisler, müfettişler... Madende olmayanların kusurları yüzünden yaşamını yitiren madencilerin kusuru, bilirkişiye göre, bulunmamaktadır.

¹⁶² Soma'da yaşanan maden kazası ile ilgili bilirkişi raporu, (Erişim), http://web.e-baro.web.tr/uploads/45/Duyurular/2014/Duyuru/Soma_Bilirkisi/Bilirkisi_Raporu_Sf_8_125.pdf, 13.07.2015

Bu tür olaylarda işçilerin kusurlu olmalarına ve alması gereken önlemleri almamalarına çoğunlukla rastlansa da, bu iki olay (Soma da Ermenek de) madencilerin çaresizlikleri dışında bir "kusur"larının olmadığını göstermektedir. Yapılan incelemeler; daha çok ihmallerin işverenden kaynaklandığını gösterirken, denetimlerin -sonuca bakıldığında- ya gerektiği gibi yapılmadığını ya da sık yapılsa da etkisiz kaldığını, bir yaptırımın bulunmadığını göstermektedir. Türkiye'deki madenlerde sıklıkla ölümlü olaylar yaşandığı görülmektedir. Ancak Soma ve Ermenek'i diğerlerinden ayıran özellikle Soma'da sayının çok yüksek olması, her ikisinde de insan yaşamına verilen değerin çok düşük olmasıdır. Bu elbette diğer ölümlü olayların daha az önemli olduğu anlamına gelmez. Sadece kamuoyu bundan daha fazla rahatsız olmuş, ölenlerin sayısının çokluğu, olayın daha fazla ses getirmesine yol açmıştır. Zaten sorunun kaynağı da özellikle bu noktadadır. Bir işyerinde bir işçinin ölmesine duyarlılığın az olması, ihmallerin devamına, maliyetten kaçınarak gerekli önlemlerin alınmamasına, denetimlerin gerektiği gibi yapılmamasına, yasal düzenlemelerin insandan yana yapılmamasına ve dolayısıyla diğer ölümlü olayların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

2.1.1.6.3.2. Ermenek Örneği

"Soma örneği" başlıklı bölümün ilk paragrafında yazılanlar, Ermenek örneği içinde geçerlidir. Bu örnekte de; çok dramatik tablolar bulunmasına karşın yine, dramatik tablolara değil, durumun ne olduğuna yer vermeye çalışacağız. 28 Ekim 2014 tarihinde gerçekleşen olayda, Ermenek'te bulunan maden ocağını su basması sonucu 18 madenci yaşamını yitirmiştir. Maden ocağını su basmasında yine akla gelebilecek ilk şey, bunun bir kaza değil, ihmaller zinciri olduğudur. Bu ihmaller zincirinde, madencilerin bir kusurunun bulunmadığı ise, belki de Soma'dan daha açıktır. Çünkü bir maden ocağını su basması; takdir edilir ki madenciler dışındaki yetkililerin ihmaline dayanabilecek bir olaydır. Madenin işletmecileri, mühendisleri ve denetimle yetkili görevlilerin ancak belirleyip önlem alabileceği bir konudur. Zaten Ermenek faciası ile ilgili hazırlanan bilirkişi raporunda, Soma için hazırlanan bilirkişi raporuna benzer biçimde kusurlular listesi bulunmaktadır ve belirtilen

kusurlular da neredeyse birbirinin aynısıdır: Yine işveren, işveren vekilleri, TKİ yetkilileri, mühendisler, müfettişler...

Siyasi olarak alınan sorumluluğun yanı sıra, bilirkişi raporlarında da belirtildiği gibi, madene inenlerin hiçbirinde kusurun bulunmaması, onları madene indirenlerin kusurlu olması olayların en kötü yanıdır. Diğer bir üzücü tarafı ise, bu olayların tamamen ekonomik nedenlerle gerçekleştiğinin anlaşılmasıdır. Önlemlerin alınmamasının, koruyucu çalışmalar için yatırım yapılmamasının, denetimlerin ya yapılmaması ya da eksik yapılmış olmasının, maden işletmelerinin; küresel piyasada rekabet edebilmek için maliyetleri düşürme çabasından kaynaklandığı izlenimini oluşturmaktadır. Çünkü küresel piyasalarda Rus, Sibiry ve Afrika kömürlerinin yaygınlığı karşısında bir rekabet ortamı doğmakta, işletmecilerin de rekabet edebilmek için işçinin sağlığını ve güvenliğini tehlikeye atmak pahasına, bunların yaşanmaması için gerekli yatırımlardan kaçındıkları anlaşılmaktadır.

Bu tür kazaların yaşanmaması için işletmelerin önlem almaları, küresel piyasada rekabet edebilmelerine, diğer bir deyişle sürdürülebilir bir kazançta sahip olmalarına bağlıdır. Bu rekabeti işletmelerin lehine çevirmek için olması gerekenlerin başında, çıkarılan kömürün maliyetinin yabancı kömür maliyetinden düşük olması gelmektedir. Bunun olması ise; ya yabancı kömürlere yüksek gümrük vergileri uygulanması ya da yerli kömür üretimine destek ödemelerinin yapılmasıyla mümkündür. Bu uygulamalar sayesinde küresel piyasalarla rekabet şansı bulan işletmeler güvenlik önlemi almak için gerekli kaynağa sahip olabilecek, çok kazandıklarından, güvenlik önlemlerine yönelik yatırımları yapmamak için bahane üretmekten vazgeçecek, bunun üzerine güvenlik açığı bırakmayan yönetmeliklerin çıkarılması ve denetimlerin hem sık hem de etkin yapılmasıyla, bu kazaların önlenmesi mümkün olabilecektir.

Tablo 6. Son 12 Ay İçerisinde İstihdam Edilenlerden İş Kazası Geçirenler, 2007 - 2013.¹⁶³

(Bin kişi, 15+yaş)

	Son 12 ayda		Son 12 ayda			
	İstihdam Sayısı		İş Kazası Geçirenlerin Sayısı		Oranı	
	2007*	2013	2007*	2013	2007*	2013
Toplam	24470	30614	725	706	3,0	2,3
Erkek	17419	20428	632	576	3,6	2,8
Kadın	7051	10187	93	131	1,3	1,3

* Tablodaki rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

* 2007 sonuçları, 2008 bazlı nüfus projeksiyonuna göre revize edilmiştir.

Türkiye'de yaşanan iş kazaları ile ilgili aşağıdaki tablo son dönemle ilgili fikir vermesi açısından ilgi çekicidir. Yasa ve yönetmelik değişiklikleri, denetimlerin belli standartlara yükseltilmesi ve sıklaştırılması, alınan önlemler kazaların azalma yönlü bir eğilim göstermesine yol açsa da, istenen düzeye ulaştığını söylemek şimdilik pek mümkün görünmemektedir. Ancak, kazalar sayesinde de olsa, yasa ve yönetmeliklerde düzenlemeler yapıldığını, denetimlerin yeterli düzeye ulaşmasa da sıklaştığını, yaşanan kazalarda düşüş yaşandığını görmek sevindiricidir.

Kazaların toplamında adet olarak çok değişiklik görülmemekle birlikte, oranlarında bir düşüş göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra, istihdam artışına karşın kaza geçiren erkek sayısında azalma görülürken kaza geçiren kadın sayısında artış görülmektedir. Bu artış istihdam oranlarındaki artışla açıklanabilir. Erkek istihdamı %17 civarında artarken kaza geçiren erkek oranı %0.8 azalmış, kadın istihdamı %40 civarında artarken kaza geçiren kadın oranı aynı kalmıştır.

İş güvenliği uzmanlığı hakkında; 28512 sayı ve 29.12.2012 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan yönetmelik ile işyeri denetçiliği yasal bir çerçeve kazanmış oldu. Yönetmelikte "İşyeri Sağlık ve Güvenlik Birimi " ile "Ortak Sağlık ve Güvenlik Birimi" olarak adlandırılan hizmetler düzenlenmekte; 50 kişiden fazla çalışanı olan işyerleri için tam zamanlı işyeri hekimi ve iş güvenliği uzmanı istihdam

¹⁶³ Türkiye İstatistik Kurumu, "İş Kazaları ve İşe Bağlı Sağlık Problemleri Araştırma Sonuçları, 2013", (Erişim), <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16118>, 16.10.2015

koşulunu, 50 kişiden az çalışanı olan işyerleri için ise bu hizmeti sağlayacak zaman, personel ve yeri sağlama zorunluluğunu getirmektedir. Bu sayede işyerleri, çalışan sayısı ve tehlike sınıfına göre belirlenmek üzere, çalışanlarına yasal zorunlulukla, ücretsiz, iş sağlığı ve güvenliği hizmeti sunmak durumundadır.

2.1.2. Göç

Sosyolojik bir olgu olarak "göç" ya da daha geniş bir kapsamı içeren yeni bir yaklaşımla "küresel insan akıntısı"¹⁶⁴, birçok kurum ve olguyla ilişki içinde olduğu gibi, iş ve işsizlik olguları ile de yakından ilişkilidir. Göç aynı ülke içinde yer değiştirmeyi kapsadığı gibi, farklı ülkeye yerleşme de kavramın kapsamındadır. Bu iki duruma da yer veren göç ile ilgili bir açıklama şu şekildedir: "Bir ülke içinde yerleşmek üzere yer değiştirme hareketi *iç göç* ve bir ülkeyi terk ederek bir başka ülkeye yerleşme süreci *dış göç* ile birlikte, kaynak ülke ile hedef ülkeyi birbirine bağlayarak küresel göç örüntülerini meydana getirmektedir."¹⁶⁵

Göçün bu noktada bizi ilgilendiren kısmı; daha çok "göçmen" kavramına yönelik olacaktır. Çünkü göçün, iş ve işsizlikle kesiştiği nokta, daha çok göçe uğrayan yerde, göçmenlerin iş bulma ve işsizlik oranlarını ne derece etkilediği, bundan göçe uğrayan yerde yaşayanların nasıl ve ne kadar etkilendiğidir. Bu çerçevede ele alacağımız göçmen, emek göçmenidir. "Emek göçmeni: 'İtici' ve 'çekici' faktörler nedeniyle, kendi anayurdu dışında iş aramaya mecbur kalan kimse"¹⁶⁶ olarak tanımlanmaktadır. Kendi şehrinde ya da ülkesindeki iş olanaklarını beğenmediği ya da elde edemediği için başka şehir ve ülkelerde bu şansı denemek zorunda olan ve günümüzde sayıları oldukça artan insanları ifade eder. Modern dönemin bir "göç çağı" olduğu fikri, yalnızca hiper hareketli bir gezegeni ortaya çıkaracak olan sınırlar arası göçlerin yoğunlaşmasını değil, aynı zamanda ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal açılardan göçün artan önemini vurgulamaktadır¹⁶⁷. Bunun yanı sıra göçün yoğunlaşması azımsanmayacak bir öneme de sahiptir. Bu

¹⁶⁴ George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.313

¹⁶⁵ Anthony, Giddens, 2012b, a.g.e., s.569

¹⁶⁶ George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.320

¹⁶⁷ Castles ve Miller'den akt. Andrew, Heywood, a.g.e., s.215

konudaki rakamlar; göçün ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasi açılardan öneminin yanında, azımsanmayacak bir öneme sahiptir.

Yeni bir olgu olmasına karşın göç, küresel bütünleşme sürecinin bir parçası olarak giderek hızlanan bir olgu gibi görünmektedir. Dünya ölçeğinde göç örüntüleri, ülkeler arasındaki hızla değişen ekonomik, siyasi ve kültürel bağların bir yansıması olarak görülebilir. Yaklaşık 175 milyon insanın, doğduğu ülkeden farklı bir ülkede ikamet ettiği, bunun da dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 3'ü olduğu tahmin edilmektedir (Uluslararası Göç Raporu 2002).¹⁶⁸

Gerçekten de göç son dönemde sadece rakamlara bakıldığında bile, çok önemli boyutlara ulaştığı anlaşılabilir bir olgudur. Hem sayısal veriler hem de diğer olgular üzerindeki etkisi hissedilir düzeyde olmaya devam edecek gibi görünen bir olgudur. Çoğunluğu emek göçmenlerinden oluştuğu için ilk olarak onlardan bahsettik ama sistematik bir sınıflama yapacak olursak işe Turistler ve Aylaklar ayırımından başlamak gerekir. Aralarındaki temel fark Emek Göçmenlerinin de içinde bulunduğu Aylakların bir zorunlulukla ülkelerinden ayrılıp başka ülkelere yerleşmeleridir. Aylaklar içerisinde itici (yaşadığı yerde iş bulamaması) ve çekici (gideceği yerde iş olanaklarının fazla olduğu düşüncesiyle iş bulacağını düşünmesi) nedenlerle iş bulma ümidi ve zorunluluğu ile farklı bir ülkeye yerleşmek zorunda kalan *emek göçmenlerinden* başka, anayurtlarını terk etmeye zorlanan ya da can güvenliklerinin tehdit altında olması nedeniyle istemeden terk eden *mülteciler* ile, kaçtıkları ülkede kalmak isteyen *sığınmacılar* vardır.¹⁶⁹ Bu konu hem mağdur konumundaki insanlar (mülteciler-sığınmacılar), hem de kapılarını açan ülkeler için önemli bir sorundur. Küresel anlamda da tüm dünyayı ilgilendiren bir sorundur. Birleşmiş Milletler'in bu sorunun çözümü hakkında çaba göstermekte olduğuna dair bir örnek, BM Mülteciler Yüksek Komiseri António Guterres'in devletlere, ülkesinden kaçan Suriyeliler için açık kapı politikasını sürdürmeleri doğrultusunda yaptığı: "BM kuruluşlarından ve ulusal ve bölgesel kalkınma ajanslarından ilgili hükümetlerle Suriye'deki kriz ile başa çıkma ve bu ülkelere destek sağlayacak

¹⁶⁸ Anthony, Giddens, 2012b, a.g.e., s.569

¹⁶⁹ George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.319

toplum destekleme programlarını oluşturma konusunda 'işbirliği yapması'¹⁷⁰ biçimindeki çağrıdır.

Anlaşılan çoğunluğunu Türkiye'nin üstlendiği büyük yük, BM, Dünya Bankası, AB Komisyonu ve çeşitli bağışçı ülkelerin katkılarıyla azaltılmaya çalışılmaktadır. Ancak 2015 yılının Ağustos ayı verilerine göre Türkiye'ye yerleştirilen Suriyeli sayısı 1.673.569, kamplarda bekleyen Suriyeli sayısı ise 265.430'dur.¹⁷¹ Ekonomik kaynak oluşturma, sorunun çözümünde önemli bir adım iken, çatışmaların azaltılması ve ev sahibi ülkede çıkabilecek toplumsal sorunları önlemek daha önemli gibi görülmektedir. "UNHCR, uluslararası insani yardım ve kalkınma yardımı olarak 2015 yılında toplamda 5.5 milyar ABD Doları'na ihtiyaç duyulduğunu tahmin ediyor. Bu fonun önemli bir oranı, bölgedeki başlıca ev sahibi ülkelerin sıkıntıya düşüp istikrarsız hale gelmesini önlemeye yöneliktir." ¹⁷²

Mülteciler, ülkelerini özellikle şiddet ve savaş nedeniyle terk etmek zorunda kalmalarının yanı sıra, gittikleri yerlerde karşılaştıkları zorluklarla da mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu zorlukların başında birçok ülkenin onları almak istememesi gelmektedir. Bu sadece mültecileri kabul eden ülkelerin değil, ortak bir sorun olmasına karşın, diğer ülkelerin (özellikle Avrupa ülkelerinin), sınırlarını açmaması örneğin "Macaristan'ın, Sırbistan sınırına tel örgü çekmesi"¹⁷³ yardımlar konusunda sınırlı davranmaları, gibi nedenlerle, ekonomik zorlukların artmasına, sorunun daha da büyümesine yol açmaktadır.

Milli geliri 3,8 trilyon dolar olan Almanya 4 bin civarında mülteci nedeniyle dehşete düşüp içeride büyük tartışmalara sürüklenirken, milli geliri 815 milyar dolar olan Türkiye sadece Kobani'den kaçan 180 bin mülteciye kucak açtı ve buna rağmen o insanlar için bir şey yapmamakla suçlandı... Sorunun bölgesel olduğunu ileri süren Batılı ülkeler, bunun insan onuruna uygun bir şekilde çözülmesi konusunda sorumluluktan kaçıyor. Ancak Avrupa

¹⁷⁰ BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, Suriye Krizi, 16.07.2015, Cenevre, (Çevrimiçi), <http://www.unhcr.org.tr/?content=417#768>, 17.10.2015

¹⁷¹ BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, Türkiye Güncellemeleri, 25.08.2015, (Erişim), http://www.unhcr.org.tr/uploads/root/august_external_update_2015.pdf, 17.10.2015

¹⁷² BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, Türkiye, UNCHR: Suriyeli mültecilerin toplam sayısı ilk kez 4 milyonu geçti, (Çevrimiçi), <http://www.unhcr.org.tr/?content=648>, 26.10.2015

¹⁷³ Avrupa Birliği'nin Mülteci Krizi, (Çevrimiçi), <http://www.londragazete.com/2015/08/26/abnin-mul-teci-krizi/>, 28.10.2015

içlerine kadar ulaşan son mülteci dalgası ve Ege Denizi'nde sahillere vuran küçük bedenler gösteriyor ki, yaşanan bu dramın sorumluluğundan kimse kaçamayacaktır...¹⁷⁴

Gelişmiş ülkeler, savaşlar ve şiddet olayları nedeniyle gerçekleşen zorunlu göçler sırasında yaşanan ölümlerin sorumluluğunu taşımaktan kaçınmaktadırlar. Özellikle Avrupa ülkelerinin; ekonomik, siyasi, toplumsal yönden, üzerlerine düşenleri yapmadıkları gözlenmektedir. Bu ülkelerin topraklarından uzakta sorumlu olduklarını düşündüren, bölgeden çıkan petrolü işleyerek dünyaya pazarlayan şirketlerin büyük çoğunluğunun Avrupa kökenli olmasıdır. Sadece mülteci krizi değil, bir adım daha ileri gidersek, Ortadoğu'nun özellikle petrol yatağı olarak sürekli karışıklıklar yaşaması ve bu nedenle savaşların çıkması, bu durumların küresel sistemin sonucu olduğu iddiasına zemin oluşturmaktadır. Yaşanan mülteci krizini küresel sistemin bir başarısızlığı olarak gören, dünyada en az otuz-kırk ülkenin vatandaşlarının temel ihtiyaçlarını karşılayamadığını ve bu ülkelerde toplum içi etnik, dini ya da siyasi ayrışmalar da bulunduğunu, uluslararası siyasi sistemin soğuk savaşın bitiminden bu yana ilk kez bu kadar zayıf ve parçalı bir hal aldığını¹⁷⁵ iddia eden de Uluslararası Kurtarma Komitesi Başkanı David Miliband'dir.

Bu konuda bir farklı görüş; göçmenlerin istenmediğine dair olan görüştür. Göçmenler belki çoğu ülke ve insanlar tarafından; ekonomik, sosyal, kültürel nedenlerle istenmiyor olabilir, ancak, yabancı düşmanlığına dönüşmesi hiç istenmeyen bir durumdur. "Göçmen işçiler, ticaretin önündeki engellerin kalktığını, insanların önündeki engellerin yükseldiğini biliyorlar"¹⁷⁶, derken Naomi Klein, bu sözlerin altında bulunan ve bir partinin adayına ait, göçmenler için kullandığı "Asyalı İşgali" ve "Müşteri" gibi, ırkçı ve yabancı düşmanı söylemlere dikkat çekmek istiyor.

Turistlerin temel özelliği; göçmenler gibi zorunluluktan değil, istedikleri için seyahat ediyor olmalarıdır. Zorunluluklarının bulunmaması, görece göçmenlerden daha iyi ekonomik ve sosyal bir konumda bulunmaları, onlara göçmenlerden daha yüksek bir prestij sağlamaktadır. İstenmeyen kişiler olarak ilan edilmemekte ve değer

¹⁷⁴ Kemal, İnat, "Avrupa Mülteciler Konusunda Yaptıklarını Sorgulamalı", (Çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/sau-ogretim-uyesi-inat-avrupa-multeciler-sakarya-yerelhaber-964072/>, 28.10.2015

¹⁷⁵ David, Miliband, Uluslararası Kurtarma Komitesi Başkanı, (Çevrimiçi), http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151027_miliband_multeci_istanbul_avrupa, 28.10.2015

¹⁷⁶ Naomi, Klein, 2004, a.g.e., s.79

görmektedirler. İster sadece gezmek amacıyla, ister eğitim amacıyla, isterse işi gereği gelsin, turistler olarak nitelendirilen bu grup, şüphesiz göçmenlerden daha olumlu karşılanmaktadır. Çünkü göçmenler (ya da aşağılayıcı bir söyleyişle aylaklar) para kazanmaya gelirken, turistler para harcamaya gelmektedirler.

Turistler içinde değinilmesi gereken bir diğer kategori, göçmen girişimcilerdir. "ABD'deki göçmen girişimciliğin dikkat çeken örneklerden birisi olan Golden Krust Caribbean Bakery, 1989 yılında Jamaikalı bir göçmen tarafından kurulmuş, şimdi ise ABD'nin dört bir yanında, bayilik verdiği 100'den fazla restoranı var."¹⁷⁷ Ülkeye göçmen olarak gelip, turist konumuna geçecek kadar başarılı olan, örnekteki gibi, girişimcilerin bulunması da işin diğer bir yönü. Her ne kadar yasadışı göçmenler bu başarıları ulaşacak şans bulamıyorlarsa da, en azından başarılı göçmen girişimcilerin bu işyerlerinde çalışma şansları buldukları anlaşılıyor.

Bu iki kategoriden ayrı değerlendirilmesi gereken, ancak farklı ülkelerde yerleşik oldukları için göç olgusu içinde değerlendirilen diğer bir kategori, diasporalardır. "Diaspora: (İbraniceden) sözlük anlamı dağılmadır. Zorla yerinden olma veya yayılma anlamına gelir, fakat böyle bir yayılmanın sonucu olarak ortaya çıkan ulus-ötesi topluluğu ifade etmek için kullanılır."¹⁷⁸ Diaspora deyince akla genellikle siyasi nedenler ve Yahudi diasporası gelse de, bu konuda da birçok farklı neden karşımıza çıkabilmektedir. Siyasi, ekonomik, ticari, kültürel nedenlerden toplulukların yeryüzüne dağıldığını görmek mümkün.

Kurban (Afrikalı, Yahudi), sömürgeci (Britanyalı), emek (Hintli), ticaret (Çinli) ve kültürel (Karayıplı) olmak üzere beş kategorisi bulunan diasporaların anahtar özellikleri şunlardır: Bir anavatanın yeni bir bölge ya da bölgelere zorla ya gönüllü hareket; Bir anavatan hakkında ortak hafıza, onun korunmasına bağlılık, muhtemel bir geri dönüş ihtimaline ortak inanç; Zamanla ve mesafeyle sağlanan güçlü bir etnik kimlik; Diaspora alanlarında yaşayan aynı etnik grubun üyeleri arasında dayanışma fikri; Ev sahibi toplumlarla ilgili belli bir ölçüde gerilim; Çoğulcu ev sahibi toplumlar için değerli ve yaratıcı bir katkı potansiyeli.¹⁷⁹

Bu durumda diasporaların, göç kavramına yeni bir özellik kattığını görmezden gelemeyiz. Bahsedilen özellikler, bu etnik grupların zorla ya da gönüllü olarak yer değiştirdikleri de, bir takım sıkıntılar çektiler de, onları sürekli güçlü tutan

¹⁷⁷ George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s. 339

¹⁷⁸ Andrew, Heywood, a.g.e., s.215

¹⁷⁹ Daniel, Cohen'den akt. Anthony, Giddens, 2012b, a.g.e., s.571-72

manevi değerlerinin bulunduğu; nihai bir hedeflerinin olduğu (Anavatana geri d6nmek ya da yeni bir devlet kurmak gibi) izlenimi vermektedir.

G6 konusunda ele alınması gereken kavramlardan biri beyin g6u, diğeri onun karşılığı olan beyin kazancıdır. Beyin g6u: Bir ulus-devletin, d6nyanın başka yerlerinde daha fazla kazanan insanların sistematik olarak yitirmesi iken; Beyin kazancı: Gelişmiş ulus-devletlerin kaybettiğinde fazla iyi eğitimli insan kazanmasıdır.¹⁸⁰ G6 konusunda; beyin g6u ve beyin kazancı karşılıklı iki kavramdır. Beyin g6u, kaybedilen (belki bir anlamda iyi olanaklar sağlanamadığı için elden kaçırılan) iyi eğitimli insanları belirtirken, beyin kazancı, bunun karşılığı olarak, kendi 6lkesinin elinde tutamadığı insanları, başka 6lkelerin iyi olanaklar sunarak kazandığını belirtir. Beyin g6u, 6lkelerin gerçek anlamda kaygı duyması gereken bir durumdur. Hem de bu sefer g6 alan değil g6 veren 6lkeler için. Çünkü bu durumda g6 konusunda genelde olanın tersine, g6 alan 6lke kazanan taraf olurken, g6 veren 6lke kaybeden taraf olmaktadır. Beyin g6üne karşı alınan 6nlemlerden bir tanesi, tazminat uygulamasıdır. 6zellikle 6lkemizde, eğitim için yurtdışına g6nderilen 6ęrenciler, belli bir s6re sonra yurda d6nmezlerse, yapılan s6zleşmeler gereği tazminat 6demek zorunda kalabiliyorlar. Ama bu sadece eğitimini devlet desteğiyle yapan 6ęrencilere y6nelik olarak yapılabilir bir uygulama. Yurt dışına kendi olanaklarıyla giden biri için ya da eğitimini yurt içinde yaptıktan sonra yurt dışına giden biri için aynı uygulamayı gerçekleştirmek m6mk6n g6r6nm6yor. Onlara karşı alınacak 6nlem ise tanımın içinde gizli. İyi eğitimli, donanımlı kişileri kaybetmemek için iyi olanaklar sağlamak; prestijli, ekonomik d6zeyi y6ksek olan iş olanakları gibi.

2.1.3. İşsizlik

Bu b6l6mde kısaca işsizliğin ne olduğunu, işsizliğin yarattığı sorunlar ile işsizliğin nedenlerini ve işsizlik t6rlerinin neler olduğunu ele almaya çalışacağız. Çünkü işsizlik k6resel d6zeyde sorunlar yarattığı gibi, işsizlik oranlarını arttıran k6resel etkenler de bulunmaktadır. G6, suç oranlarının artması işsizliğin yarattığı

¹⁸⁰ George, Ritzer, 2011a, s. 341-3

sorunlar arasında yer alırken, farklı ülkelere çalışmaya giden insanların, gittikleri ülkelerin vatandaşlarının işsiz kalmasına yol açması; makineleşme ve otomasyon, neoliberalizmin yükselişi ile sosyal devlet politikalarından uzaklaşma, orta tabakadaki insanların ikinci iş yapmalarına göz yumulması, az gelişmiş ülkelerde sosyal güvencesi olmadan insanların haftalık 70-80 saat çalıştırılması sonucunda bir kişinin işsiz kalması, işsizliğin nedenleri arasında yer almaktadır.

Küresel insan akıntılarının bir bölümü, işsizliğe neden olmaktadır. Ucuz işgücü olarak görülen göçmenler, göç ettikleri ülkelerin vatandaşlarını ya işinden etmekte ya da iş bulmalarına engel olmaktadır. Ucuza çalışmaları işverenin maliyetlerini düşürdüğü için olumlu olsa da işsizlik oranının artmasına yol açmaktadır.

Makineleşme ve otomasyon ile seri üretime geçilmesi, çok sayıda işçinin yaptığı üretimi bir işçinin kontrolünü sağladığı makinelerin yapmaya başlaması da işsizliğin önemli nedenlerinden biridir. Sanayileşme, işbölümü ve uzmanlaşmanın artmasına yol açtığı kadar, dolaylı ya da istenmeyen bir sonuç olarak işsizliğe de yol açmıştır.

Refah Devleti; yaşlılık, işsizlik, hastalık gibi belli sosyal gerçekler karşısında aile ve bireyleri destekleyerek riskleri minimize etmektedir.¹⁸¹ Ancak, neoliberalist politikalar refah devletini yapısal değişikliklere uğratmış, sosyal devlet politikalarından uzaklaşmaya yol açmış, devlet birçok alandan çekildiği gibi istihdam yaratmaktan da uzaklaşmıştır.

Orta tabaka gelirlerinin çok yüksek olmaması onları ikinci bir iş aramaya yöneltmiş, bu tabaka bireylerinin vasıflı olmaları, bu durumu olanaklı hale getirmiştir. Düşük gelirli orta tabakanın gelirini artırma fırsatına devlet göz yummuş, yasal yaptırımlar uygulanmaması sonucu, iki işi olan orta tabaka insanları, işsizlik oranlarının artmasına belki de farkında olmadan yol açmışlardır.

Az gelişmiş ülkelerde çalışma koşulları ile ilgili düzenlemeler yüksek standartlar taşımamaktadır. Bu ülkelerin hükümetleri, özellikle yabancı sermayenin

¹⁸¹ Abdülkadir, Şenkal, *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011, s.270

girişini kolaylaştırmak için vergi indirimleri uyguladığı gibi, düşük ücret ve kötü çalışma koşullarının uygulanmasına da göz yummaktadır. Zaten yüksek olan işsizlik oranları, bir işçinin normal şartlarda çalışması gerektiğinin neredeyse iki katı çalışması (40 saat yerine yaklaşık 70-80 saat) nedeniyle iyice yükselmektedir. Bir işçinin, iki kişilik çalıştırılması bir kişinin daha işsiz kalmasına, dolayısıyla işsizlik oranının artmasına yol açmaktadır.

2.1.3.1. İşsizliğin Tanımı ve Türleri

Çalışma yaşamıyla ilgili sorunların yanında çalışma yaşamını dolaylı da olsa etkileyen bir başka sorun da çalışma gücünde olup iş bulamamak biçiminde tanımlanabilecek olan işsizliktir. Aşağıda açıklamaya çalışacağımız gibi türleri açık, mevsimlik, yapısal, konjonktürel, geçici ve gizli işsizliktir.

Açık İşsizlik: İşsizlik kavramının akla getirdiği tanım budur. Başka etkenlere dayanmayan, işsizliğin yalın halidir. "Çalışma arzu ve gücünde olduğu halde, cari ücret düzeyinde aktif olarak iş arayıp da bulamayanların toplamıdır."¹⁸² İşsizlik istatistiklerine yansıyan rakamlar bu türe aittir. Bir kısmı aradığı halde iş bulamayan kişiler iken, diğer bir kısmı ücreti, çalışma koşullarını beğenmediği için işsiz kalanlardır.

Mevsimlik İşsizlik: Mevsimlik kavramı, mevsimlik işsizliğin dönemsel bir işsizlik türü olduğunu akla getirmektedir. "Mevsim koşulları ve değişimleri sonucu bazı mal ve hizmetlerin üretiminin azalması veya bazı mal ve hizmetlerin talebinde meydana gelen düşüşler sonucunda ortaya çıkan işsizlik türüdür."¹⁸³ Bu tür, arzın ya da talebin azalması yoluyla iki farklı biçimde oluşur. Genellikle tarım kesiminde görülür.

Yapısal İşsizlik: Yapıdaki değişimlerden kaynaklandığı anlaşılan, bunun için çözümü de en zor olan türdür. "Yapısal işsizlik, belirli bir alanda arz edilen beceriler ile talep edilen beceriler arasındaki uyumsuzluk veya arzın ve talep edilen işçilerin

¹⁸² Aysen, Tokol, ve Yusuf Alper, a.g.e., s. 123

¹⁸³ Aysen, Tokol, ve Yusuf Alper, a.g.e., s. 124

farklı yerlerde olması dolayısıyla ortaya çıkan dengesizlik sonucu oluşur."¹⁸⁴ Çözümün zorluğu; açık iş ile uygun işgücünün yapısal olarak bir araya gelmemesinden-getirilememesinden kaynaklanmaktadır. "Toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel yapısında meydana gelen değişimlere bağlı olarak ortaya çıkan işsizliktir."¹⁸⁵ Nüfus artışına karşılık istihdam yaratılamaması ya da nitelikli işgücünün oluşturulamaması gibi nedenlerle ortaya çıktığı için az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde çok rastlanan işsizlik türüdür. Küreselleşmenin en etkin olduğu işsizlik türlerinden biridir. Nüfus artışı ile birlikte, yeterli istihdam yaratılamaması işsizliğe neden olmakta, bu duruma ise küresel piyasa koşulları neden olmaktadır. Küresel piyasalar, neoliberal politikalar nedeniyle istihdamın dengesiz dağılımına yol açarak açık iş ile uygun işgücünün bir araya gelmesine engel olmaktadır.

Konjonktürel İşsizlik: Mevsimlik işsizlik periyodik dönemsel bir işsizliktir. Konjonktürel işsizlikte dönemsel bir işsizliktir ancak periyodik değildir. Ya da en azından periyotları belirli değildir. "Piyasa ekonomilerinde ekonomik faaliyetlerin dönemsel dalgalanmalar göstermesi sonucu oluşan işsizlik türüdür. Ekonominin daralma dönemlerinde görülür."¹⁸⁶ Gelişmiş, az gelişmiş birçok ülkede görülür. Bireylerin sık iş değiştirmesi, işinde kendini güvende hissetmemesi, işverenlerin işten çıkarmalar için bu gerekçeyi öne sürmesi, ekonomide istikrarın sağlanamaması gibi bir çok sorunu beraberinde getirmesi söz konusudur. Küreselleşme en çok bu işsizlik türünün etkenleri arasında görülebilir. Çünkü piyasalardaki dalgalanma, genellikle küresel piyasa koşullarından kaynaklanmaktadır.

Geçici İşsizlik: Açık işsizlikten ve dönemsel işsizliklerden farklıdır. Bir kişinin işi olduğu halde daha iyi bir iş arama sürecinde bu işsizlik kapsamında değerlendirilmektedir. "Bir ekonomide emek arz ve talebi arasında genel bir denge olduğu dönemlerde bile çalışanların kısa süreli yer ve iş değiştirmelerinden kaynaklanan işsizliktir. Bir işe geçiş sürecinde ya da piyasadaki açık işler hakkında

¹⁸⁴ Emel, İslamoğlu, "Sakarya'da İşsizliğin Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Araştırma", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2014, s. 125

¹⁸⁵ Aysen, Tokol, ve Yusuf Alper, a.g.e., s. 125

¹⁸⁶ Aysen, Tokol, ve Yusuf Alper, a.g.e., s.127

bilgi eksikliğinde ortaya çıkar."¹⁸⁷ Anlaşıldığı üzere ekonomisi düzgün toplumlarda da görülür. Bireyin iş değiştirme özgürlüğünü kullanması anlamına da gelir.

Andre Gorz, yarı zamanlı çalışanları da (ona göre herkes) geçici işsiz olarak görür. Geçici işsiz: "Tanımlanabilir bir mesleği olmayan, mesleği; mesleğinin olmaması olan, böylece işiyle özdeşleşemeyen, ancak karşılığında ücret aldığı 'iş'inin duraklama anlarında uğraştığı etkinliği gerçek etkinliği olarak kabul eden"¹⁸⁸ kişidir. Ancak bu yarı zamanlı çalışan ya da işinin karşılığında aldığı ücretin, emeğinin karşılığı olmadığı düşünülen (bu öznel görülebilir ancak gerçekte de öyle olan) insanlar açısından önemli bir sorundur.

Gizli İşsizlik: Bu işsizlik türü, geçici işsizliğe benzemekle birlikte üretim düzeyine katkı bakımından farklıdır. Geçici işsizlikte bireyin üretime katkısı gizli işsizlik kapsamındaki bireyin üretime katkısından fazladır. "Açık işsizlikten farklı olarak, bireyin bir işi olduğu ve teknik olarak işsiz olmadığı bir durumdur. Ancak bireyin topluma katkısı ya çok az ya da hiç yoktur. Çalışıyor görünen bireyin o iş alanından çekilmesi durumunda üretim düzeyinde bir değişiklik ortaya çıkmamaktadır."¹⁸⁹ Gizli işsizlik, bireyin asıl mesleğiyle ilgili bir iş bulamaması halinde başka bir işte çalışması, o işin gerekli vasıflarını taşıyamaması ya da işin vasıfsız olması nedeniyle üretime bir katkısının olmamasıdır. Bununla ilgili olarak; bireyin mesleğiyle ilgili bir iş bulamamasına rağmen bir işinin olması olumlu tarafı iken, üretime katkı sağlamaması ve katkı sağlamadığı düşünülen kişilerin işten çıkarılmaları olumsuz tarafı olarak görülebilir.

2.1.3.2. Çalışma Koşulları ve Olanaklarında Daralma-Genişleme

Sanayileşme ile birlikte; ilerleyen dönemlerde -çalışma standartlarının gelmesi ve uygulanmasıyla- çalışma koşullarında geçmişe göre iyileşmeler yaşansa da, çalışma olanaklarının (demografik etkenleri de unutmadan) daraldığını yüzeysel olarak söylemek mümkündür. Daha önce dile getirilemeyen çalışma süreleri, hafta tatilleri, izinler ve fazla mesailer hakkında; 19. yüzyılda başlayan resmi girişimlerin

¹⁸⁷ Aysen, Tokol, ve Yusuf Alper, a.g.e., s. 127-28

¹⁸⁸ Andre, Gorz, *Yaşadığımız Sefalet*, Çev.Nilgül Tural, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s.82

¹⁸⁹ Aysen, Tokol, ve Yusuf Alper, a.g.e., s. 129

(kongre, düşünce girişimleri, sözleşme ve konferanslar) sonrasında kurulan ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) ile birlikte standartlar oluşturulmuş ve çalışma koşullarında görece iyileşmelere yol açmıştır.

Milletler Cemiyeti ile birlikte UÇÖ'nün kurulması, yalnızca "siyasal" dünya barışına ulaşmanın yeterli olmadığını, bunun çok yakından ilgili olduğu "sosyal" barış ile bütünlenmesi gerektiğinin bilincine varıldığını ortaya koyması yönünden anlamlıdır.¹⁹⁰

UÇÖ'nün kurulmasının ardından gerçekleştirilen konferanslarda kabul edilen sözleşmelerle; çalışma koşullarına standartlar (günlük 8, haftalık 48 saat çalışma, gece çalışmaları, kadınların-çocukların korunması gibi) getirilmiştir. Ancak çalışma koşullarında gerçekleşen iyileşmelerin çalışma olanaklarında da yaşandığını söylemek zordur. Burada gözden kaçırılmaması gereken, çalışma olanakları ile ilgili nicel ve nitel durumdur. Olanakların daralması daha çok nicel bakımdandır. Üretim faaliyetlerine makinelerin girmesi, nüfus artışı gibi nedenlerle daralma daha çok çalışan nüfusun oranlarında yaşanmaktadır. Nitel bakımdan ise daralma değil genişleme olduğunu söylemek mümkündür. Daha önce olmayan meslekler (özellikle bilişim, iletişim, ulaşım ve hizmet alanlarında), iş kolları dünyanın yeni düzeninde ortaya çıkmıştır. Ancak nitel bakımdan yaşanan bu genişleme, nihayetinde sorunun çözümünü sağlamamakta, bu nedenle de nicel bakımdan yaşanan daralma daha dikkate değer görülmektedir. Bu konuyu daha iyi değerlendirebilmek için; işsizlik oranları (hem dünya hem de ülkeler bazında) ve küresel insan akıntıları dikkate alınmalıdır. Her ne kadar yeni meslekler ortaya çıksa da, işsizlik oranlarının halen yüksek olması, çalışma olanaklarında daralma olduğunun kanıtı olacaktır.

Buradaki daralma ve genişlemeyi iki değişken üzerinden incelemek yararlı olacaktır. Bu değişkenlerden biri göç iken, diğeri ise işsizliktir. Göç ile ilgili bir görüşe göre ulusal kalkınmacılık ideolojisi; kırsal nüfusu işgücüne dönüştürebilmek için, şehirlere göçenlerin toplumla bütünleşmelerini -tüketim sübvansiyonları, gecekondu yerleşim bölgeleriyle ilgili müsamahakar düzenlemeler ya da başka sosyal politikalar- kolaylaştırdı.¹⁹¹ Bu durum, öncelikle göçün kontrollü ve teşvikli sağlanmasına yönelik bir çabanın ürünüydü. Özellikle iç göç bu sayede teşvik edildi,

¹⁹⁰ Mesut, Gülmez, a.g.e., s.69-70

¹⁹¹ Çağlar, Keyder, *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s.31

tarımdaki işsizlik yoğunluğuna da azaltma ile sonuçlandı. Ancak daha sonra bu politika aşağıdaki gerekçe ile terk edildi.

Bugün gecekondulara yönelik hizmetlerde bir düşüş gözleniyor. Büyükşehir belediyeleri, uluslararası iş çevrelerini kendi kentlerine çekmeye çalışıyorlar, bu yüzden de kaynaklarını, kentlerini daha iyi pazarlamaya ayırmak durumundalar, çünkü ulusal ekonominin krizi sırasında, metropoliten bölgeler için yatırımın ve büyümenin tek yolu "dünya şehri" olmaktan geçiyor.¹⁹²

Demek ki artık iç göç teşvik edilmediği gibi yatırımlar da daha çok (kentsel dönüşüm-ticari bölgeler vs.) uluslararası iş çevrelerini kentlere çekmek üzere yönlendiriliyor. Bu da artık hem tarım hem de sanayi sektöründe yer alan işsizlik oranlarının yükselmesine yol açacak sonuçlarla karşılaşılacağına ifadesidir. Türkiye'de TÜİK verileriyle, 26 yılın işsizlik oranlarına bakıldığında; 2000'li yıllara gelene kadar (gecekonduların müsamahalarının yüksek olduğu yıllar) düşüş seyri gösteren işsizlik oranlarının günümüze gelirken artış seyrine girmesi, bir bakıma hem bu görüşü hem de genel olarak küreselleşmeyle birlikte çalışma koşullarında nicel bakımdan daralma yaşandığı görüşünü destekler niteliktedir.

Tablo 7. Kurumsal Olmayan Nüfusun Yıllar ve Cinsiyete Göre İşgücü Durumu 15+ yaş.¹⁹³

2013.... 9.7	2004.....10.8	1995.....7.6
2012.....9.2	2003.....10.5	1994.....8.5
2011.....9.8	2002.....10.3	1993.....8.9
2010.....11.9	2001.....8.4	1992.....8.5
2009.....14.0	2000.....6.5	1991.....8.2
2008.....11.0	1999.....7.7	1990.....8.0
2007.....10.3	1998.....6.9	1989.....8.6
2006.....10.2	1997.....6.8	1988.....8.4
2005.....10.6	1996.....6.6	

¹⁹² Çağlar, Keyder, a.g.e., s.39-40

¹⁹³ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu İşgücü İstatistikleri Veri Tabanı, "Kurumsal Olmayan Nüfusun Yıllar ve Cinsiyete Göre İşgücü Durumu 15+yaş, 2000-2013", (Erişim), http://rapory.tuik.gov.tr/30-07-2015-14:28:03_197510356219215025411069071892.html, "1988-1999", <http://rapory.tuik.gov.tr/30-07-2015-14:28:59-152418164814685028921684265347.html>, 22.12.2015

Aşağıdaki tabloda; ECA:Avrupa ve Orta Asya ülkelerini, LAC: Latin Amerika ve Karayip ülkelerini, EAP: Doğu Asya ve Pasifik Bölgesini göstermektedir. Bu tablo 2007 ve 2012'deki işsizlik oranlarını göstererek, 2009 krizinin yarattığı etkiyi vurgulamak amacını taşımaktadır. Bu dönemde en çok etkilenen ülkelerin; Avrupa ve Orta Asya, Avrupa'da bulunan ve bulunmayan OECD ülkeleri oldukları görülmektedir.

Tablo 8. Dünya Bankası: Avrupa ve Orta Asya'da 2007 ve 2012 İşsizlik Oranları.¹⁹⁴

ÜLKELER	2007	2012
ECA Avrupa ve Orta Asya Ülkeleri	12.1	13.9
LAC Latin Amerika ve Karayip Ülkeleri	7.8	7.8
EAP Doğu Asya ve Pasifik Ülkeleri	4	3.7
OECD (Avrupa)	5.8	9.8
OECD (Avrupa Dışı)	5	7

Bu tablo nicel bakımdan daralmayı anlatan örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İşsizlik oranı sadece Doğu Asya ve Pasifik Bölgesinde azalmış, Latin Amerika ve Karayip ülkelerinde aynı kalmış, Avrupa ve Orta Asya ülkeleri ile Avrupa'da bulunan ve bulunmayan OECD ülkelerinde artmıştır.

2.1.4. Toplumsal Sorunların Çözüm Aktörleri

Bu bölümde çözüm aktörlerini; bireyleri de eklediğimizde dört başlık altında toplamak mümkündür: Hükümetler, küresel sivil toplum kuruluşları, devletlerarası sosyal organizasyonlar ile küresel bilinç düzeyi yüksek; tüketim, üretim ve yaşam tarzıyla birey. Küresel sivil toplum kuruluşları ile devletlerarası sosyal organizasyonlar arasında temel bir fark bulunmaktadır. devletlerarası sosyal

¹⁹⁴The World Bank: Avrupa ve Orta Asya'da İstihdamla Birlikte Büyüme, (Çevrimiçi), <http://www.worldbank.org/tr/news/press-release/2013/11/07/growing-with-jobs-in-europe-and-central-asia>, 31.07.2015

organizasyonlar hükümetler düzeyinde, siyasi ve ekonomik güce sahip olarak kurulan ve etkinlik gösteren uluslararası sosyal kuruluşlar (IMF, Dünya Bankası gibi), küresel sivil toplum kuruluşları ise doğrudan sivil toplum yapısında olan, hükümet desteği bulunmayan uluslararası sosyal kuruluşlardır (Greenpeace, Oxfam, İnsan Hakları İzleme Örgütü, Sınır Tanımayan Gazeteciler / Sınır Tanımayan Doktorlar gibi).

2.1.4.1. Hükümetler

Hükümetler hem ülkelerinde uyguladıkları hem de uluslararası alandaki politikaları, bu sorunların aktörleri olarak, rollerini ortaya koymaktadır. Her hükümet, bu alanda sorun yaşanmaması (işsizlik, yoksulluk gibi), varsa bu sorunları çözme amacıyla olduğunu ifade ederek göreve gelmektedir. Ancak özellikle küreselleşmenin etkisiyle, hükümetlerin uluslararası gelişmeleri göz ardı edememesi nedeniyle kendi başına karar alamaması bu konuda durumu bulanıklaştırmaktadır. Bu yaklaşımın iyi niyetli ya da art niyetli olup olmadığı belirsizdir. Bu konuda farklı görüşler bulunmakta, hükümetlerin iyi niyetli olmakla birlikte ellerinden geleni yapmasına karşın sorunların çözülemediğini iddia edenler olduğu kadar, hükümetlerin ya da bazı yöneticilerin art niyetli yaklaşımları nedeniyle bu sorunların çözümüne katkıda bulunmadıkları gibi derinleştirdiklerini iddia edenler de vardır.

Bu görüşlere temel olacak bir varsayım; tüm dünya ülkelerinde politikacılara duyulan güvenin azalması ile ilgilidir. Hatta, araştırmalara dayandığı için varsayımın gerçekleştiğini düşünebiliriz. Azalmakta olan politikacılara duyulan güvenin yeniden kurulabilmesi Giddens'a göre; anayasal reform, şeffaflık ve hesap vermeyi sağlayacak önlemlerin yanı sıra elektronik referandum, yeniden canlandırılan doğrudan demokrasi şekilleri ve yurttaş jürilerini içeren ikinci bir demokratikleşme dalgası ya da 'demokrasinin demokratikleştirilmesi'¹⁹⁵ ile mümkündür.

Buradan, insanların yöneticileri art niyetli gördükleri sonucunu çıkarabiliriz. Çünkü devamında, politikacılara yönelik azalan güvenin nasıl yeniden oluşturulacağına dair öneriler de bulunmaktadır. Bu güven sorunu elbette çok

¹⁹⁵ Anthony, Giddens, 2001, a.g.e., s. 56-57

önemlidir. Yönetişim kavramının, yönetim kavramının yerini aldığı dünyada, politikacılar güven oluşturmamadıkları durumda ulusal bir politika üretemeyecekleri gibi uluslararası alana da dahil olamayacaklar ve bu güveni oluşturabilmek için gerekli koşulların oluşması tamamen riske girecektir. Yönetişim kavramı dışında kalan, diğer deyişle uluslararası alanda varlık gösteremeyen hükümetler, kendi ülkelerinde verdiği sözleri tutmaktan (örneğin işsizlik ve yoksulluğu azaltmak gibi) giderek daha fazla uzaklaşacaklardır.

2.1.4.1.1. Ulus Devletlerin Toplumsal Sorunların Çözümünde Rollerini (Katkılar-Başarısızlıklar)

Ulus-devlet bugün her ne kadar tartışılan ve bazı çevrelerce sonunun geldiği iddia edilen bir yapı olsa da, toplumsal sorunların çözümünde tartışılması gereken, ulus-devletin kendisinden çok içeriği ve savunduğu politikalar olmalıdır. Yine de var olan tartışmalardan uzak kalmamak adına; küreselleşmenin, ulus-devletin yükselişine son verdiğini düşünenlerin dört ana iddiasına göz atmakta yarar bulunmaktadır:

- 1- Şimdilerde küreselleşmiş, ulus-ötesi, sanayileşme sonrası, bilişimci, tüketimci, neoliberal ve yeniden kurumsallaşmış olan kapitalist düzen, ulus-devletlerin makroekonomik planlamasını, ortak refah düzeyi durumunu, vatandaşların ortak kimlik duygusunu, yani genel olarak toplumsal yaşamı hapsedmiştir.
- 2- Yeni "küresel sınırlar", özellikle yeni bir 'risk toplumu' yaratan çevresel ve demografik tehditler ulus-devletin tek başına başa çıkabileceğinden daha geniş ve daha yıldırıcı hale gelmiştir.
- 3- "Kimlik politikası" ve "yeni toplumsal hareketler", gelişmiş teknoloji düzeyini kullanarak, çeşitli yerel ve sınır-ötesi kimliklerin ilgi çekiciliğini, geleneksel olarak ulus-devletlerin idare ettiği ulusal kimliğin aksine arttırmaktadır.
- 4- Nükleerleşme sonrası durum, devletlerin egemenliğini ve sert jeo-politikaları sarsmaktadır, çünkü kitlesel seferberlik savaşının, modern devletin genişlemesinin temeli olduğu düşüncesi artık akıldışıdır.¹⁹⁶

Bu iddialar aslında genel olarak küreselleşmenin; ulus-devletlerin sona ermesinden çok, yalnız başına hareket etmelerinin zorlaştığını anlatmakta ve daha önce değindiğimiz yönetim kavramına atıfta bulunmaktadır. Özellikle iki ve dördüncü iddialar, "risk toplumu" ile "nükleerleşme"ye vurguda bulunarak, ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar, ulus-devletlerin bunlarla tek başlarına başa çıkamayacağını

¹⁹⁶ Michael, Mann, "Küreselleşme Ulus-Devletin Yükselişine Son mu Verdi?", David Held ve Anthony McGrew, Bölümü çev. Cemil Boyraz, a.g.e. iç., s.164

ifade etmektedir. Bir ve üçüncü iddialar ise; ulusal kimliklerin yaşadığı değişimi, "sınır-ötesi kimliklerin" çekiciliğini öne sürerek, ulus-devletin bu açıdan da zayıfladığını vurgulamaktadır. Ancak tekrar belirterek devam edecek olursak; toplumsal sorunlar açısından önemli olan, ulus-devletin sona erip ermediğinden çok, bu devletlerin uyguladığı sosyal ve ekonomik politikalarıdır. Elbette küreselleşmenin, devletlerin sosyal ve ekonomik politikalarını belirlemekte doğrudan ya da dolaylı söz sahibi olan bir olgu olduğunu da unutmamak gerekir.

Toplumsal sorunların başında gelen eşitsizlik, kuzey-güney arasında hep yüksek oranlı olmuştur. Kuzeydeki ülkeler, güneydekilerden daha zengin olmuş, bu nedenle göç de genellikle güneyden kuzeye doğru olmuştur. Daha önce değindiğimiz dipteki milyar ile Collier'in bahsettiği ülkelerin de büyük bir çoğunluğu, güneyde yer alan ülkeler (Güney Amerika ve Afrika ülkeleri) dir. Güneydeki ülkelerin -azınlıkta zenginleri bulunsa da- hem hükümetleri hem halkları fakirdir, ancak bu, kuzeydeki ülkelerin zenginliklerini kendi yurttaşlarının refahı için kullandığını da göstermez. Zengin ülkelerin çok uluslu şirketleri; üretimlerini bu fakir ülkelere taşıyarak (daha önce belirttiğimiz gibi düşük maliyetler nedeniyle), bu zenginlikten kendi vatandaşlarını da mahrum etmektedirler. Bu şirketlerin kazançlarının yüksek olması nedeniyle GSYİH yüksek çıkarken, bu gelir eşit dağılmamakta, ayrıca iş olanakları diğer ülkelere kaydırıldığı için işsizlik oranları da yükselmektedir. Ancak yine de ticaret ve karlılık konusunda; varlığı tartışılan "ulus-devletler", bunların içinde de kuzey ülkeleri hep üst sıralarda olmuşlardır. Bununla birlikte dünya ticaret hacminin %85'inin, elektronik sektörü gibi ileri düzey sektörlerin üretiminin %90'ının ve en büyük uluslararası yüz şirketin merkezlerinin kuzey ülkelerinde olması, kapitalizmin küresel olmadığını değil, kuzeyin zengin, güneyin fakir olduğunu ve iki tarafın birbirine küresel etkileşim şebekeleriyle kenetlenmiş olduğunu gösterir.¹⁹⁷

Buradan çıkarılabilecek iki sonuç vardır: Biri; kapitalizm küresel olsa da başı çeken yine "ulus-devlet"lerdir, ikincisi; kuzey, güneyi sövmeye, yeni araçlarla, devam etmektedir. Bu sömürü bugün; "iki tarafın birbirine küresel etkileşim şebekeleriyle kenetlenmesi" olarak görülse de, zenginliğin kuzeyde toplanması

¹⁹⁷ Michael, Mann, a.g.e., s.168

konuyu sömürü düzleminde açıklamaya yetmektedir. Ayrıca burada ortaya çıkan diğer bir sorun, ulus-devletin tartışılmasına da yol açan, Ong'un "Dereceli Egemenlik" kavramıyla anlattığı sorundur:

Ulusal hükümet bazı bölgelerde tam kontrol sağlarken, bazılarında denetimin bir kısmını şirketlere ve diğer kuruluşlara teslim eder. Bu tür bölgelerin oluşumu bir dizi ekonomik yarar sağlarken, aynı zamanda kendi sınırlarını artık tamamen kontrol altında tutamadığı için ulus-devlet nezdinde de bazı sorunlar yaratabilir.¹⁹⁸

Demek ki ulus-devletin varlığı; zenginliğin ya da yoksulluğun nedeni değildir. Zengin ülkelerin halkının tamamı refah içinde yaşamadığına göre, zenginliğe yol açtığını söylemenin gerçeği yansıtmadığı gibi, yoksulluğun nedeni olarak ulus-devleti görmek de gerçeği yansıtmaz. Zengin ülkelerin halkı gibi yoksul ülkelerin hükümetleri ve halkının da; ulus-devlet biçiminde bir yönetime sahip olduğu için değil, şirketlerin çıkarlarını daha fazla koruyan neo-liberal politikalar uyguladıkları için yoksul oldukları söylenebilir.

2.1.4.2. Devletlerarası Sosyal Organizasyonlar

Devletlerarası Sosyal Organizasyonlar, hükümetler düzeyinde kurulan, sivil toplum kuruluşu (INGO) olmayıp, yaptığı projeler ve desteklerle uluslararası sosyal kuruluş özelliği taşıyan, hükümetler-arası (IGO) kuruluşlardır. Tüm dünyayı etkileyen büyük ekonomik krizlerin en önemli nedenleri arasında devletler arasında bir işbirliğinin bulunmaması düşünülerek, ilk olarak döviz kuru konusunda anlaşmanın sağlandığı Bretton Woods sistemi kurulmuştur. "Bu sistemin ardından; Uluslararası Ticaret Örgütü, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması, Dünya Ticaret Örgütü, Otuzlar Grubu, 77'ler Grubu, 21'ler Grubu, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası gibi birçok örgüt kurulmuştur."¹⁹⁹ Bu sistem; döviz kurlarının dalgalanmasını engellenmesi, uluslararası ticaretteki kısıtlamaların azaltılması, böylelikle küresel ticaret, küresel para düzeni ve küresel yatırımlar konusunda ilerleme kaydedilebilmesi, en çokta büyük bunalımda yaşananların bir daha yaşanmaması üzerine kuruluydu. Her ne kadar içlerinde küçük ve yoksul ülkeler

¹⁹⁸ Ong'dan akt. George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.146

¹⁹⁹ George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s. 194-202

bulunsa da, sistemin daha çok büyük ve zengin ülkelerin amaçlarına hizmet ettiği düşüncesiyle, özellikle 77'ler Grubu bölünmelere uğradı ve bu durum 21'ler Grubu'nun oluşmasına yol açtı.

Amerika Bretton Woods anlaşması ile açılan kuruluşların çalışmalarıyla; kendi iç büyüme düzeylerini devam ettirmeyi ve Sovyetler Birliği tehdidi karşısında, savaşta yenilgiye uğratılmış Almanya ve Japonya'nın yanında, savaştan tahribata uğrayarak çıkmış Avrupa'yı yeniden yapılandırma ve imar etmenin yollarını aramayı amaçlıyordu.²⁰⁰

Bu bilgiler bize bu konuda iki konuda fikir veriyor. Biri ABD'nin ev sahipliğini yaptığı Bretton Woods anlaşması ve sonrasında kurulan örgütleri bir ölçüde kendi güdümünde çalıştıracaklarının sinyallerini vermiş olması, diğeri ise bu anlaşma ve kuruluşların sadece ABD'nin değil belki ama genelde zengin ve büyük ülkelerin amaçlarına hizmet edecek olması. Bu konuda aynı fikirde olmayan sosyal bilimciler de bulunmaktadır:

Çalışmaları küresel yoksulluğa darbe indiren birkaç örgüt vardır. Hem IMF hem de Dünya Bankası, yoksul ülke ve halkların zarar görmeleri pahasına pazar odaklı reformları teşvik etmekle suçlanmışlar ve bu yüzden, özellikle son yıllarda yoksullukla mücadele konusuna daha fazla odaklanmaya başlamışlardır.²⁰¹

Bu, doğru olduğu düşünülebilecek bir yaklaşım olmakla birlikte, yukarıdaki alıntının son bölümünde yazar, ilgili kuruluşların uluslararası alanda ya kendilerini doğru ifade edemediklerini ya da gerçekten yoksullukla mücadele konusunda çok titiz olmadıklarını ortaya koymuştur. İddiaların bir kısmı ise ABD, Avrupa ve yukarıda bahsedilen kuruluşların; çoğunlukla yoksul ve küçük ülkeleri, küresel krizler nedeniyle verdikleri borçları ödeyebilmeleri için tekrar para vermeden önce birtakım yaptırımlar (sadece borçlarla ilgili değil, sosyal-siyasal konularda da) uygulamak istedikleri yönündedir. Yunanistan'ın 320 milyar Euro borcu üzerine dikte edilen reformlar karşısında yapılan referandumda "Hayır" cevabının çıkması da benzer bir durumu ifade etmektedir. Ya AB, Yunan hükümetine ve halkına gerçekten onlara yardım etme niyetini anlatamamıştır ya AB kötü niyetlidir, Yunan hükümetini ve halkını kandırmaktadır ya da Yunan hükümeti kötü niyetlidir, halkını kandırmaktadır. Bu özel örneklerin dışında, bölgesel politik örgütlenmelerin;

²⁰⁰ Andrew, Heywood, a.g.e., s.537-44

²⁰¹ Anthony, Giddens, 2012b, a.g.e., s. 460

kuruluş, amaç ve işleyişleri de bize bu konuda fikir vermektedir. Bu konuda üç örnek incelenebilir. Birincisi Amerikan Devletleri Örgütlenmesidir. Başlangıçta tüm Amerika ülkelerinin üye olduğu kuruluş, sol hareketlerin Latin Amerika ülkelerinde iktidara gelmesi, ABD ve diğer ülkeler arasındaki derin farklılıklar, örgütün çok yönlülüğüne karşın ABD'nin tek yönlülüğü, gibi nedenlerle önemli bir bölgesel örgütlenme özelliği taşıyamamıştır.²⁰²

Kısaca yine güçlü devletlerin (burada belki tek başına ABD), kendi isteklerini tek yönlü bir biçimde gerçekleştiremeyip farklı düşünce ve yaklaşımlara hoşgörü ile yaklaşmayınca, bu kuruluşun çok aktif ve başarılı bir rol üstlenmesine olanak tanımadığını anlıyoruz. İkinci örnek:

Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN): Genel çerçevesi; bütün ülkelerin bağımsızlığına, egemenliğine, eşitliğine, toprak bütünlüğü ve ulusal kimliğine saygı duyulması, dış müdahale, baskı, zorlama yapılmaması, uzlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi, tehdit ya da kuvvet kullanılmaması, üye ülkeler arasında etkili bir işbirliği yapılmasına ek olarak; bölgede ekonomik büyümenin, toplumsal ilerlemenin ve kültürel gelişmenin hızlandırılmasını yer vermek olan kuruluştur.²⁰³

Bu konuda üçüncü örnek Asya'dakine benzer yaklaşımla, Afrika ülkelerinin 1963 yılında kurduğu, ancak başarısı tartışılan, Afrika Birliği Örgütü (OAU)²⁰⁴'dür. 2002 yılında yerini Afrika Birliği'ne bırakmıştır.

Genel olarak; büyük ve zengin ülkelerin etkin olduğu devletlerarası sosyal organizasyonların (başta IMF ve Dünya Bankası), küçük ve yoksul ülkelerin sorunlarını çözmekten çok, yine büyük ve zengin ülkelerin zenginliklerini artırmak gibi bir amaca hizmet ettikleri anlaşılmaktadır. Küçük ve yoksul ülkeler ise, bu küresel kuruluşlara dahil olduklarında ya uzun süre üyelikleri devam etmemiş ya da bu kuruluşlardan yoksulluklarının sona erdirilmesi gibi bir sonucu görememişlerdir. Ayrıca küçük ve yoksul ülkelerin oluşturduğu bu tür sosyal kuruluşlar ise ya uzun soluklu olamamış ya başarısız olmuş ya da yine büyük ve zengin ülkelerin güdümüne girmek zorunda kaldıkları görülmüştür.

²⁰² George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.174

²⁰³ George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.174-75

²⁰⁴ George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.175

2.1.4.2.1. Birleşmiş Milletlerin Toplumsal Sorunların Çözümünde Rolü

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir daha böyle yıkıcı etkileri olan çatışmaların yaşanmaması gibi son derece iyimser bir yaklaşımın ürünü olduğu iddia edilebilecek bir devletlerarası sosyal organizasyonlar olan "Birleşmiş Milletler" in, bu misyonu yerine getirip getirmediği hep tartışma konusu olmuştur. "Birleşmiş Milletler (BM), kimilerine göre egemen devletlerin ürettiği anarşinin üstesinden gelmenin tek aracı, kimilerine göre ekonomik ve toplumsal ilişkilerin küreselleşmesine uygun düşecek bir yapılanmadır."²⁰⁵ Üyesi olan özellikle güçlü devletlerin (Başta ABD ve Batı Avrupa) çıkarlarının ön plana çıkması bu tartışmayı hep gündemde tutmuştur. Askeri ve ekonomik açıdan Birleşmiş Milletler'in aldığı karar ve uygulamaları, çoğunlukla ya zayıf devletlerin zararına yol açmış ya da sorunların tespitinden (yoksulluk, işsizlik, büyüme rakamları gibi) öteye gidememiştir. "Örneğin askeri alandaki temel organı olan Güvenlik Konseyi'nde alınan karar, bütün ülkeler tarafından kabul edilse bile sadece bir daimi üye tarafından veto edilirse, kabul edilmez."²⁰⁶

Toplamda on beş üyesi bulunan konseyin kararlarının "bir daimi üyenin vetosu" ile iptal edilebiliyor olması, diğer üyelerin etkinliğine gölge düşürmekte, güçlü ve zengin ülkelere oluşan daimi üyelerin çıkarları doğrultusunda hareket eden bir kuruluş görünümü vermeye devam etmektedir.

2.1.4.2.2. Dünya Bankası Proje ve Kaynakları

Dünya Bankası; yaptığı projelerle, hibelerle, Bretton Woods'un IMF ile birlikte iki ürününden biri olan kuruluştur. "31 Ocak 2013 itibariyle Banka sadece Türkiye'ye 201 proje için 17,9 milyar ABD\$'nın üzerinde kredi sağlamıştır. Portföy, finansal sektör ve özel sektör geliştirme, enerji, kentsel gelişim, sağlık, eğitim ve çevre yönetimi üzerinde yoğunlaşmaktadır."²⁰⁷ Dünya Bankası; STK'lar, yerel

²⁰⁵ Michael, Hardt, Antonio, Negri, *İmparatorluk*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2008, s.31

²⁰⁶ Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi, (Erişim), <http://www.unicankara.org.tr/v2/pages/sss.php#s5>, 05.09.2015

²⁰⁷ The World Bank, Türkiye Projeleri ve Uygulamaları, (Erişim), <http://www.worldbank.org/tr/country/turkey/projects>, 22.07.2015

idareler ve bireyler düzeyinde çalışmalar yapmaktadır. Küçük Hibe Programları, Yaratıcı Kalkınma Fikirleri gibi çalışmalarla hibe ve yardımlar yapmaktadır. "Banka'nın görevleri arasında üretim imkanlarının ve kaynaklarının gelişimini teşvik etmek, üretken amaçlar için para kaynağı yaratmak, üye ülkelere yaşam tarzı ve çalışma koşullarını geliştirmek üzere yardımda bulunmak, gelmektedir."²⁰⁸

Dünya Bankası bu hibe ve yardımlarıyla önemli bir aktördür. Özellikle kadınlara, çocuklara ve çatışma sonrası yeniden yapılanmalara yönelik çalışmaları, toplumsal sorunlara yönelik olarak dikkate değerdir. Özellikle mikro kredi uygulamaları yoksulluğa karşı önemli bir çözüm aracı olmuştur:

Mikro kredi uygulaması Dünya Bankası tarafından önerilen yoksullukla mücadele stratejisine büyük ölçüde uymaktadır. Zira kişilere kredi verilerek bir yandan onların varlıkları arttırılmakta ve piyasaya dâhil olma fırsatları ortaya çıkarılmakta diğer yanda da ortaya çıkarılan grup dayanışması ile kişilerin kendilerine olan güvenleri tesis edilmeye çalışılmakta ve katılımlarına olanak sağlanmaktadır. Aynı zamanda mikro kredi ile oluşturulan küçük tasarruflar ve gelirler yoksulların risklere karşı güvenliğinin arttırılmasına katkı sağlamaktadır.²⁰⁹

Ancak banka; zamanla uygulamaları tartışılan, zengin ve gelişmiş ülkelerin hâkim olduğu iddia edilen bir kuruluş haline gelmiştir²¹⁰. Buna karşın; devletlerarası sosyal organizasyonlar arasında Dünya Bankası; toplumsal sorunlara en çok yönelen, bunu yaparken de kararları politik değil ekonomik zeminde aldığı için, üye devletlerin iç politikasına en az müdahale ettiği iddia edilen bir yapıya sahiptir.

2.1.4.3. Küresel Sivil Toplum Kuruluşları

Küresel Sivil Toplum Kuruluşları hakkında söylenebilecek ilk söz; diğer iki çözüm aktörü (hükümetler ve devletlerarası sosyal organizasyonlar) kadar, söz sahibi olmadıklarıdır. Bu ifade, diğer aktörlerin çözümü sağladıklarını değil, daha fazla söz sahibi olduklarını anlatır. İkinci olarak; etkili bir konumda olmadıkları için yeterince söz sahibi olamamalarına karşın, sorunların dile getirilmesi ve tartışılmasını sağlamaları, dünyanın bu sorunlar hakkında bilgi ve fikir sahibi olmasına yol açmalarıdır. Her biri bu söylenenleri eşit düzeyde ve iyi niyetle

²⁰⁸ George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.202

²⁰⁹ Samet, Güneş, "*Yoksullukla Mücadelede Mikro Kredi Uygulamaları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Proje Destekleri*", Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009, s.60

²¹⁰ George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.203

gerçekleştiriyor demek belki zordur, ancak sorunların farkında olunmasını sağladıkları da bir gerçektir.

Bu kuruluşlardan önce karşıt küreselleşme hareketlerinin, çözümü sağlamaya yetmese de bu konuda bir görüşüne yer vermek uygun olacaktır. "Sahnedeki adam, 'Dünyaya başka bir dünyanın mümkün olduğunu göstermek için buradayız!' diyordu ve on binden fazla kişiden oluşan kalabalık kükreyerek onaylıyordu. Bizler belli bir başka dünyayı değil sadece bunun mümkün olmasını alkışlıyorduk. Bizler teoride başka bir dünyanın var olabileceği fikrini alkışlıyorduk."²¹¹ Karşıt küreselleşme hareketinin; (1999'da Seattle'da başladığını düşünürsek) 16 yıllık tarihini en iyi özetleyen açıklamanın bu olduğunu düşündürecek bir konumda olduğunu söyleyebiliriz. Başka bir dünyayı kurmak için etkin bir konumda olamayan bu hareket ve küresel sivil toplum kuruluşlarının; sorunların farkında olduklarını, herkesin de farkında olması çabasında olduklarını, belki de en iyi bu açıklama göstermektedir. Bu, her konunun olduğu kadar, eleştiriye açık bir yaklaşımdır. Ancak bu konuda yapılan eylemler, çalışmalar hakkında niyet okuma yapmak mümkün olmadığı için; iyi niyetli oldukları yorumunu yapmak kadar, kötü niyetli oldukları yorumunu yapmakta eşit derecede zordur. Tümünün kötü niyetli olduğu düşünülse bile, ortaya çıkan sonuç bakımından bir değerlendirme yapıldığında, geçmişe oranla küresel sorunlar; bu tür hareket ve kuruluşların dikkat çekmeleriyle daha çok belirgin hale gelmiş ve çözüm bulmak için daha fazla çaba gösterilir olmuştur.

Küresel sivil toplum kuruluşlarının çözüm bulma ya da en azından sorunlara dikkat çekme çabalarının yanı sıra; genel bir çerçeveden, bu kuruluşların temel niteliklerinden bahsetmek yerinde olacaktır:

Uluslararası Hükümet-Dışı (Sivil Toplum) örgütlenmeleri (INGO); Greenpeace, Uluslararası Af Örgütü, Dünyanın Dostları, Sınır Tanımayan Doktorlar gibi; kamusal işlevleri yerine getiren, ulus-devletlerin kurmadığı, kar amacı gütmeyen uluslararası örgütlenmelerdir... Önemli olmalarını sağlayan temel nitelikleri; kitle tabanlı örgütlenmeleridir ve bu yüzden üyelerinin ihtiyaç ve çıkarlarıyla daha fazla temas halindedirler. İkincisi; amaçlarını gerçekleştirirken daha etkilidirler (çoğu kez yoksul ülkelerdeki insanlara ya da felaket kurbanlarına daha hızlı yardım sağlarlar.). Üçüncüsü; resmi örgütlenmeleri harekete geçmeye zorlarken medyanın dikkatini çekme konusunda epey işe yararlar.²¹²

²¹¹ Naomi, Klein, 2004, a.g.e., s.173

²¹² George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s. 182-183

Burada bahsedildiği gibi, ipler ellerinde olmasa da, ipleri elinde tutanların sorumlu olduğu insanlar (hükümetler dışında vatandaşlar), bu kuruluşların geniş kitleleri oluşturan üyeleri olduğu için, aynı zamanda çıkar gözetmeyen kuruluşlar olarak, üyeleri olmayan insanların da çoğu zaman beğeni ve takdirlerini kazandıkları için yetkililerin harekete geçmesini sağlayacak gücü kendilerinde bulabilmektedirler. Ya da aynı gücü, yardım ulaştırma gibi konularda, kısa sürede harekete geçmek için kendileri kullanabilmektedirler. Bu temel niteliklerin dışında, birkaç özel örnekte aşağıda verilmiştir:

INGO'ların tarihinde dönüm noktası 1992 yılında sera gazlarının salınımının kontrolüyle ilgili bir anlaşma imzalandığında yaşandı... Diğer bazı başarıları ise şunlardır: Dünya Bankası fon stratejilerinin gözden geçirilmesi, BM tarafından insan hakları konusunda bir yüksek komiserlik oluşturulması, Dünya Ticaret Örgütü toplantılarındaki protestolar, özellikle 1999 yılında Seattle'deki eylemler, İsveç Davos'taki Dünya Ekonomik Forumu'nda resmen temsil edilme.²¹³

Başarı olarak sayılan bu girişimler; belki toplumsal sorunların çözümünü sağlamak ya da dünyada eşitsizlikleri, yoksulluğu, ırkçılığı, çevre sorunlarını, insan hakları ihlallerini sona erdirmek gibi sonuçlar getirmemişse de daha kötüye bir gidişin engellenmesine yol açmıştır, denebilir. En azından bugün; dünyada daha fazla sayıda insan bu sorunların farkındadır, daha fazla sayıda hükümet bu sorunlara çözüm bulunması gerektiğini düşünmeye başlamıştır.

Sorunlara dikkat çekmek üzere küresel sivil toplum kuruluşlarının yaptıklarının yanı sıra, alternatif bir uygulama örneği sayılabilecek "Adil Ticaret Hareketi"nden kısaca bahsedebiliriz. Bu tür uygulamaların varlığı; neoliberal ekonomik politikaların olumsuz sonuçlara yol açtığına göstergesidir. Küresel sistem ve piyasaların içinde olmalarına karşın birçok firma; belki bir ölçüde sosyal sorumluluk bilinciyle, ama daha çok kaliteli ve devamlılığı olan hammaddeye ulaşma düşüncesiyle bu harekete katılmakta ve destek olmaktadır. "Adil Ticaret, sürdürülebilir kalkınma girişimlerinin bir sonucu olup bugün küresel ticaretteki birtakım haksızlıkları engellemek, ticaretin daha sosyal ve insani boyutlarda sürdürülerek gelişmemiş ülkelerin de ticari büyümeden pay alabilmesini sağlamak

²¹³ George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.183

için yapılan girişimler olarak düşünülmektedir."²¹⁴ Aracıyı ortadan kaldıran, üreticiye daha fazla ödemenin yapılmasına olanak sağlayan bu alternatif, büyük firmalara rakip olma olasılığı bulunmayan çiftçinin ve küçük üreticinin ticaretten silinmesini engelleyerek hem bu firmaların sosyal sorumluluk örneği göstermelerini hem de daha kaliteli hammaddeye ulaşarak kaliteli ürünler üretmelerini sağlamaktadır. Bu sayede olumsuz sonuçların azalmasıyla birlikte küresel ekonomiye, neoliberal ekonomi politikalarına yönelik eleştirilerin de azalması mümkün olabilecektir. "Adil ticaret üreticiye daima adil bir fiyatın ödendiği, karşılıklı olarak (üretici ve şirket) şeffaf çalışılan, daima sürdürülebilir tarım alanında çevreye saygılı üretim yapılan bir sistemdir."²¹⁵

Bu küresel olmakla birlikte alternatif bir üretim-ticaret ilişkisi örneğidir. Küresel piyasaların olumsuz yönlerine yapılan çevreye duyarlı kalma eleştirilerine karşılık olarak geliştirilmiş bir ticaret biçimidir. Bu örnekte; hormonlu, kimyasal ilaç katkılı tarım ürünlerinin yerine, doğal, katkısız tarım ürünlerini, üreticiden aracısız olarak sağlayan bir çok-uluslu şirketten bahsedilmektedir. Küresel piyasa koşullarına uymakla birlikte, çevreye saygılı üretim, üreticiyi kollayan bir yaklaşım ile yapılan, alternatif bir ticaret örneğidir.

Vakıflar: Bu konuda ele alınması gereken bir diğer kuruluş türü ise; doğrudan kar amacı gütmeyen, bu yönüyle özel sektörden ayrılan, ancak kamuya da ait olmayan, sosyal yardımlaşma örnekleri sunan görünüm veren "Vakıflar"dır. Tüm dünyada kamu ve özel sektörün yanında kendine özgü dinamikleri ile ortaya çıkan üçüncü sektör kuruluşları kar amaçlı özel sektör ile iktidar amaçlı kamu sektörü yanında, kar amacı gütmeyen ancak kamu ile ilgili bir alanı dolduran kurumlar olmuşlardır.²¹⁶

Bu kuruluşların en önemli özelliği; kar amacı gütmemekle birlikte kamu kuruluşları olmamaları, ancak kamu kuruluşu izlenimi veren çalışmalar yapmalarıdır.

²¹⁴ Yalçın, Arslantürk Esin, Aysen, "Adil Ticaret ve Organik Gıda Pazarları: Ankara Örneği", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, s.15-16

²¹⁵ Adil Ticaret UNDP'nin girişimiyle Türkiye'de başlıyor, (Çevrimiçi), <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/presscenter/news-from-new-horizons/2006/07/undp-brings-fair-trade-to-turkey.html>, 29.10.2015

²¹⁶ Mehmet Merve, Özaydın, "Vakıfların Sosyal Politika İşlevleri ve Günümüzde Artan Önemi", *Kamu İş Dergisi*, 2003, s.14

Vakıfların çalışmaları arasında göze çarpan önemli etkinlikler arasında okullar, yurtlar, kültür siteleri ve spor merkezleri yapmak, burs vermek bulunmaktadır. Bu etkinliklerin temelinde yatan felsefe, Sabancı Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı Güler Sabancı tarafından: "Bu toprağın bize verdiklerini bu toprağın insanları ile paylaşmak; bu toprağın insanlarına geri vermek"²¹⁷ olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca uluslararası alanda zengin işadamlarının kurduğu vakıflar bu konuda önemli çalışmalar yapmaktadır: Dünyanın en zengin isimleri Bill Gates ve Warren Buffett'in öncülük ettiği yardım vakfına, servetlerinin yarısını bağışlamak isteyen 11 milyarder daha ismini yazdırdı.²¹⁸

Bill Gates'in servetinin büyük bir bölümünü bağışladığı yardım vakfı çalışmaları, birçok işadama tarafından benimsenip desteklenerek, yoksulluğu ve sağlık sorunlarını sona erdirmek üzere büyük bir sosyal sorumluluk kampanyasına dönüşmüştür. Bu arada milyonlarca kişinin sağlık sorunlarını çözmeyi sağlayan aşağıdaki çalışma da dikkate değer görünmektedir. "Bill Gates'in kurucusu olduğu vakfın şimdiye dek 28 milyar dolar harcadığı söyleniyor. Bunun yüzde 48'i ise Gates'in net servetini oluşturuyor."²¹⁹

Vakıfların, özellikle zengin işadamlarının servetlerini bağışlayarak kurulması, bununla birlikte oluşan gelirin yoksullara harcanması, zenginler ve yoksullar arasındaki gerilimin azalmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Elde edilen zenginliğin yoksullara harcanması, yüzyıllardır süregelen sınıf çatışmasının azaltılmasında etkili olmuştur. "Toplumdaki servetin önemli bir kısmının, vakıf şeklinde, sosyal bir mülkiyet kategorisine aktarılması, özel teşebbüse dayalı sistemlerde görülen sınıf çatışmasını hafifleterek, sosyal ve insancıl bir piyasa ekonomisi modelinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunabilir."²²⁰

²¹⁷ SABANCI, Güler, "Dünyada Vakıfların Değişen Rolü Semineri", İstanbul, (Çevrimiçi), <http://www.sabancivakfi.org/files/arsiv-data/dunyada-vakiflarin-degisen-rolu-semineri/seminerdesifreturkceson.pdf>, 30.12.2015, s.2

²¹⁸ 11Milyarder daha servetini bağışladı, (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/11-milyarder-daha-servetini-bagisladi-21508693>, 11.12.2015

²¹⁹ Bill Gates bu kadar kişinin hayatını kurtardı, (Çevrimiçi), http://www.chip.com.tr/haber/bill-gates-bu-kadar-kisinin-hayatini-kurtardi_31466.html, 11.12.2015

²²⁰ Mehmet Merve, Özaydın, a.g.e., s.23

Bu bölümde bahsedilen tüm çalışmalar; hükümetler ve devletlerarası sosyal organizasyonların yanı sıra, küresel sivil toplum örgütlerinin yoksulluğun azaltılmasında önemli bir işleve sahip olduğunu göstermekte, hatta belki bazı durumlarda görece olarak öne geçtiği iddiasını bile destekleyecek örneklerle rastlanmaktadır.

2.1.4.4. Birey

Toplumsal sorunların çözüm aktörleri arasında bireyler de bulunmaktadır. Küreselleşme devletler, hükümetler ve toplumlar kadar bireyleri de etkilemektedir. Bu nedenle küreselleşmenin yol açtığı toplumsal sorunların çözüm aktörleri arasında bireyler de bulunmaktadır. Bireylerin bu konuda üç konumda bulunduğu belirtilebilir. Toplumun bir üyesi olarak, toplumsal yaşam alanlarındaki varlığı (örneğin çalışma yaşamında bulunması), bu alanların düzenlenmesine katkısı ve tüketici olması.

1- İnsanın toplumsal yaşamda, istatistiksel veri olmaktan öte bir rolü bulunmaktadır. İstihdam ya da işsizlik verilerinin hangi tarafında yer aldığı, toplumda hangi statüleri işgal edeceği/ettiği, sadece kendi dışındaki gelişmelerle belirlendiği düşünülemeyecek konulardır. Bu konularda bireyin dışındaki koşullarla birlikte; eğitim, meslek ve iş olanaklarını kullanma eğilimleri de büyük önem taşımaktadır. Toplumsal sorunların çözümünde bireysel olarak; eğitilmiş olmayı tercih etmek, iyi bir meslek ve iş sahibi olmayı istemek, sorunun kontrol edebileceği noktalarıdır. Burada daha büyük sorumluluk toplum ve devlete düşse de (eğitim olanakları ve istihdam yaratma) bireysel çabaların önemi de yadsınmaz.

2- Toplumsal ve ekonomik yapının inşası konusunda toplumun ve devletin olduğu kadar, bireylerin rolü de bulunmaktadır. Bireylerin toplumun bir üyesi olmanın yanı sıra karar mekanizmalarında bulunması (sivil toplum kuruluşlarından devlet yöneticiliğine kadar), bu rolü ve etkisini güçlendirmektedir. Tarih; Gandhi ve Mandela gibi isimlerden, sivil toplum kuruluşları ile devlet yöneticilerine kadar, bireylerin toplumsal sorunların çözümü konusunda yaptığı çalışmalara tanıklık etmektedir.

3- Ayrıca bu konuda birey, tüketici olma çerçevesinde ele alınabilir. Çünkü birey tüketici olarak bir güce sahiptir. Üretilen mal ve hizmeti alıp almamak kararı, onun neyi tüketeceğini belirler. Bu da mal ve hizmet üreticilerini yakından ilgilendiren bir durumdur. Tüketici kararıyla piyasalara yön verme gücüne sahiptir. Marka karşıtlığının oluşması ve tüketici protestoları, bir üreticinin büyük zararlar görmesine hatta piyasalardan silinmesine bile yol açabilir. Böyle bir durumun oluşmasında tüketici örgütleri rol oynayabilir: "Ürün bilgisi, etiketleme, tüketici eğitimi ve bilgilendirmesi yapmak, kalite kontrolü sağlamak, devletin almış olduğu ekonomik kararlarda (fiyat tespitleri, zam oranları) etkili olmak, yaşam düzeyini yükseltmek, tüketici hareketlerine işletmelerin olumlu tepkisini sağlamak"²²¹ gibi işlevleri bulunan tüketici örgütlerinin bu konularda yaptığı çalışmaların sonuçları, tüketiciler tarafından bilinçli bir biçimde değerlendirildiğinde; işletmelerin fiyat, ürün kalitesi, çevre ve insan duyarlılığı gibi konulardaki olumsuz davranışları karşısında piyasalara yön verecek derecede talep değişimleri yaşanabilir. Bu talep değişimlerine yol açan tüketici protestoları konusunda birçok örnek yaşanmıştır:

Son yıllarda, Nestle'nin Afrika'da sattığı çocuk mamaları, Nike spor ayakkabıları üretiminde çocuk işçilerin çalıştırılması, Shell'in çevreyi kirletmesi nedeniyle yapılan boykotlar dünyada en çok ses getiren ve bilinen uygulamalar olarak yerlerini aldılar. Ülkemizde de boğaz köprülerinden geçişlerinden alınan ücretlere yapılan zamlara ve et fiyatlarına karşı gösterilen tepkiler gibi toplu ve canlı eylemlere de rastlanmaktadır.²²²

Tüketicinin sahip olduğu bu gücü kullanması, bireylerin birlikte, en azından tüketim tercihleriyle bir çözüm aktörü kimliğine kavuşmalarını sağlamaktadır. Çünkü bu tür eylemler şirketlerin müşteri kaybetmeyi göze alamamaları nedeniyle zaman zaman işe yaramakta ve şirketlerin bazı uygulamaları gözden geçirmelerine yol açmaktadır.

²²¹ Ateş Bayazıt, Hayta, "Tüketicinin Korunmasında Tüketici Örgütlerinin Rolü ve Önemi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 2007, s.14

²²² ODABAŞI, Yavuz, "Boykotlar çözüm olabilir mi?", (Çevrimiçi), <http://yavuzodabasi.com/haberiniz-olsun/15, 21.12.2015>

2.1.5. Küreselleşmenin Toplumsal Sorunların Çözümünde Engelleyici Rolü

Küreselleşme; aşağıdaki alıntıda, Birleşmiş Milletler 2014 İnsani Gelişme Raporunda da belirtildiği gibi; ekonomi, ulaşım, iletişim, teknoloji alanlarında pek çok yarar sağlamıştır. Ancak bu yararlarının yanında getirdiği zararlar üzerinde durulmaz, yeni ortaya çıkan ya da devam eden sorunlar pahasına sadece kazanımlar göz önüne alınırsa, gelecekte bu kazanımların da kaybedilebileceği akla getirilmelidir:

Her yıl pek çoğu gelişmekte olan ülkelerde yaşayan 200 milyondan fazla insan doğal afetlerden etkileniyor. Çatışmalar ya da zulüm nedeniyle yer değiştiren insan sayısı, 2012 yılında 45 milyona ulaşarak son 18 yılın en yüksek seviyesini gördü. Ekonomik sıkıntılar, ileri sanayi toplumlarındaki toplumsal kazanımları bile tehdit ediyor. Ayrıca küreselleşme, sağladığı pek çok yararın yanı sıra yeni kırılmalara da neden oldu: Bugün dünyanın belirli bir bölgesindeki şoklar hızla yayılıp tüm dünyadaki insanların hayatlarını etkileyebiliyor.²²³

Küreselleşme; yoksulluk, göç, çatışmalar ve çevre sorunlarının tek sorumlusu olmasa da, bu sorunların varlığı ya da devamında, birçok yönden etkili olmuştur. Neo-liberalist politikalar, çok uluslu şirketlerin kazanmak dışında düşüncelerinin bulunmaması, bazı yöneticilerin çoğunlukla insanı temel almayan politikalara yönelmesi (ahlaki değil yasal yaklaşımlar), bu sorunların artarak devamına yol açmıştır. Küreselleşmenin burada sorumlu olarak görülmesinin iki nedenden kaynaklandığını belirtmek gerekir. Bu nedenler, birbiriyle yakından bağlantılı olan ekonomik küreselleşme ile siyasi küreselleşmedir. Ekonomik kararlar alınırken; toplumsal sorunlara yönelmek yerine, daha çok üretim, daha çok pazar payı ve daha çok kârlılığa yönelmek, çözümden uzaklaştırırken; siyasette de benzer biçimde yine toplumsal sorunları çözmek yerine, iktidarın gücünü hem ulusal hem de küresel boyutta artırmaya yönelik politikalar üretilmesi nedeniyle küreselleşmenin engelleyici role sahip olduğunu düşündürmektedir.

²²³ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2014 İnsani Gelişme Raporu

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL POLİTİKALAR

3.1. SOSYAL POLİTİKANIN TARİHİ

Bir devletin kendi varlığını koruma amacına da hizmet edecek uygulamaları sosyal politika olgusuna işaret etmektedir. Olası sınıf çatışmaları, dışarıdan gelebilecek tehlikelerden daha yıkıcı sonuçlara yol açabilir. Bu nedenle yapılan bazı sosyal politika tanımları güçsüzü korumaya değinirken bazı dar anlamıyla yapılan tanımlar ise dolaylı da olsa devletin varlığını korumaya atıfta bulunmaktadır: "Çıkarları uyuşmayan sınıflar arasında tırmanan çatışmaları önleyerek toplumsal uyumu garanti altına almak".²²⁴ Bunun yanı sıra daha geniş bir tanım ise hem korumayı içine alarak hem de hedef kitleyi genişleterek şöyle yapılmıştır: "Geniş anlamıyla sosyal politika, toplumun bütün sınıf ve zümreleri arasındaki tezat ve mücadeleleri ortadan kaldırmayı hedef edinmiştir."²²⁵

Sosyal politika, güçsüz kişi ve kesimleri korumaya yönelerek içinde adalet kavramını barındırdığını göstermektedir. Adalet, eşitlik ve özgürlükle sağlanamayabilir. Piyasa ekonomisi herkese eşit koşul ve şansı vermeyerek adaletsizlik, eşitsizlik yaratabilir. Buna izin vermemek için önlemlerin alınması, hukuksal düzenlemelerin yapılması sosyal politika kavramını getirir. Sosyal politikada küreselleşmenin etkisiyle derinleşen sosyal adaletsizlik ve eşitsizlik, ulusal düzeyde alınacak önlemlerle çözülecek gibi durmamaktadır. Bunu dikkate alan bir diğer sosyal politika tanımı ise şöyledir:

Sosyal politika; temel olarak sanayileşmenin ve dönemin liberal kapitalist iktisat politikası anlayışının doğurduğu olumsuz sonuçlar üzerine çareler üretmeye yönelik, kapitalizmi muhafaza edecek ve onun yarattığı sorunları giderecek politikaları kapsamaktadır. Toplumsal düzenin tabii bir düzen olmayıp, insanlar tarafından oluşturulduğu fikri genel kabul görmeye başladığı andan itibaren; daha adil, daha yaşanabilir, daha sürdürülebilir bir sosyal düzenin esaslarının araştırılması ve politikalar oluşturulmasına yönelik çabalar sosyal politikayı oluşturmuştur.²²⁶

²²⁴ Abdülkadir, Şenkal, *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011, s.26

²²⁵ Abdülkadir, Şenkal, a.g.e., s.26

²²⁶ Aysen, Tokol, ve Yusuf Alper, *Sosyal Politika*, Dora Yayınları, Bursa, 2013, s.1

Sosyal politikalara, sanayileşme ve kapitalizmin doğurduğu olumsuz sonuçlar nedeniyle gerek duyulmaya başlanmıştır. Öyleyse öncelikli olarak ele alınabilecek konu; sosyal politikalar üzerinde sanayi devriminin etkisidir.

3.1.1. Sanayi Devriminin Etkisi

Sosyal politika çalışmaları hakkında söz söyleyebilmek için dönemin çalışma yaşamına bakmak gerekir. Sanayi Devriminden önce çalışma yaşamının sosyal politika geliştirmeye pek uygun olduğu söylenemez. "15-16. yy.da ticari savaşlar, kölelik, sömürgecilik, hammaddenin nakli gibi tüm dünyayı saran bir süreç başlamış ve küreselleşmenin temelleri atılmıştır. Ancak bu dönemde çalışanlar, çalışmalarının karşılığında sadece fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler."²²⁷ Dolayısıyla ne çalışanların sosyal haklar konusunda bir talebi vardı ne de bununla ilgili düzenlemeye yapmayı gerektirecek bir durum bulunmaktaydı. Sadece fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda olan çalışanlar için sosyal politika üretmek, o dönem için çok söz konusu olmamıştır. Bu çalışanların; esir, köle ve serfler olduğu da düşünülürse, böyle politikaların oluşabilmesi için gerekli itici güçlerin ve dolayısıyla ortamın bulunduğunu söylemekte zordur.

16. yüzyılda tarımın ticarileşmesiyle birlikte tarımsal yapıların çözülmesi, kırsal alanda geçinemeyenlerin şehirlere göç etmesine neden oldu. Bu sayede Ortaçağ Avrupası'nda ortaya çıkan sadakayla geçinenlerin varlığı, toplumsal rahatsızlık vermenin aksine zenginlerin sadaka vererek ruhsal bir rahatlama yaşamalarına yol açıyordu. Sonrasında ise yoksullar 'işgücü' haline geldi ve kapitalizmin emek merkezli değerler sistemi içinde dilencilik hoş karşılanmamaya başlandı.²²⁸

Sadakayla geçinenler artık fabrikanın işçileri olmuşlardı. Çalışma yaşamı başlamıştı ancak sosyal politika uygulamaları henüz ortada yoktu. Ekonomik gelişmelerin kaynağı olarak görülen Sanayi Devrimi ile siyasal gelişmelerin kaynağı olarak görülen Fransız Devrimi öncesinde sosyal politika uygulamalarına çok rastlanmamaktadır. 1795 tarihinde İngiltere'de yürürlüğe giren "Speenhamland

²²⁷ Kenan, Ören, Hasan Yüksel, "Geçmişten Günümüze Çalışma Hayatı", *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2012, s.43

²²⁸ Ayşe, Buğra, *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.25

Yasası"²²⁹ bu konuda önemli sayılabilecek bir sosyal politika örneğidir. Speenhamland Yasası ile ücretler, temel gıda maddelerinin fiyatına göre belirlenen asgari geçim sınırlarının altına düştüğünde fark, kamu kaynakları kullanılarak tamamlanıyordu. Böylelikle hem istihdam düzeyinin korunması sağlanıyor hem de çalışan kesimin yoksulluğa düşmesi önlenmiş oluyordu.

18. yy.da (1750) 'Klasik Düşünce Okulu'nun temeli atıldı: Bu dönem Sanayi Devrimi'nin başlangıcı olarak önemli bir kilometre taşıdır. Bu dönemde ücretli çalışma dönemine geçiş süreci başlamıştır. 20.yy.da ise Neo-Klasik Okul kuruldu: Bu devrede 1929 Ekonomik Buhranı patlak verdi ve kapitalist düşünce büyük bir yara aldı. Bu bağlamda, J Maynard Keynes tarafından Keynesyen Okul'un temeli atıldı ve devletçi politikalar devreye girdi. Çalışma hayatı bu dönemde önemli sorunlar yaşadı. Arz fazlasının doğurduğu durgunluktan kaynaklanan bu dönemde toplu işten çıkarmalar kümülatif bir şekilde arttı.²³⁰

Kölelikten ücretli çalışma dönemine geçiş, köleliğin ücretli köleliğe dönüşümünün, fizyolojik ihtiyaçların karşılanabildiği kölelikten, ücretli çalışmaya geçişin ifadesidir. İşte bu geçişten sonra sosyal politikaların oluşmaya başladığı söylenebilir. 1750-1929 yılları arası bunlardan başka önemli gelişmelere de sahne olmuştur. 1776 Bağımsızlık Bildirgesi'nin ABD'de yayınlanmasından sonra on üç koloninin bir araya gelerek kurduğu koalisyonun 1783'te savaşı kazanması ve kurulan yeni Amerikan Hükümetinin aristokrasi olmadan şekillenmesi²³¹ ve 1789 Fransız Devrimi, birbirini tetiklediği düşünülen önemli gelişmelerdir. Bu gelişmeler ardından sosyal politika uygulamalarının artmasına yol açan "sosyal devlet" düşüncesinin yayılmasının da hazırlayıcısı olmuştur. Bütün bunlar yaşanırken karşıt düşünceler de tarihte kendine yer bulmuştur. Örneğin 19. yüzyıl piyasa ekonomisinin kalesi İngiltere'de 1834 yılında kabul edilen ve sosyal hak kavramıyla bağdaşmayan "Yeni Yoksullar Yasası"²³² ile çalışan yoksul olgusu reddedildiği gibi yoksulların sadece hapisane benzeri kurumlara kapatılması ve zaman zaman ölümden beter bir hayatı kabullendikleri ölçüde yardım alabilmeleri öngörülmüştü.

Sanayi devrimi sonrasında, kara bir çalışma tablosu yaratan "bırakınız yapıncı" katı liberalizm döneminin ardından, sosyal politikaların ulusal düzeyle sınırlı kalmasının yetersizliği ve "çalışmayı uluslararasılaştırma"yı amaçlayan

²²⁹ Ayşe, Buğra, a.g.e., s.44

²³⁰ Kenan, Ören, Hasan, YÜKSEL, a.g.e., s.43

²³¹ Abdülkadir, Şenkal, a.g.e., s.32

²³² Ayşe, Buğra, a.g.e., s.27-61

önlemler alınması gerektiği görüşlerinin savunulmasına başlandı.²³³ Sosyal politika, ulusal boyutunun yanı sıra uluslararası bir boyut kazanmış, ulusal düzeyde başlayan sosyal politika çalışmaları uluslararası niteliğe bürünmekte gecikmemiştir. Çünkü katı liberalizm döneminin getirdiği olumsuzlukların giderilmesinin sadece ulusal boyutlu devlet müdahaleleriyle olmayacağı, uluslararası bağlayıcı, düzenleyici kurallara birçok devletin uymasıyla gerçekleşebileceği anlaşılmaktadır.

Küreselleşmenin sosyal politikaya etkisi bağlamında ele alınabilecek olan; küresel aktörlerden Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Uluslararası Çalışma Örgütü gibi uluslararası örgütlerin, sosyal politika konusunda birleştikleri üç nokta;²³⁴ sosyal güvenliği şekillendirmede etkili olmak, gelir dağılımının belirlenmesi ve düzenlenmesi ile şartlar kötüleştiğinde sivil toplum örgütlerine destek sağlamaktır.

Çalışmaya ilişkin uluslararası düzenlemeler yapma düşüncesinin doğması ve gelişmesi²³⁵ konusunda İngiltere'de Robert Owen ve Charles Hindley (1830-1840 arası), Fransa'da Blanqui, Villerme ve Le Grand (İngiltere ile aynı yıllar), Belçika'da Ducpéciaux ve Mareska görüşler ileri sürüp, yasa tasarıları hazırlayarak hükümetlere sundular, ancak kabul edilmesini sağlayamadılar. Bu konuda sadece öncü rolü üstlenebildiler. Bu çabalar elli yıl kadar sonra çalışma konulu uluslararası konferanslar düzenlenmesi (Berlin-1890, Zürih-1897, Brüksel-1897, Paris-1900), Uluslararası Çalışma Ofisi ve İşçilerin Yasal Korunması Uluslararası Derneğinin Mayıs ve Eylül 1901'de çalışmalara başlaması gibi sonuçlar verdi²³⁶. Çalışma konulu uluslararası sürecin ardından sosyal politikanın hem ulusal hem de uluslararası düzeyde girişimlerle kural üretme ve kurumsallaşmasının da çok kısa sürede gerçekleştirdiği biçiminde anlaşılmamalıdır. Kurumsallaşma; 1919 yılında kurulan Uluslararası Çalışma Örgütü ile gerçekleşmiştir.²³⁷ Bu da sanayi devriminden yaklaşık 170 yıl sonra karşılık gelmektedir.

²³³ Mesut, Gülmez, *Uluslararası Sosyal Politika*, Hatiboğlu Yayınları, Ankara, 2011, s.15

²³⁴ Abdülkadir, Şenkal, a.g.e., s.65

²³⁵ Mesut, Gülmez, a.g.e., s.20-27

²³⁶ Mesut, Gülmez, a.g.e., s.38-47

²³⁷ Mesut, Gülmez, a.g.e., s.16

3.1.2. Sosyal Devlet

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kurulmasıyla sosyal politika alanında gerçekleşen kurumsallaşma, önemli bir adım olmakla birlikte, kapitalizmin başarısızlıklarını ve getirdiği olumsuzlukları engelleyebilecek bir gelişme değildir. "Ekonomik açıdan 1929 Ekonomik Krizi, liberal kapitalist anlayışın başarısızlığının en önemli kanıtıdır"²³⁸. Bu büyük bunalım, tüm dünyayı etkilediği için sosyal politikada uluslararası boyutun önemini göstermektedir. Bu krizden sonra kapitalizmin başarısızlığı, emek kesimi üzerindeki eziciliği anlaşıldığı ve kapitalizmin bir canavara dönüşüp daha da kötü sonuçlara yol açmaması için, devlet müdahaleleri kendini göstermeye başlamıştır. "Bırakınız yapsınlar", sermayeye özgürlüğü, emeğin sömürülmesi üzerinden vermekle, çalışan insanların ezilmesine de göz yumulmasına neden olmuştur. Bu krizin ekonomik sonuçları kadar, toplumsal sonuçları da bu yüzden önemlidir. "Refah devleti zenginlik ve riski yeniden bölüştürerek serbest piyasalara toplumsal muhalefeti hafifletiyor. Piyasalar tarafından yaratılan risk ve zenginlik eşitsizlikleri azaltarak çatışmaları yatıştırdığı için, ticaret üzerinde zarardan ziyade faydalı etkileri olabilir."²³⁹

Refah Devleti; bir bakıma kapitalizmin yeniden düzenlenmesidir. Sistemin getirdiği eşitsizliklerin derinleşmesi, olumsuzlukların çoğalması gibi nedenler toplumsal muhalefetin de yükselmesine yol açmış; çatışmaların yatışması için refah devletinin, sosyal güvence ve insana yatırım gibi uygulamaları bir zorunluluk haline gelmiştir. Kapitalizm, kendi geleceği için devlet müdahalelerini içeren Refah Devletini, kendisi çağırarak zorunda kalmıştır.

Refah Devleti'nin gelişiminde başlıca dört aşamadan söz edilebilir. 1870'lerde başlayan dönem, bir başlangıç ve deneyim kazanma dönemidir. 1930'lardan 1940'ların sonlarına dek uzanan ikinci aşama, geliştirilen uygulamaları pekiştirme-sağlama aşamasıdır. Üçüncü aşama 1950'lerden 1970'lerin ortalarına dek uzanan, büyüme ve yayılma dönemidir... Bir yandan ekonomik durgunluk, öte yandan ulaşılan refah düzeyinin getirdiği rahatlık sonucu sosyal politika uygulamalarında, daralmaların yaşanmasına neden oldu. Dördüncü aşama olarak görülen bu sorgulama ve yeniden biçimlenme dönemi hala sürüp gitmektedir.²⁴⁰

²³⁸ Aysen, Tokol, ve Yusuf Alper, a.g.e., 2013, s.30

²³⁹ Geoffrey, Garrett, "Küresel Piyasalar ve Ulusal Politika", David HELD ve Anthony MCGREW, *Küresel Dönüşümler* iç., Bölümü çev. Ender Akçakoca, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2008, s.458

²⁴⁰ Abdülkadir, Şenkal, a.g.e., s.271-272

Özellikle Dünya Savaşları, uzlaşma ve dayanışmanın önemini artırarak ulusal değerleri ön plana çıkarmış, beraberinde milliyetçi ve sosyalist ideolojilerin yükselişi ile sosyal politikalara ve refah devletine yönelmeyi sağlamıştır. "II.Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda, Batı Avrupa'da refah devleti uygulamalarının yayılması tam istihdamın sağlanmasını, zenginliğin artmasını, sosyal ve ekonomik hakların toplumun geneline yayılmasını sağladı."²⁴¹ Ayrıca Refah Devleti politikalarında görebileceğimiz şu uygulamalar da toplumsal eşitsizliklerin ortadan kalkmasına yardımcı olarak tümüyle toplumsal tabakalaşma sistemini etkilemiştir: "Çocuk ödenekleri aileler arasındaki eşitsizlikleri azaltmış, kitle eğitimi miras kalan sınıf üstünlüklerini kaldırma aracı olarak kullanılmış, annelik izni ve kreşler cinsiyet ilişkilerini eşitlemeyi amaçlamıştır."²⁴² Bu sonuçlar; uluslararası sosyal politika uygulamalarının etkili olduğu biçiminde okunabilir. Çünkü ulus-devletler bu uygulamaları uluslararası antlaşmalara, uluslararası örgütlerin sağladığı ilke ve kaynaklara dayanarak yapmaktadırlar.

3.1.2.1. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da Sosyal Politika

Zenginliğin ve gücün merkezi konumunda bulunan ülkelerin; ilginç bir biçimde, bu zenginlik ve güçlerini, beklenildiği kadar sosyal politikalara yansıtmadıkları görülmektedir. Bu konuda A.B.D., birçok Avrupa ülkesinden daha geride yer almaktadır. "1993 yılında yapılan bir araştırma, sosyal politika konusunda 17 OECD üyesi ülkeden sadece Japonya ve Avustralya'nın, ABD'den daha az çaba harcadığını göstermektedir."²⁴³ Kanıtlanmamış olsa da bunun bilinçli bir seçim olduğu iddiası çok daha ilginçtir. ABD, bireylerin gelir ve refahlarını en üst seviyeye çıkarmalarını tercih ederek, gelir dağılımı adaletine göreceli olarak daha az ilgi göstermektedir. Bunun altındaki gizli fakat kanıtlanmamış varsayım, eşit olmayan gelir dağılımının hem daha fazla gayrisafi milli hasıla, hem de girişimci insanlar için

²⁴¹ Abdülkadir, Şenkal, a.g.e., s.232

²⁴² HICKS, Alexander ve ANDERSEN, GostaEsping, "Refah Devleti ve Kamu Politikası Üzerine Karşılaştırmalı ve Tarihsel Çalışmalar", JANOSKI, Thomas v.d.,*Siyaset Sosyolojisi iç.*, Bölümü Çev. Ceren Kuşçuoğlu, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2010, s.565

²⁴³ E. Amenta, C. Bonastia, N. Caren'den akt. Seçer, Barış, "Amerika Birleşik Devletlerinde Çalışan Yoksullara Yönelik Sosyal Refah Politikaları", *Kamu-İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 2007, s.150

daha fazla olanak yaratabileceği düşüncesidir.²⁴⁴ Bütün bu iddiaların yanı sıra, A.B.D. kapsayıcı bir sosyal güvenlik sistemine de sahiptir. Bu sistem alt başlıkları kısaltılarak başlıklar halinde şöyledir. "A. Sosyal Sigorta Kurumları. B. Kamu Sosyal Güvenlik Harcamaları. C. Sağlık Sigortası. D. Tamamlayıcı Bireysel Emeklilik Fonları"²⁴⁵ Bu kapsamlı sosyal güvenlik sistemine karşın Amerika'da özellikle çalışan yoksulların sayısında artış gözlenmektedir. "Yoksullardan, 16 yaşın üstünde yaklaşık 6.8 milyon kişi, yılda 27 hafta veya daha fazla süre işgücüne dahil olmaktadır. 2002 yılında ise çalışan yoksullar 560.000 kişi artarak 7.4 milyon kişiye ulaşmıştır."²⁴⁶

Avrupa ülkeleri refah devleti modellerini Richard Titmuss: "Kalıntı refah modeli", 'endüstriyel başarı-performans modeli', 'kurumsal-yeniden bölüşümcü model' olarak sınıflandırılmaktadır.²⁴⁷ Burada kalıntı refah modeli; refah devleti sisteminin devamlılığını sağlamak üzere şekillendirilmiştir. Endüstriyel başarı-performans modelinde sosyal hizmetler devlet dışı aktörler tarafından başarı, iş performansı ve verimlilik esaslarına göre belirlenir. Kurumsal-yeniden bölüşümcü modelde sosyal hizmetlerden yararlanmak için vatandaş olmak yeterli olup, hizmetler, ihtiyaç sahibi oldukları sürece tüm vatandaşlara devlet eliyle sağlanır. Bu konuda diğer bir sınıflama Esping Andersen tarafından şöyle yapılmıştır.

1-Neoliberal rejimler piyasa merkezlidir ve devlet, piyasada geçimini sağlayamayan ve piyasada satın alınan bakım hizmetlerinden yararlanamayan en muhtaç durumdaki kesime yönelik politikalar geliştirir. 2-Korporatist Kıta Avrupası modeli rejimde, sosyal güvence bireyin işteki konumuna göre, çalışırken ödenen primlere bağlı olarak belirlenirken, aile de sosyal güvenlik içinde önemli bir yere sahiptir. 3-Sosyal demokrat rejim, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan 'sosyal vatandaşlık' statüsüne en yakın sistemdir. Bu rejimde piyasa olduğu kadar aile de bireye sosyal güvence sağlamak açısından formel sosyal güvenlik önlemlerinin gerisinde kalır. Bu rejimde sosyal politika alanında esas sorumlu ve uygulayıcı devlettir.²⁴⁸

Bu durumda kuzeyde İsveç, Norveç, Danimarka gibi İskandinav Ülkeleri dışında, birçok Avrupa ülkesi; Neoliberal ve Korporatist politikaları benimseyerek,

²⁴⁴ Levitan S. vd. akt Barış, Seçer, a.g.e., s.150

²⁴⁵ Yusuf, Alper, "ABD Sosyal Güvenlik Sistemi bir model olabilir mi?", *Çimento Endüstrisi İşverenleri Dergisi*, s.10-15

²⁴⁶ Barış, Seçer, a.g.e., s.144

²⁴⁷ Brian Abel-Smith, Kay Titmuss'dan akt., Saka, Yonca, "Avrupa Birliği Sosyal Politikasının Gelişimi ve Türkiye'nin Avrupa Birliği Sosyal Politikasına Uyumu", Yayınlanmış Avrupa Birliği Uzmanlığı Yeterlik Tezi, Ankara, 2010, s.9

²⁴⁸ Esping Andersen'den akt., Ayşe, Buğra, a.g.e., 2015, s.69

sosyal politikalar konusunda olumlu adımlar atmaktan uzak kalmıştır. Türkiye her ne kadar liberal ekonomik politikalar uygulasa da sosyal politika konusunda Avrupa'daki birçok ülkeden olumlu çalışmalar yapmaktadır.

3.1.2.2. Türkiye'de Sosyal Politika

Türkiye seksenli yıllara gelinceye kadar demokrasisi darbelerle kesintiye uğramış bir ülkedir. Tek parti iktidarları da kimi zaman darbelerle sonlanmış, kimi zaman da darbe sonrası olumsuz koşullara uğramıştır. Bu nedenle iktidarlar, geleneklere dayalı dayanışma kültürünün etkisi dışında ciddi sosyal politika üretme ve uygulamayı gerçekleştirememişlerdir. Ayrıca var olan uygulamalar çoğunlukla çalışanlara yönelik olmuştur. Son dönemde bu konudaki yaklaşım değişerek: "Sadece formel sektörde çalışanları değil bütün vatandaşları kapsayan bir sosyal politika anlayışının Türkiye'nin siyasi gündemine girmesi AK Parti iktidarı sırasında oldu."²⁴⁹ Aşağıda belirtilen bazı uygulamalar bu değişen yaklaşıma örnek olarak verilebilir. Bazı sosyal politikalar artık sadece yoksullara değil herkese uygulanarak yoksullukla mücadelenin farklı bir yönü ortaya çıkıyordu: "Ders kitaplarının herkese parasız dağıtılması, Dünya Bankası projesi olarak yürürlüğe giren şartlı nakit transferleri, Yeşil Kart'ın ilaç masraflarının karşılanması, 18 yaş altı çocukların sağlık hizmetlerinden yararlanmasının koşulsuz devlet güvencesi altına alınması"²⁵⁰. Bu ve buna benzer sosyal politika uygulamalarının rakamlara yansımaları da geç olmadı ve fert yoksulluk oranlarında gözle görülür düşüşler yaşanmaya başladı. Türkiye İstatistik Kurumu'nun aşağıdaki verileri, yoksulluk oranlarının hem günlük 2,15 \$ hem de günlük 4,30'ın altında gelire sahip olanlar için düştüğünü göstermektedir.

²⁴⁹ Ayşe, Buğra, a.g.e., s.219

²⁵⁰ Ayşe, Buğra, a.g.e., s.234-235

Tablo 9: Satın alma gücü paritesi cinsinden yoksulluk sınırlarına göre fert yoksulluk oranları, Türkiye, 2007-2014²⁵¹

Yoksulluk sınırları	Fert yoksulluk oranı (%)							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı	0,52	0,47	0,22	0,21	0,14	0,06	0,06	0,03
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı	8,41	6,83	4,35	3,66	2,79	2,27	2,06	1,62

Bütün bu gelişmelerin yanı sıra önemli diğer bir adım, yoksullukla mücadelenin sadece yoksullara yönelik paylaşımlarla yapılmaması, herkesin yararlanacağı uygulamalar oluşturulması; ayrıca sosyal güvenlik hakları ile sosyal yardımların, aynı çatı altından (Sosyal Güvenlik Kurumu) yürütülmesidir:

Sosyal Güvenlik Reformu ve Genel Sağlık Sigortası yasa tasarısının meclise hiç getirilmeyen bir sosyal yardım ayağı vardı. Sosyal yardımlarla ilgili tasarı, formel bir asgari gelir desteği uygulamasını öngörüyordu. İçeriğinin ötesinde, sadece sosyal yardımla sosyal güvenliği aynı çatı altına almayı öngörmesi bile, yoksullukla mücadelenin sosyal haklar temelinde yürütülmesi gerektiği yolunda, tarihsel olarak Türkiye'ye epeyce yabancı bir anlayışın gündeme geldiğine işaret ediyordu.²⁵²

Sosyal yardımlarla ilgili olarak hazırlanan, ancak meclise getirilmeyerek uygulamaya konmayan asgari gelir desteği uygulaması hakkındaki tasarı, yoksullukla mücadelenin belki de en güçlü ve etkili ayağı olabilirdi. Gerçekleşme bile böyle bir tasarı, bu konuda çok önemli ve yeni bir anlayışın örneğidir.

3.1.3. Küreselleşmenin Sosyal Devlete Etkisi:

Küreselleşme; en büyük etkisini ekonomik alanda göstermiş ve ekonomik eşitsizliğin yarattığı olumsuzlukları derinleştirmiştir. Bu ilk bakışta, eşitsizliğin artıp artmadığıyla ilgili değil, hissedilen sonuçların etkisiyle ilgilidir. Vurgulanmak istenen; bugün, teknolojinin bu kadar ilerlemesine, bilimin bu kadar gelişmesine

²⁵¹ Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK Yoksulluk Çalışması 2014, (Erişim), <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18690>, 18.10.2015

²⁵² Ayşe, Buğra, a.g.e., s.235

karşın, bu dünyada halen teknolojik araçlara uzak kalan, savaşlarda ölen insanlar, çocuk ölüm oranlarının yüksekliği, açlık ve yoksullukla mücadele eden insanlar gibi, bu çağda olmayacağı ya da olmaması gerektiği düşünülen sorunların varlığının yarattığı etkinin derinliğidir. Sorunu yaratanın küreselleşme olmadığı gibi itirazlar; küreselleşmenin var olan halini savunanların en büyük iddiası ve gerekçesi olsa da -ve bu iddia ile gerekçe sonuna kadar doğru bile olsa- bu dünyanın taşıdığı potansiyel ve gücün, bu sorunların üstesinden gelmek için kullanılmıyor olması, sorunun kaynağı olarak küreselleşmeyi değilse bile, küreselleşmenin uygulanan biçimini göstermektedir.

Petrol ihracatçısı ülkeler ellerindeki petrodollarları sanayileşmiş ülkelerdeki finans kuruluşları yoluyla azgelişmiş ülkelere yönlendirilmeye başlandı... Bu sürecin sonunda ortaya çıkan uluslararası borç krizi bu modelin sona ermesi ve uluslararası kuruluşlar güdümünde neoliberal politikaların azgelişmiş ülkelerin çok büyük bir kısmını içine alacak bir biçimde yaygınlaşması ve bugün küreselleşme diye adlandırılan sürecin fiilen başlaması anlamına geldi.²⁵³

Neoliberalizm, 1980 sonrasında azgelişmiş ülkeleri de küresel piyasalara katacak uygulamaları da içererek yayılmaya başlamıştır. Küreselleşme; ekonomik yönüyle, neoliberal ekonominin, özellikle uluslararası finans kuruluşlarının azgelişmiş ülkelere yönelik olarak sağladığı finans akımları sayesinde gerçekleşmiştir. 1980'li yıllar, belirtilen nedenlerle, küresel dalganın bu dönemde başladığı tarih olarak verilmektedir. Neoliberalizmin alternatifinin bulunmadığının düşünülmesini sağlayacak birçok koşul oluşmuştur. Sovyetler Birliği'nin parçalanmasını izleyen yıllarda eski sosyalist ülkelerin de neoliberal bir dönüşüm süreci içine girmiş olmaları küreselleşme süreciyle bu dönüşüm arasındaki karşılıklı etkileşimi artıran ve azgelişmiş ülkelerde "başka alternatif yok" söylemini yaygınlaştıran bir etki yarattı.²⁵⁴

Son dönemde yaşanan piyasa koşulları, neoliberalizmin anılan uygulamalarının sonucu oluşmuştur. Gelişmiş ülkeler, belirtilen koşulları sağlamak yoluyla, azgelişmiş ülkeleri hem bir pazar hem de üretim alanı görerek, piyasanın içine dahil etmiş, bir yandan (yabancı sermaye akışı sağlayarak) onların ekonomik

²⁵³ Fikret, Şenses, "Neoliberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi?", *ERC Working Paper in Economic*, Sayı:9, Ankara, 2004, s.2

²⁵⁴ Fikret, Şenses, 2004, a.g.e., s. 3-4

sorunlarını çözerken diğer yandan kendi piyasalarını genişletmişlerdir. Bu noktada özelleştirmeler ile sosyal politikaların daraltılması da önemli bir rol oynamıştır: Yüzyılın sonuna doğru sosyal politikalar büyük ölçüde azaltılmış ya da tamamen terk edilmiş, devlet kuruluşlarının çoğu özelleştirilmiş, özelleştirilmeyenler kar gütme amacına yönlendirilmişti. Sübvansiyonlar kaldırıldı, istihdam desteği çekildi.²⁵⁵

Bu durum belirgin biçimde Türkiye'yi de içine almış ve etkilemiştir. Bu etki diğer ülkelerin çoğunda olduğu gibi iyi yönlü gözlenebilir. Birincisi bu ülkelere yapılan sermaye akışları ve finansal yardımlar yoluyla ekonomilerine katkı sağlayarak işlerlik kazandırmak iken, ikinci ve daha önemlisi olumsuz olanıdır. Bu olumsuz sonuç özellikle; finans sahipleri ile devletlerarası sosyal organizasyonların az gelişmiş ülkelere dayattığı antlaşmalarla bu ülkelerin "alternatif yok" düşüncesine yönelmelerini sağlamış olmalarıdır.

1976 Arjantin ve 1980 Türkiye reformlarının kök salmasında askerî rejimler kilit bir rol oynamış alınan çok temel kararda geniş halk kitleleri geri planda bırakılmıştır... Türkiye'nin 2000-2001 yıllarında tarihinin en büyük ekonomi krizine IMF destekli bir program uygulanırken yakalanmış olması IMF ile yeni ve daha kapsamlı bir anlaşmanın yapılmasını engellemiştir. Bu durum, bu ülkelerin içine sürüklendikleri alternatifsizlik girdabının en taze örneklerinden birini oluşturmaktadır.²⁵⁶

Sorunun en can alıcı bölümü; yaşanan krizlerden çok, Türkiye'nin de içinde bulunduğu birçok ülke için, bu krizlere neden olan antlaşmalar üzerine yeni antlaşmaların gerçekleşiyor olmasıdır.

Robert Wade ve Martin Wolf'un "Küresel Yoksulluk ve Eşitsizlik Daha da Büyüyor Mu?"²⁵⁷ tartışmasında yer aldığı gibi, küreselleşme var olan uygulamalarıyla bu eşitsizliği, rakamlara bakıldığında azaltıyor gibi görünse de, bu haliyle yok edecek gibi durmuyor. Çünkü rakamlarda bile uzlaşmadıklarına tanık oluyoruz. Eşitsizliğin büyüdüğünü iddia eden Robert Wade'ye göre 1987-1998 yılları arasında Dünya Bankası verilerine göre; günlük 1 doların altında gelire sahip olanların (sayıları sabit kalmakla birlikte: 1.2 milyar insan) oranının %28'den %24'e

²⁵⁵ Evelyne, Huber, John, Stephens, , "Küresel Kapitalizmde Devletin Ekonomik ve Sosyal Politikası", JANOSKI, Thomas v.d.,a.g.e. iç., Bölümü Çev. Olcay Sevimli ve Soner Torlak, s.670

²⁵⁶ Fikret, Şenses, 2004, a.g.e., s.9

²⁵⁷ Robert, Wade, Martin, Wolf, "Küresel Yoksulluk ve Eşitsizlik Daha da Büyüyor Mu? Evet / Hayır", David Held ve Anthony Mcgrew *Küresel Dönüşümler iç*, Bölümü çev. Ali Serkan Mercan, s.521-29

düştüğünü ifade ediyor. Martin Wolf ise aynı dönemdeki oranların %31'den %20'ye düştüğünü ve eşitsizliğin büyümediğini iddia ediyor. Oranlarda düşme olsa da (dünya nüfusu arttığı için) sayının aynı kalması bile sorunun rakamsal olarak küçülse de büyük olmaya devam ettiğini gösteriyor. Aynı tartışmada Robert Wade'nin bir diğer iddiası da; kabaca dünya gelirinin %85'inin dünya nüfusunun %20'sine giderken, gelirin %6'sının nüfusun %60'ına gitmesi. Bu da her ne kadar rakamlara dayalı bir iddia olsa da; eşitsizliğin büyümesinde değilse bile küçülmemesinde, küresel ekonomik ve siyasi yaklaşımların payının olduğunu gösterecek bir iddiadır. Çünkü dünyanın zengin ve güçlü ülkeleri çokta adaletli olduğu düşünölemeyecek bir biçimde güçlerini ve zenginliklerini artırırken, diğer ülkeler ya daha gerilemekte ya da yerlerinde saymaktadırlar. Burada her ne kadar tek sorumlunun küreselleşme olduğunu iddia etmek ne kadar zor ise, yine tek sorumlunun bu ülkelerin hükümetleri ve/veya vatandaşları olduğunu iddia etmekte zordur. "Üretim birimi bulunmayan birçok Amerikan giyim şirketi üretim için, Asya ve Latin Amerika'daki fabrikalarla anlaşma yapmıştır. Sonuç olarak, işçi haklarının korunabilmesini sağlamak için gerekli ulusal veya uluslar üstü bir düzenlemeye ihtiyaç vardır."²⁵⁸

Bu görüşü, uluslararası sosyal politikaların, genel olarak beklentileri karşılaması yönünde bir öneri olarak görmek mümkündür. Uluslararası sosyal politika alanındaki uygulamaların beklentilere yönelik olumlulukları göz ardı edilemez. Ancak özellikle çok uluslu şirketler ile ilgili önlemler alınması ile ilgili kuramsal öneriler de dikkate değer unsurlar barındırmaktadır.

3.2. DEVLETLERARASI SOSYAL ORGANİZASYONLAR

İkinci bölümde kısaca değindiğimiz devletlerarası sosyal organizasyonlarla ilgili akla gelen ilk düşünce; büyük ve zengin devletlerin yararına sonuçlanan çalışmalarıydı. Bu bölümde tarihçe, yapılanma, sosyal politika ve hedeflerinden bahsedeceğimiz bu kuruluşların; küçük ve yoksul ülkeler yararına yaptıkları çalışmaları da ele almamıza karşın sonucun genel anlamda çok değişmediğini görmek, akla gelen ilk düşüncenin doğruluğunu kabul etmek gerektiğini

²⁵⁸ Abdülkadir, Şenkal, a.g.e., s.161

göstermektedir. Burada izleyeceğimiz yol, her bir kuruluş hakkında tarihsel bilgiler, hangi devletlerden oluştukları bilgisi, sosyal politikalarının ne olduğu bilgisi (sonuç olarak kimlerin yanında yer alıp, kimlere hizmet ettikleri), genel hedeflerinin ne olduğu bilgilerini vermek biçiminde olacaktır. İlk bölümde, her biri ile ilgili farklı kaynaklardan yararlanarak derlediğimiz, bu kuruluşların çok konuşulmayan yönlerinden bahsedeceğiz.

3.2.1. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Dünya Sağlık Örgütü

Bu kuruluşların bir kısmını (genel özelliklerini de içerecek biçimde) ikinci bölümde, "Toplumsal Sorunların Çözüm Aktörleri" başlığı altında değerlendirmiştik. Uluslararası sosyal kuruluşlardan en önemli farkları hükümetlerin kontrolü ya da güdümünde olmak olan bu kuruluşların, bu nedenle daha çok ekonomik alandaki çalışmaları, hükümetlerin (özellikle de güçlü ve zengin ülkelerin hükümetlerinin) siyasi yaklaşımlarına göre koordine ettikleri gözlemlenmektedir.

Yine önceki bölümlerde değindiğimiz; Bretton Woods ürünü olan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun özellikleriyle başlamak yerinde olacaktır. Yukarıda belirttiğimiz güçlü ve zengin ülkelere yakın oldukları kanısına ulaştıran en önemli veri (özellikle IMF için), yardım yapılacak ülkelere uygulanan ekonomik, siyasi yaptırımlardır. Bu konuda birçok örnek bulunmakla birlikte son örnek Yunanistan'dır. Yunanistan'ın yaşadığı kriz konusunda AB'nin yaklaşımını haklı ya da haksız bulmak mümkündür. AB açısından bakıldığında, alacaklarını almak için bir takım yaptırımlar uygulamak istemesi haklı görülürken, Yunanistan açısından bakıldığında haksız görülebilir. Ancak tarafsız bir gözle bakıldığında ortadaki gerçek; Yunan halkının çektiği ve çekeceği sıkıntılardır. Bu, tarihin her döneminde benzer durumlarda, aynı biçimde yaşanmıştır. Hükümetler AB, IMF ya da doğrudan güçlü ülkelerin hükümetleriyle pazarlığa girişirlerken sonuç hep halkların sıkıntı çekmesi biçiminde gerçekleşmiştir. Bugün Yunanistan'da alınan ekonomik önlemlerin başında gelen KDV oranının arttırılması, her Yunan vatandaşının % 10 civarında ekonomik kayıpla sonuçlanmıştır. 2008'de başlayan kriz; 2010'da AB'den 80, IMF'den 30 milyar euro yardımıyla kapatılmaya çalışılsa da derinleşmiş ve bu günlere gelinmiştir. Bugün ise meşhur "kemer sıkma politikaları" yine halkın sıkıntı

çekmesine yol açmaktadır. Günümüz bakış açısı; bu sıkıntıları, sıkıntı olarak görmekten çok, başarısız hükümetlerin, çalışmayan insanların ülkelerinin başına gelen olaylar olarak değerlendirmektedir. Bu bir bakıma doğru kabul edilebilir, ancak iki neden bu değerlendirmede bir yanlışlık olduğunu düşündürmektedir. Birincisi; yoksulluğa ve ulusal düzeyde etkisi yaşanan krizlere büyük oranda dünyada yaşanan krizlerin neden olmasıdır. Küresel krizler; ulusal ekonomisi iyi düzeyde olmayan ülkeleri daha fazla yoksullaştırmakta, krizlerden daha fazla olumsuz etkilenmelerine yol açmaktadır. İkincisi ise; yine küreselleşme sayesinde birlikte yaşadığımız, birlikte ürettiğimiz, kaynaklarını paylaştığımız, olanaklarını birlikte kullandığımız dünyada, krizlerden daha fazla etkilenen ülkelerin hükümetlerini başarısızlıkla, insanlarını tembellikle suçlamak, doğruluk payı olsa da, sorunları çözmediği gibi, insan temelli bir yaklaşım gibi görünmemektedir.

Dünya Bankası; yaptığı projelerle, hibelerle, Bretton Woods'un IMF ile birlikte iki ürününden biri olan kuruluştur. "31 Ocak 2013 itibariyle Banka sadece Türkiye'ye 201 proje için 17,9 milyar ABD \$'nın üzerinde kredi sağlamıştır. Portföy, finansal sektör ve özel sektör geliştirme, enerji, kentsel gelişim, sağlık, eğitim ve çevre yönetimi üzerinde yoğunlaşmaktadır."²⁵⁹ IMF daha çok hükümetler düzeyinde çalışmalar yaparken Dünya Bankası STK'lar, yerel idareler ve bireyler düzeyinde de çalışmalar yapmaktadır. Küçük Hibe Programları, Yaratıcı Kalkınma Fikirleri gibi çalışmalarla hibe ve yardımlar yapmaktadır.

Birleşmiş Milletler; içinde bir çok kuruluşu barındıran ve bu konuda ilklerden olan bir kuruluştur. Dünya Bankası ve IMF'den Uluslararası Çalışma Örgütü'ne, Dünya Ticaret Örgütü'nden Dünya Sağlık Örgütüne kadar birçok kuruluş Birleşmiş Milletlere bağlıdır.

Bunlar içinde Dünya Ticaret Örgütü; uluslararası ticaretin gelişmesi, düzenlenmesi ve koordinasyonunu amaçlayan, kökü GATT'a dayanan, gelişmiş ülkelerin daha çok söz sahibi olduğu uluslararası kuruluştur. Küreselleşmenin ekonomik boyutunu en çok gözler önüne seren, anlaşılmasını sağlayan bu kuruluş;

²⁵⁹The World Bank, Türkiye Projeler ve Uygulamalar, (Erişim), <http://www.worldbank.org/tr/country/turkey/projects>, 22.07.2015

"Bazı açılardan IMF ve Dünya Bankası'na göre daha demokratik görünmektedir. Kararlar 'bir ülke bir oy' ilkesi çerçevesinde basit çoğunlukla alınmakta, teoride bu kurallar, DTÖ üyelerinin üçte ikisini oluşturan, gelişmekte olan ülkelerin görüşlerine ağırlık kazandırmaktadır. Ancak ileri derecede tartışmalı bir örgüttür, 1999 Seattle Protestosu'nda görüldüğü gibi küreselleşme ya da kapitalizm karşıtı gösterilerin hedefi haline gelebilmektedir."²⁶⁰

Dünya Sağlık Örgütü; uluslararası sosyal kuruluşlar içinde belki de en az tartışmalı olup, en çok başarılı görülenidir. "WHO, 2003 yılında Asya'da baş gösteren SARS salgınının yayılmasını önleme konusunda hayati bir rol oynayan 'Küresel Salgın Alarm ve Mücadele Ağı' gibi faaliyetleriyle önemli başarılarla imza attı."²⁶¹

3.2.1.1. Tarihçe ve Yapılanma ile Sosyal Politika ve Hedefleri

Tarihçe ve yapılanmalarından bahsettiğimiz devletlerarası sosyal organizasyonların genel anlamda sosyal politika ve hedefleri benzerlik gösterse de, aşağıda her birine ayrı ayrı kısaca değineceğiz. Sosyal politika ve hedefleri arasındaki benzerlik, küreselleşmenin çok boyutluluğu ile ilişkilendirilebilir. Daha çok tüm dünyada barışın sağlanması, ekonomik eşitsizliğin giderilmesi, açlık ve yoksullukla mücadele, sağlık sorunlarının çözülmesi yönünde çalışmalar yapmaktadırlar. Uzun vadede güçlü devletlerin de zararına da yol açacağı için, tüm dünyada ekonomi, ticaret, sağlık alanlarında hizmetler vererek, barışı ve kalkınmayı sürdürülebilir kılarak, kredi ve hibe programları uygulayarak, sorunların büyümesini önlemeye çalışmaktadırlar. Bu konuda başarılı oldukları çok sayıda uygulama bulunmaktadır. Ancak; sorunların büyüklüğü, bazı zengin ve güçlü ülkelerin hükümetleri ile çok uluslu şirketlerinin, yoksul ülkeleri sadece piyasa ve hammadde kaynağı olarak görmeleri kesin çözümlerin oluşmasını engellemektedir. Dünya tüm insanlara yetecek büyüklükte ve zenginlikte olmasına karşın, zengin ülkelerin bunu yoksul ülkelerle paylaşmaya yanaşmaması; hala açlığın, yoksulluğun, hastalıkların,

²⁶⁰ Andrew, Heywood, a.g.e., s.556-57

²⁶¹ George, Ritzer, 2011a, a.g.e., s.497-98

çocuk ölümlerinin, savaşların bu kadar ciddi boyutlarda olmasına, devletlerarası sosyal organizasyonların tüm çabalarını iyi niyetli görsek bile bu sorunların çözülememesine yol açmaktadır.

3.2.1.1.1. Birleşmiş Milletler ve UNDP

"Birleşmiş Milletler; Çin, Fransa, Sovyetler Birliği, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve (Türkiye dahil) diğer kurucu üyelerin Antlaşmayı onaylamasıyla 24 Ekim 1945 yılında resmen kuruldu. Her yıl 24 Ekim Birleşmiş Milletler günü olarak kutlanmaktadır."²⁶²

Birleşmiş Milletlerden önce kurulmuş olan Milletler Cemiyeti ile ilgili birçok olumsuzluk vardı. Bunların başında güçlü devletlerin ya hiç üye olmaması (ABD gibi) ya da üye olduktan sonra ayrılmaları. Bu olumsuzlukları şöyle ifade etmek mümkündür:

Almanya 1933'te Nazilerin iktidara gelmesiyle, Japonya aynı yıl Mançurya'yı, İtalya 1936'da Habeşistan'ı işgalinin eleştirilmesi nedeniyle ayrıldı, Sovyetler Birliği 1939'da Finlandiya'ya saldırınca örgütten atıldı. Sonuçta Almanya, İtalya ve Japonya 1930'lu yıllar boyunca saldırgan davranışlar sergilerken Milletler Cemiyeti bağlayıcı kararlar alamayan yapısıyla güçsüz bir şekilde onları seyretti ve böylece İkinci Dünya Savaşı'na neden olan olaylar arka arkaya geldi.²⁶³

Bütün bunlar; ilki I.Dünya Savaşı sonrasında kurulan ancak çok etkin olamayan bu tür bir örgütün ikicisinin de II. Dünya Savaşı sonrasında, birincisinde var olan eksiklikleri giderme amacını da güderek, kurulmasına yol açtı. 26 Haziran 1945'te imzalanan antlaşma ile Birleşmiş Milletlerin 6 temel organı kurulmuştur²⁶⁴; Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Vesayet Konseyi, Uluslararası Adalet Divanı ve Genel Sekreterlik. Ancak, Birleşmiş Milletler ailesi içine aldığı 15 ihtisas kuruluşu, çok sayıda program ve birimi bünyesinde bulundurmaktadır. Konuyla ilgisi bakımından özellikle Ekonomik ve Sosyal Konsey üzerinde durmak yerinde olacaktır.

²⁶²The United Nations Today, (Erişim), <http://www.unicankara.org.tr/today/1.html#1s>, 22.07.2015

²⁶³ Andrew, Heywood, a.g.e., s.517-18

²⁶⁴The United Nations Today, (Erişim), <http://www.unicankara.org.tr/today/1.html#1s>, 22.07.2015

Ekonomik ve Sosyal Konsey, Birleşmiş Milletler ve Birleşmiş Milletler ailesi içinde yer alan kuruluşların eş güdüm içerisinde çalışmalarını sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Konsey'in 3 yıllık süreyle hizmet eden 54 üyesi vardır. Konsey'de oylama salt çoğunluk ilkesine dayanır; her üyenin bir oyu vardır. "Konsey; çok sayıda programın, fonun ve ihtisas kuruluşunun (Dünya Bankası, IMF, DTÖ, ILO, WHO, UNESCO, UNICEF) faaliyetlerinin denetlenmesini içermektedir."²⁶⁵ Birleşmiş Milletler, küreselleşmenin neden olduğu ya da derinleştirdiği düşünülen; insan hakları, kalkınma ve fakirliğin azaltılması, ve çevre gibi sorunların çözümü için bu kuruluşların yaptığı çalışmaları denetleyerek, bu konuda önemli bir rol üstlenmektedir. Örneğin 1965 yılında kurulan 166 ülkede temsilciliği bulunan BM Kalkınma Programı (UNDP), küresel ve ulusal kalkınma sorunlarına çözüm bulunması için hükümetlerle birlikte çalışmakta, dış yardım elde etmek ve yardımı etkin şekilde kullanma konularında yardımcı olmaktadır²⁶⁶. Yıllık İnsani Gelişme Raporları hazırlamak, İnsani Gelişme Endeksi gibi yeni ölçme metotları ortaya koymaya çalışmak, bunlar sayesinde yoksulluğa dikkat çekmek ve azaltılması için üye ülkelerin adım atmasını sağlamak gibi çalışmalar yapmaktadır. Özellikle hazırladığı raporlar ve yaptığı yardım çalışmalarıyla; gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal sorunlarının hafifletilmesi konusunda BM'nin başka herhangi bir örgüte ya da ülkeye göre çok daha fazla şey yaptığı ortadadır.²⁶⁷

Her ne kadar yavaş ilerlese ve eleştirilse de BM'in yaptığı bu tür çalışmalar sorunu tespit edip çözüm konusunda adımlar atılmasına yol açtığı için önemli bulunmakta, aynı konuda diğer örgüt ve hükümetlere göre çok daha çaba harcadığına dikkat çekilmektedir.

3.2.1.1.2. Dünya Bankası

Dünya Bankası farklı yapı ve işleyişiyle; dünyadaki yoksulluğa karşı, yine bir bakıma küresel ekonomik sistemi ve küresel piyasa koşullarını da koruma amacına hizmet eden çalışmalar yapmak üzere kurulduğu izlenimini vermektedir.

²⁶⁵ Andrew, Heywood, a.g.e., s.517

²⁶⁶ Andrew, Heywood, a.g.e., s.528

²⁶⁷ Andrew, Heywood, a.g.e., s. 528-29

Dünya Bankası beş kurumdan oluşan bir gruptur: Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (1945 yılında kuruldu); Uluslararası Finans Kurumu (1956); Uluslararası Kalkınma Birliği (1960); Çok Taraflı Yatırım Garanti Kurumu (1988) ve Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü Merkezi (1966). Dünya Bankası, 185 üye ülke adına Yönetim Kurulu tarafından yönetilir. Banka Başkanı aynı zamanda Yönetim Kurulu Başkanıdır. Dünya Bankası Grubu 2003 yılında 100'den fazla gelişmekte olan ülkede yürüttüğü çalışma için 18,5 milyar ABD Doları ayırmıştır. Başlıca yayınlarından biri Dünya Kalkınma Raporu'dur.²⁶⁸

Gelişmekte olan ülkelere ayırdığı kaynak, dünyada yoksulluğun azaltılması için azımsanmayacak bir miktara karşılık gelmektedir. Bu kaynağın ayrıca yüzden fazla ülke için ayrılmış olması da birçok ülkede yoksullukla mücadelede rol oynaması, yaygınlığı anlamında da önemli bir veri olarak değerlendirilebilir.

Tablo 10. Dünya Bankasında En Yüksek Sermayeye Sahip 13 Ülkenin Sermaye Oranları ve Oy Sayıları ile Türkiye'nin Sermaye Oranı ve Oy Sayısı.²⁶⁹

ÜLKELER	SERMAYE		OY	
	Payı (Milyon \$)	Toplamdaki Payı (%)	Oy Sayısı	Toplamdaki Payı (%)
ABD	31.965	16,84	265.219	16,38
Japonya	15.321	8,07	127.250	7,86
Almanya	8.734	4,6	72.649	4,49
Fransa	8.372	4,41	69.647	4,3
İngiltere	8.372	4,41	69.647	4,3
Çin	5.404	2,85	45.049	2,78
İtalya	5.404	2,85	45.045	2,78
Hindistan	5.404	2,85	45.045	2,78
Kanada	5.404	2,85	45.045	2,78
Suudi Arabistan	5.404	2,85	45.045	2,78
Rusya	5.404	2,85	45.045	2,78
Federasyonu				
Hollanda	4.282,9	2,27	35.753	2,22
Belçika	3.496,4	1,85	29.233	1,82
Toplam	189.801		1.619.599	
Türkiye	1.005	0,53	8.578	0,53

Dünya Bankasının sermayesi, üye ülkelerin sağladığı finansal kaynaklardan oluşmaktadır. Aynı zamanda bu sermayelerin oranları üye ülkelerin karar alma konusunda bire bir oy sayılarını belirlemektedir.

²⁶⁸ The United Nations Today, (Erişim), <http://www.unicankara.org.tr/today/1.html#1s>, 22.07.2015

²⁶⁹ Safiye, Kaya, "Dünya Bankası ve Dünya Bankası Kredilerinin Denetimi", *Sayıstay Dergisi*, Sayı:46-47, 2003, s.20

Tablo 11. Dünya Bankası'na ait 24.7 milyon \$'lık Kredinin Kıtalara Göre Dağılımı.²⁷⁰

ÜLKELER	ORANLAR
Güney Asya	23 %
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	4 %
Latin Amerika ve Karayip Ülkeleri	18 %
Afrika	24 %
Doğu Asya ve Pasifik	16 %
Avrupa ve Orta Asya	15 %

Toplam kredi miktarının kıtalara göre dağılımını incelediğimizde; Afrika, Güney Asya, Latin Amerika ve Karayip Ülkeleri, Doğu Asya ve Pasifik Ülkeleri biçiminde bir oran sıralamasının olması, amaca uygun hareket edildiğine dair bir izlenim vermektedir.

Tablo 12. 2007 Mali Yılında IBRD Tarafından Sağlanan Fonların Sektörel Dağılımı.²⁷¹

SEKTÖRLER	ORAN
Su & Sağlık& Sel Baskınından Korunma	12%
Enerji& Madencilik	7%
Bilgi&İletişim	1%
Finans	7%
Ulaştırma	20%
Eğitim	8%
Sağlık& Diğer Sosyal Hizmetler	11%
Endüstri& Ticaret	5%
Adalet & Kamu Yönetimi	22%
Tarım & Balıkçılık& Ormancılık	7%

Proje kredileri ya bir ülkenin hükümetine (hükümet temsilcisi olarak mali ajana) ya da onun garantisi altında bir kamu kurum veya kuruluşuna verilmektedir.²⁷²Bankanın genel hedefi dünya çapında yoksul ülke ekonomilerini güçlendirerek yoksulluğu azaltmaktır. Amacı, ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlayarak Binyıl Kalkınma Hedeflerine göre insanların yaşam standartlarını

²⁷⁰ TheWorld Bank Annual Report 2007, (Erişim), <http://siteresources.worldbank.org/EXTANNREP2K7/Resources/English.pdf>, 25.07.2015, s.53,

²⁷¹ The World Bank Annual Report 2007, a.g.e., s.53

²⁷² Safiye, KAYA, 2003, a.g.e., s.32

yükseltmektir. Banka kalkınmayı sağlamak için borç verme ve kapasite geliştirme faaliyetlerini iki sütuna dayamıştır: Yatırım iklimi oluşturmak, iş ve sürdürülebilir kalkınma, yoksul insanlara yatırım yapmak ve onların kalkınma sürecine katılımlarına izin vermektir.

Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme hedeflerini ve programlarını belirlemekle kalmıyor, aynı zamanda doğrudan siyasal alana müdahale ederek bu ülkelerin siyasal ve hukuki kurumlarını küresel pazar ekonomisinin gerekleri doğrultusunda yeniden biçimlendiriyor.²⁷³

Bu iki kuruluşu yoksulluk sorununun çözüm aktörü olarak görenler olduğu kadar, ülkelerin hedef ve programlarına yapılan müdahaleler nedeniyle, sorunun kaynağı olarak görenler de bulunmaktadır. Çünkü yapılan müdahaleler siyasal ve hukuki kurumlara yönelik olduğu için, yoksulluğu çözmekten çok küresel pazar ekonomisini geliştirmeye yönelik yapılmaktadır.

3.2.1.1.3. Dünya Sağlık Örgütü (WHO)

Dünya Sağlık Örgütü; dünya üzerinde yaygın ve etkili çalışmaları ile, ekonomik alanda olmadığı için doğrudan yoksulluğu bitirme yolunda olmasa da, bireylerin en temel hakları arasında sayılacak olan sağlık hizmeti almalarını sağladığı için büyük önem taşıyan bir kuruluştur. "Dünya Sağlık Örgütü sağlık alanında uluslararası teknik işbirliğini teşvik eden; hastalıkları kontrol altına almak ve ortadan kaldırmak için programlar yürüten ve yaşam kalitesini arttırmayı amaçlayan bir kuruluştur."²⁷⁴ Dünya Sağlık Örgütü; diğer kuruluşlar arasında, bir sağlık kuruluşu olmasının da etkisiyle, en az eleştirilen, çalışmaları en çok takdir toplayan kuruluşlar arasında görülmektedir. Sağlıklı bir insanın; düzenli ve dengeli beslenmesi gerektiğini düşünürsek, bunun da ancak açlık ve hatta yoksulluk sınırı üzerinde bir gelire sahip olmakla mümkün olduğunu görebiliriz. Öyleyse dünyadaki insanların sağlıklı olması için öncelikle çözüm bekleyen sorunun yoksulluk olduğu açıktır. Dünya Sağlık Örgütü; ekonomik ve politik bir amaca sahip olmamakla birlikte, bu

²⁷³ Filiz Çulha, Zabcı, "Dünya Bankasının Küresel Pazar İçin Yeni Stratejisi: Yönetişim", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, s.152

²⁷⁴The United Nations Today, (Erişim), <http://www.unicankara.org.tr/today/1.html#1s>, 22.07.2015

ilişkilerin sonucunda ortaya çıkan yoksulluktan kaynaklandığı düşünülebilecek sağlık sorunlarıyla mücadele etmektedir. Özellikle çocuklar ve yaşlılar gibi dezavantajlı olduğu düşünülen kişiler üzerine, okul sağlığı tarama programları, "Yaşlılar İçin Dünya Sağlık Örgütü Yaşam Kalitesi Modülü"²⁷⁵ gibi çalışmalar yapmakla birlikte, dünyadaki bütün insanların sağlıklı olmasına yönelik çabaları bulunmaktadır. "Sağlık alanında küresel düzeyde norm ve standart belirleyen DSÖ'nün, uluslararası mülkiyet dışı adların tescili, ilaç düzenlemeleri ve sağlık politikaları ile az gelişmiş ülkelerdeki sağlık sistemlerinin gelişiminde önemli yetki ve ağırlığı bulunmaktadır."²⁷⁶

Dünya Sağlık Örgütü; var olan koşullarda yaptığı çalışmalarla dünyada en çok sayıda insanın sağlıklı olmasını amaçlamaktadır. Ancak açlık ve yoksulluk; takdir edilecek bu çalışmaların, haksız bir biçimde, yetersiz olduğunun düşünülmesine yol açmaktadır. Gelecek dönemlerde yoksullukla mücadelenin sonuç vermesi durumunda, bu örgütün çalışmaları çok daha fazla görünür hale gelebilecektir.

3.2.2. Küresel Sivil Toplum Örgütleri

Bu başlık altında; her ne kadar fazla bir yaptırım gücü ve çözüm getirme olanağı bulunmasa da; gündem ve farkındalık yaratarak, sorunlardan haberdar olunmasını sağlayan, insanların yanı sıra bir ölçüde hükümetlerin dikkatini çekmeyi de başaran, uluslararası örgütlerden bahsedelim. Bir kısmı yerinde müdahaleler yapmak, bir kısmı daha çok farkındalık yaratmak, bir kısmı da yaşanan olaylardan haberdar olunmasını sağlamak gibi işlevleri yerine getiren bu örgütler, bugün belki de dünyadaki sorunların daha da kötüye gitmesinin önünde büyük bir engel olmayı başaramasalar da, küçük setler kurmayı başarıyorlar denebilir.

Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü'nün gönüllü doktorları ile ilgili birçok çalışma ve bu çalışmalarla ilgili birçok habere rastlamak mümkündür. Bu

²⁷⁵ Sultan, Eser vd., "Yaşlılar İçin Dünya Sağlık Örgütü Yaşam Kalitesi Modülü", *Türk Psikiyatri Dergisi*, 2010, s.37-48, (Erişim), <http://turkpsikiyatri.com/PDF/C21S1/04.pdf>, 9.11.2015

²⁷⁶ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Birleşmiş Milletler Daimi Temsilciliği Nezdinde Cenevre Ofisi, (Çevrimiçi), <http://cenevrefisi.dt.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=203417>, 12.12.2015

çalışmalarla ilgili haberlerden biri; İzmirli doktor Bilge Öztürk'ün Afrika'ya gitmesi üzerinedir: "32 yaşındaki Bilge Öztürk 3 ay önce, savaşlar nedeniyle zarar görmüş ya da salgın hastalıklarla mücadele eden yoksul ülkelerde insanlığa yardım etmek amacıyla kurulan sivil toplum kuruluşu Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü'nün gönüllüsü olarak Afrika kıtasına gitti."²⁷⁷

Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü'nün doğru ve tarafsız haber verilmesine yönelik çalışmaları arasında ülkelerin bu konudaki tavrını ortaya koyan bir çalışma; Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi üzerine yapılmaktadır. Bu endeks ülkelerdeki medya çoksesliliği ve bağımsızlığı, gazeteci güvenliği ve özgürlüğü, ayrıca medyanın çalıştığı yasama, kurumsal ve altyapısal ortamlar gibi ölçütler dikkate alınarak bir sıralama oluşturuluyor. 2015 yılında oluşturulan ülkeler sıralaması ile ilgili bir çalışma aşağıdaki gibidir:

180 ülkeli listenin tepesini önceki gibi Finlandiya, Norveç ve Danimarka gibi İskandinav ülkeleri oluşturuyor. Ancak Delphine Halgand'a göre bu üç ülkede bile performans kaybı var. Listenin sonundaysa Türkmenistan, Kuzey Kore ve Eritre bulunuyor. Listede örgüte ev sahipliği yapan Fransa 38, üç basamak aşağı düşen Amerika 49, dört basamak gerileyen Rusya 152, geçen yılki gibi aynı sırada kalan İran 173 ve bir basamak düşen Çin 176'ncı sırada yer aldı. 2011 yılından bu yana iç savaş yaşanan Suriye ise, gazeteciler için en tehlikeli ülke olmaya devam ediyor.²⁷⁸

Bu noktada, verdiğimiz örneklerin sonuna "OXFAM" ve "ATTAC" adlı iki önemli küresel sivil toplum kuruluşunu eklemek gerekmektedir. Çünkü bu iki kuruluş, birçok sivil toplum kuruluşunu bünyelerinde barındırmakta olup, bu alanda önemli katkısı bulunan Dünya Sosyal Forumu'nun kuruluşunda ve etkin hale getirilmesinde de büyük rol oynamışlardır.

OXFAM

OXFAM adlı kuruluşun en önemli özelliği birçok konuda (yoksulluk, tarım, çevre...) etkinlik gösterdiği gibi, bu konuda çalışma yapan kuruluşların büyük bir çoğunluğuyla ya işbirliği içinde olması ya da onları bünyesinde barındırmasıdır. Önemli özellikleri arasında; yoksulluğa ve adaletsizliğe karşı çıkmak -bu doğrultuda

²⁷⁷ Güneşin Kızı Afrika'da, (Çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/-gunesin-kizi-afrika-da--gundem-2003826/>, 08.09.2015

²⁷⁸ Avrupa Birliği Brüksel Haber, Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü, (Çevrimiçi), <http://www.abhaber.com/sinir-tanimayan-gazeteciler-orgutu-2015-yili-dunya-basin-ozgurlugu-endeksi/>, 08.09.2015

neoliberal politikalara karşı çıkmak- sağlık-ilaç yardımında bulunmak, savaş karşıtlığı, borçların iptali, eğitim ve G8 ülkelerinin yoksul ülkelere yatırım yapmaları doğrultusunda kampanyalar yürütmek bulunmaktadır.²⁷⁹

OXFAM'ın üzerinde durulması gereken bir diğer özelliği *küreselleşmenin kendisine değil mevcut biçimine* karşı oluşudur. Çünkü bu dünyada üretilen zenginliğin oluşumunda küreselleşmenin payı olduğu gerçeği yadsınamaz. Ancak sorun; bu zenginliğin paylaşımında ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle yeni liberal politikaların yol açtığı düşünülen, yoksullukla mücadele edilmesi gereği doğmaktadır. Bu mücadelenin yolu olarak OXFAM; yeni liberal politikalara karşı çıkmayı görmektedir.

ATTAC (Finansal Piyasaların Ve Kurumların Demokratik Denetimi İçin Uluslararası Hareket)

ATTAC; daha çok ekonomik alanda etkinlik gösteren bir küresel sivil toplum kuruluşudur. Bunun yanında Dünya Sosyal Forumunun kuruluşu ve etkin çalışmasının da itici gücü olmuştur.

ATTAC hareketi kısa sürede Fransa dışına taşarak uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Ağırlıklı olarak Avrupa ülkelerinde örgütlü olsa da son yıllarda Afrika, Asya ve Latin Amerika'da örgütlenmeye çalışmaktadır. Örgütlendiği ülkenin özgül sorunlarının şekillendirdiği farklılığı ve zenginliği kapsayan bir çatı, koalisyon tarzı örgütlenmeye sahiptir. *ATTAC* ayrıca DSF'nin kuruluşunda ve etkin hale getirilmesinde önemli bir paya sahiptir.²⁸⁰

ATTAC'ın önemli bir özelliği, doğrudan merkezi-hiyerarşik bir yapı kurmaması, örgütlendiği ülkenin sorunları üzerinden bir koalisyon oluşturmasıdır. Bu anlamda tüm dünya ülkelerini hem tek tek hem de küresel olarak ilgilendiren sermaye hareketliliği sorununa çözüm olarak görülen "Tobin Vergisi" ve *ATTAC*'ın bu konuya bakışını ele alabiliriz. Küreselleşmenin getirdiği sermaye hareketlerinin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmanın bir yolu yabancı sermayenin giriş-çıkışının vergilendirilmesidir: "Tobin vergisi, henüz daha çok teorik bir yapıya sahip olmasına ve dünyada çok sınırlı bir uygulama alanı bulmasına karşın kısa vadeli sermaye

²⁷⁹ Cemalettin, Çopuroğlu, Beyzade Nadir, Çetin, "Yeni Sosyal Hareketler Paradigması Bağlamında Türkiye'deki Küreselleşme Karşıtı Grupların Birbirleriyle ve Dünyadaki Karşıtlarla Karşılaştırılması", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 2010, s.76

²⁸⁰ Cemalettin, Çopuroğlu, Beyzade Nadir, Çetin, 2010, a.g.e., s.77

hareketlerinin yıkıcı etkilerini önleme yolunda önemli bir araç olarak görülmesi nedeniyle özellikle küreselleşme karşıtı sivil toplum örgütleri ve giderek artan sayıdaki politikacılar tarafından gündeme getirilen bir konu olduğu görülmektedir."²⁸¹

ATTAC'ın "Tobin Vergisi"ne; küresel sermaye akıntılarının vereceği zararı önlemeye yardımcı olacağı düşüncesiyle verdiği desteğin benzeri, yoksulluk üzerine çalışmalar yapan OXFAM'dan da beklenebilir. OXFAM'ın, yoksul ülkeler üzerine yaptığı araştırma sonuçlarına dayanarak böyle bir desteği dolaylı da olsa verdiği söylenebilir: "OXFAM tarafından yapılan araştırmada en fakir ülkelerin küresel finansal krizler nedeniyle karşı karşıya oldukları açıklar, bankalar üzerinden alınacak bir vergi ile kapanabilecek ya da en azından azalmasına katkı sağlayacaktır."²⁸²

Küresel sivil toplum örgütlerinin önemli bir rolü de, "...Sosyal politikaları tasarlamada ve yürütmede isteksiz ve aciz hükümetlerce bırakılan açıkları düzenli bir şekilde doldurmak için politik ve kurumsal sınırları aşmak"²⁸³ olmuştur. Böylelikle uluslararası sosyal politika uygulamalarının önemli aktörleri arasında yer alarak gerçekleşmesini sağlayan itici güç konumundadırlar.

Tüm bu çalışmalarla dünyada yoksulluğun azaltılması, yardıma ihtiyacı olanlara yardımların ulaştırılması, bu dünyada elde edilen zenginliklerin paylaşılması sağlanmaktadır. Daha yaşanabilir bir çevre ile dünya oluşturmak için insanların, kuruluşların ve devletlerin bu tür çabaları yoğunlaştırmaları gerekmektedir.

²⁸¹ Kenan, Taşcı Erkan, Demirbağ "Küreselleşme Sürecinde Sermaye Hareketlerinin Vergilendirilmesi: Tobin Vergisi", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, s.79

²⁸² Çağrı Esener, Mine, Biniş, "Eski Sorunlar İçin Yeni Çözümler: Yeni Bir İşlem Vergisi Önerisi", *Business and Economics Research Journal*, 2012, s.132

²⁸³ Abdülkadir, Şenkal, a.g.e., s.159

SONUÇ

Küreselleşmenin dahil edilmediği bir toplumsal araştırma eksik kabul edilmektedir. Bu konuda yapılacak bir çalışmanın multidisipliner olması da ayrıca önemlidir. Küreselleşme; sosyolojinin yanı sıra özellikle ekonomi ve siyaset gibi alanlarla birlikte ele alındığında daha doğru değerlendirilebilecek bir olgudur. Bu nedenle bu konudaki çalışmaları, belirtilen disiplinlerin kaynak ve yöntemlerini kullanarak yapmak, geniş kapsamlı ve kayda değer ürünler ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Ayrıca bu tür bir araştırmayı; gelişmiş ülkelerden başka, beş kıtadan farklı özellikleri bulunan ülkelerde yapmak, özgün ve değerli temel ürünler çıkmasını sağlayabilir.

Araştırma Bulguları

Araştırmanın önemli bulgularından biri, küreselleşme olgusuna farklı kuramsal yaklaşımların bulunduğuudur. Giddens'in ifade ettiği gibi²⁸⁴ küreselleşmenin destekleyenleri (radikaller) olduğu kadar karşıtları (şüpheciler) da bulunmakta, bu iki görüşün sentezi olarak değerlendirilebilecek, daha tarafsız ve gerçekçi görünen, dönüşümcüler de yer almaktadır.

Küreselleşme, yeni bir toplumsallık biçiminin oluşma sürecini anlatırken aynı zamanda bu yeni toplumun mimarı görevini de üstlenen bir kavramdır. Bugün dünyanın herhangi bir bölgesinde yaşananlar, diğer bölgeleri de etkilemekte, küreselleşme olarak açıklanan bu olgu, dünyanın bütünleştiğine olduğu kadar, toplumların dönüşümüne de işaret etmektedir. "Bu nedenle küçük-büyük birçok toplumsal olay dünyanın her yanında hissedilmekte, böylelikle küreselleşme; ekonomik, siyasal, toplumsal, teknolojik gelişmelerin hem hazırlayıcısı hem de sonucu olarak kendini göstermektedir."²⁸⁵

Toplumlar bugün var olan biçimlerini alana kadar birçok değişim geçirmişler, kuramcılar bu değişimleri belli ölçütlerden yararlanarak açıklamaya çalışmışlardır. Bugün gelinen noktada karşımıza çıkan toplum yapısı çok daha farklıdır. Bu farklılığın küreselleşme sürecinden kaynaklandığını, yine birçok kuramcının

²⁸⁴ Anthony, Giddens, 2000, a.g.e., s. 20-21

²⁸⁵ Anthony, Giddens, *Sosyoloji*, Yay. Haz. Cemal Güzel, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2012b, s.84

tespitinden anlıyoruz. "Küreselleşmeden söz açtığımızda, her şeyin ötesinde dünyanın tek bir varlık haline gelme doğrultusunda kat ettiği görece özgül patikaya gönderme yaptığımızın farkına varmalıyız."²⁸⁶ Ancak Robertson'un "dünyanın tek bir varlık haline gelmesinin" yanında, "mekanda teklik anlamına gelen küresel teklik ile toplumsal bütünleşme anlamında küresel birlik"²⁸⁷ gibi kavramları kullanması; tüm özellikleri aynı, tek bir toplumun oluştuğu anlamına gelmemektedir. Çünkü birçok kuramcının yaptığı gibi, "bütünleşme" kavramını ve toplumların işbirliğini vurgulamaya yönelik ifadeler kullanmaktadır. Giddens "küresel bir kozmopolit toplum"²⁸⁸ dan bahsederken de benzer bir yaklaşım savunmakta, etkileşimin arttığını vurgularken yeni küresel toplumu; aynı özelliklere sahip olmayan, kozmopolit bir toplum olarak belirtmektedir.

Bu yeni toplum biçimi, yeni toplumsal sorunlar getirdiği gibi, toplumsal sorunların yeni biçimler almasına da yol açmıştır. Bu sorunlar arasında en önemli görülebilecek, diğer birçok sorunun kaynağı olarak düşünülebilecek olan, insanca yaşamın temelini sarsan, yoksulluktur. Yoksulluk sorunu çözülemedikçe, diğer birçok sorun çözülemeyeceği gibi, insan hakları ve adaletin sağlanması da mümkün olmayacak gibi görünmektedir. Yoksulluğun; küreselleşme ya da bu yeni toplum biçimi olarak vurgulanan küresel toplum ile bu kadar yakından ilişkili olmasını sağlayan; özellikle ekonominin küreselleşmesidir. Böylelikle ortaya çıkan gelirin adaletsiz dağılımı, dünyadaki yoksulların sayısını ve yoksulluğun düzeyini artırmaktadır.

Yoksulluk ancak adaletli sosyal politikaların uygulanması ve adaletli bir gelir dağılımı ile yok edilebilir. "Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte; gelir dağılımının adaletsiz gerçekleştiği, zenginlerin daha zengin, yoksulların daha yoksul olduğu yönündeki eleştiriler arttı."²⁸⁹ Bunun üzerine küreselleşmenin de etkisiyle kapitalizmin yarattığı eşitsizliklerin, ileride sistem için daha büyük sorunlara neden

²⁸⁶ Roland, Robertson, Küreselleşme, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s.282-283

²⁸⁷ Roland, Robertson, a.g.e., s.19

²⁸⁸ Anthony, Giddens, Elimizden Kaçıp Giden Dünya, Çev. Osman Akınhay, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.30

²⁸⁹ David, Harvey'den akt., Michael, Hardt, Antonio, Negri, *Ortak Zenginlik* iç., çev. Efla-Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 266

olacağı düşüncesiyle sosyal politikalar üretilerek "Refah Devleti" ortaya çıktı. Refah Devleti'nin ortaya çıkışında; sosyal, ekonomik, siyasal sorunların artması, bu konuda toplumsal muhalefetin yükselmesi, bunların karşısında çatışmaların azaltılarak piyasaların rahatlatılması ve sistemin daha iyi çalışması düşüncesi, etkili olmuştur. Kısaca küresel ekonomik ve siyasal sistem, kendi geleceğini korumak için sosyal politikalar üretmek, insana yatırım yapmak zorunda kalmıştır. Ancak bundan, 1980'li yıllarda neo-liberal ekonomik politikalar uygulanmaya başlandığında vazgeçildiği görülmüştür. "1990'lara gelindiğinde birçok Avrupa ülkesi, sosyal politikalarda önemli gerileme yaşamıştır."²⁹⁰ Günümüzde devam ettiği ileri sürülen refah devletinin dördüncü dönemi, sosyal politikaların gerilemesini, eşitsizliklerin yeniden artmasını içermektedir. Ayrıca bu değişimler daha çok Avrupa ve ABD için geçerli olup, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerin refah düzeyine zaten hiçbir zaman ulaşamamıştır. O nedenle bu durgunluk ve daralma, gelişmiş ülkelerin bir refah döneminden sonra yaşadığı, ancak diğer ülkelerin daha sık karşı karşıya olduğu bir durumdur. Bu durumu değerlendirirken; eşitsizlik ve gelir dağılımı adaletsizliğinin gelişmiş ülkelerin sınırları içinde de yaşandığı, vatandaşlarının bir bölümünün kısmi, geçici ya da sürekli yoksul olduğu da unutulmamalıdır.

Bretton Woods Antlaşması, küresel sorunlarla mücadele konusunda bir dönüm noktasıdır. Ancak ne ile ve nasıl mücadele edildiği, hangi sorunların önemsendiği, çözüldüğü ve çözüme yönelik uygulamaların beraberinde hangi sorunları getirdiği de ayrı bir tartışma konusudur. Bu konuda küresel sosyal kuruluşların (BM, Dünya Bankası, IMF, DTÖ gibi) yaptığı çalışmaları göz ardı etmek mümkün değildir. Ancak bu kuruluşların çabası, kendi yayınladıkları raporlardan da anlaşıldığı üzere, bu iddiada olmalarına karşın, dünyada yoksulluk sorununu çözemediği gibi, bazı uygulamalar nedeniyle (küresel piyasa koşullarını düzenlerken gelişmiş ülkelere yarayacak kararlar almak gibi), özellikle yoksullar açısından, daha fazla hissedilir hale gelmesine yol açmıştır. Bu kuruluşlar ile gelişmiş ülkelerin hükümetlerinin, yaptıkları olumlu çalışmaların yanında, daha çok küresel piyasaları düzenlerken uygulanan ekonomik sistemin daha iyi işleyebilir ve uzun ömürlü olmasını sağlama düşüncesinin, yoksulluğu önleme düşüncesinin önüne

²⁹⁰ Abdülkadir, Şenkal, *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011, s.280

geçtiğini hissettiren sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında özellikle ekonomik ve siyasal konularda ulus devletlerin artık tek başına karar alma yeteneklerinin, küresel piyasa koşulları ve küresel siyaset nedeniyle, zayıflamış olması da bu toplumsal sorunların nedeni olarak görülmektedir.²⁹¹ Bu durumda hükümetler ve devletlerarası sosyal organizasyonların, yoksullukla mücadele konusunda birincil aktörler olmakla birlikte sorunun çözümünü sağlayamadıkları açıktır. Küresel sivil toplum kuruluşları, bu konuda kayda değer çalışmalar yapmalarına karşın, yaptırım güçleri bulunmadığı için farkındalık yaratmaktan öteye geçememişlerdir.

Öneriler

Sorunun çözüm aktörleri olarak ilk sırada yer alan hükümetler ve devletlerarası sosyal organizasyonların, ancak söylem ve uygulamalarını değiştirdikleri takdirde yoksullukla mücadelelerinin sonuç vereceğini ifade etmek mümkündür. Bu söylem ve uygulama değişikliği konusunda öne sürülen "temel gelir" ya da "vatandaşlık geliri"²⁹², yoksullukla mücadelede küresel sosyal kuruluşların çalışma yapabileceği, hükümetlerin de vatandaşlarına uygulayarak yoksulluğu sona erdirebileceği unsurlar içermektedir. Bu uygulama; her vatandaşa, o ülkenin vatandaşı olarak hak ettiği düşünülen, onu tembelliğe yöneltecek kadar yüksek olmayan, açlığa sürükleyecek kadar da düşük olmayan bir gelir bağlanması üzerine kurulu bir yaklaşım içerir. Bu yaklaşım, özellikle kaynak israfı ve insanları tembelliğe itme eleştirileriyle karşılaşmıştır. Onlar da savunmalarını ilk olarak; ortak bir kaderi paylaşan insanların kaynakları ve onların kullanılmasından doğan geliri -eşit değil- ortak paylaşabilecekleri görüşü üzerine kurmuşlardır. İkinci olarak bu gelirin, paylaştırıldığı insanları tembelliğe itmiş olmayacağını, insanca yaşam standardına ulaştıracağını iddia etmektedirler. Çünkü bu gelir bireylerin yüksek bir yaşam standardı oluşturması için değil, açlıkla karşı karşıya kalmaması için, koruyucu olarak verilecektir. Böylelikle açlıkla mücadele etmek zorunda kalmayan bireyler, iddia edildiği gibi tembelleşmeyecek, sadece temel ihtiyaçlarını asgari

²⁹¹ Philip, Mcmichael, "Küreselleşme", Thomas Janoski, v.d., *Siyaset Sosyolojisi iç.*, Bölümü Çev. Gülgün Küçükören, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2010, s.656

²⁹² Ahmet, İnel, "İktisat Aklına Sokulan Siyasi Çomak: 'Vatandaşlık Geliri'", Ayşe, Buğra ve Çağlar, Keyder, (Derl.), *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru iç.*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.48

düzyde karşılayan bu gelirlerini artırmak için kendilerini geliştirmeye, yüksek bir yaşam standardına kavuşma çabasını göstermeye yöneleceklerdir. Bunu yaparken de kendilerini daha rahat hissedebilecek ve dolayısıyla bu çabaları daha verimli ve üst düzeyde gösterebileceklerdir. Ayrıca kaynak israfı eleştirisine karşılık olarak; insanları açlıkla karşı karşıya bırakmamak, insanca yaşayabilecekleri bir standarda ulaştırmak için yapılan yatırımın israf olarak değerlendirilemeyeceği görüşünü ileri sürmektedirler. Gerçekten ister aynı ülke vatandaşları arasında, ister dünya vatandaşları arasında, yapılan üretimin adaletli bir biçimde paylaşımı söz konusu olursa, sadece dezavantajlı olduğu düşünen gruplara (çocuklar, kadınlar, yaşlılar) ve çok düşük miktarlarda değil, herkese ve açlıkla mücadeleye ciddi destek olacak kadar verilecek bir gelir, israf değil aksine ülkede ve dünyada huzuru, barışı getirecek önemli bir unsur olarak görülebilir.

Verilecek gelir ne ülke ekonomisini zora sokacak kadar yüksek ne de bireyleri açlığa mahkum edecek kadar düşük olmalıdır. Ancak aynı zamanda; üretime katkıda bulunmadan verilecek yüksek bir gelirin, hem kısa vadede ülke ekonomisini zora sokacağı hem de bireyleri kendilerini geliştirmekten ve çalışmaktan uzaklaştıracağı açıktır. Bu nedenle verilecek gelir, sadece bireyleri açlıkla mücadele etmek zorunda bırakmayacak düzeyde olmalı, yüksek standartlı bir yaşam isteyenlerin kendilerini geliştirmeleri ve çalışmalarını zorunlu kılmalıdır. Sadece temel gelikle yetinerek çalışmak istemeyecek olan bireylerin oranının oldukça düşük olacağını tahmin etmekle birlikte; bununla yetinen ve çalışmayan bireyler, gelir artışı yapılmayarak, hatta gelir indirimlerine gidilerek ve çalışmaya yönlendiren önlemler alınarak, üretime katılmaya teşvik edilebilir.

KAYNAKÇA

- 11 Milyarder daha servetini bağışladı, (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/11-milyarder-daha-servetini-bagisladi-21508693>, 11.12.2015
- Avrupa Birliği Brüksel Haber, Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü, (Çevrimiçi), <http://www.abhaber.com/sinir-tanimayan-gazeteciler-orgutu-2015-yili-dunya-basin-ozgurlugu-endeksi/>, 08.09.2015
- Avrupa Birliği'nin Mülteci Krizi, (Çevrimiçi), <http://www.londragazete.com/2015/08/26/abnin-multeci-krizi/>, 28.10.2015
- Adil Ticaret UNDP'nin Girişimiyle Türkiye'de Başlıyor, (Çevrimiçi), <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/presscenter/news-from-new-horizons/2006/07/undp-brings-fair-trade-to-turkey.html>, 29.10.2015
- Akın, Ayşe, Hodoğlugil, Nalan Şahin, "Cinsiyet Eşitliği, Barış ve Gelişme Yolunda Pekin+5 Sonuçları ve Türkiye'de Durum", (Erişim), http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/cinsiyet_esitligi.pdf, s.1-13
- Alper, Yusuf, "ABD Sosyal Güvenlik Sistemi bir model olabilir mi?", *Çimento Endüstrisi İşverenleri Dergisi*, 2008, s.4-31
- Arslanoğlu, İbrahim, Araştırma Teknikleri, (Erişim), <https://docs.google.com/file/d/0B4oAja7AnWaFemE5WWFPRFZ1OE0/edit>, 1.1.2016
- Arslantürk, Yalçın ve Aysen, Esin, "Adil Ticaret ve Organik Gıda Pazarları: Ankara Örneği", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, s.15-26
- Ata, Ahmet Yılmaz, "Ücretler, İşsizlik ve Suç Arasındaki İlişki", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2011, sayı:4, s.113-134
- Atasoy, Fahri, *Küreselleşme ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005
- Bauman, Zygmunt, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006
- Bergama Altın Madeni Direnişi: Toprağın Bekçileri, (Çevrimiçi), http://bianet.org/bianet/siyaset/160766-bergama-altin-madeni-direnisi-topragin-bekcileri#_ftn4, 04.10.2015

- Bianet, "Dünya Sosyal Forumu 2013 Ardından", (Çevrimiçi), <http://bianet.org/bianet/siyaset/145577-dunya-sosyal-forumu-2013-un-ardindan>, 12.10.2015
- Bill Gates bu kadar kişinin hayatını kurtardı, (Çevrimiçi), http://www.chip.com.tr/haber/bill-gates-bu-kadar-kisinin-hayatini-kurtardi_31466.html, 11.12.2015
- Birleşmiş Milletler Enformasyon Merkezi, (Erişim), <http://www.unicankara.org.tr/v2/pages/sss.php#s5>, 05.09.2015
- Birleşmiş Milletler İklim Konferansı Sonuç Metni, (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/bm-iklim-konferansi-taslak-sonuc-metninde-uzlasildi-40026121>, 20.01.2016
- Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporu 2014 Özeti, (Erişim), http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/hdr-2014.html, 28.08.2015
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2011 İnsani Gelişme Raporu, (Erişim), http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2011_tr_summary.pdf, 29.09.2015
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2014 İnsani Gelişme Raporu, (Erişim), http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/hdr-2014.html, 24.03.2015
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Suriye Krizi, 16.07.2015, Cenevre, (Çevrimiçi), <http://www.unhcr.org.tr/?content=417#768>, 17.10.2015
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Türkiye Güncellemeleri, 25.08.2015, (Erişim), http://www.unhcr.org.tr/uploads/root/august_external_update_2015.pdf, 17.10.2015
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Türkiye, UNCHR: Suriyeli mültecilerin toplam sayısı ilk kez 4 milyonu geçti, (Çevrimiçi), <http://www.unhcr.org.tr/?content=648>, 26.10.2015
- Boratav, Korkut, "2000-2001 Krizinde Sermaye Hareketleri" *İnadına Dergisi*, 2001, s.7-17
- Bove, Jose, Luneau, Gilles, *Sivil İtaatsizliğe Çağrı*, Çev. Işık Ergüden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006
- Bozkurt, Veysel, *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000

- Buğra, Ayşe, *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2015
- Buğra Ayşe, Keyder, Çağlar (Derl.), *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007
- Castells, Manuel, Ince, Martin, *Manuel Castells ile Söyleşiler*, Çev. Ebru Kılıç, 2004
- Chossudovsky, Michel, *Yoksulluğun Küreselleşmesi*, Çev. Neşenur Domaniç, Çiviyazıları, İstanbul, 1999
- Cohen, Daniel, *Dünyanın Zenginliği Ulusların Fakirliği*, Çev. Dilek Hattatoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000
- Çelik, Aziz, "AB Ülkeleri ve Türkiye'de Gelir Eşitsizliği: Piyasa dağılımı-Yeniden dağılım", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2004, s.53-91
- Çopuroğlu, Y. Cemalettin, Çetin, Beyzade Nadir, "Yeni Sosyal Hareketler Paradigması Bağlamında Türkiye'deki Küreselleşme Karşıtı Grupların Birbirleriyle ve Dünyadaki Karşıtlarla Karşılaştırılması", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 2010, s.67-100
- Dinler, Veysel ve İçli, Tülin, "Suç ve Yoksulluk Etkiselliği", Isparta Cezaevi Örneği, *Uluslararası Davraz Kongresi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2009, s.2481
- Dirlik, Arif, *Kriz, Kimlik ve Siyaset: Küreselleşme Yazıları*, Çev. Sami Oğuz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009
- Esener S. Çağrı, Biniş Mine, "Eski Sorunlar İçin Yeni Çözümler: Yeni Bir İşlem Vergisi Önerisi", *Business and Economics Research Journal*, 2012, s.123-142
- Eser Sultan vd., "Yaşlılar İçin Dünya Sağlık Örgütü Yaşam Kalitesi Modülü", *Türk Psikiyatri Dergisi*, 2010, s.37-48, (Erişim), <http://turkpsikiyatri.com/PDF/C21S1/04.pdf>, 9.11.2015
- Esping Andersen, G., *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton, Princeton University Press, 1990
- E. Amenta, C. Bonastia, N. Caren, "US Social Policy in Comparative and Historical Perspective: Concepts, Images, Arguments, and Research Strategies", *Annual Review of Sociology*, 27, 2001
- Freyer, Hans, *Sanayi Çağı*, Çev. Bedia Akarsu ve Hüseyin Batuhan, Doğubatı Yayınları, Ankara, 2014

- Fukuyama, Francis, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev. Zülfü Dicleli, Simavi Yayınları, İstanbul, 1999
- Giddens, Anthony, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, Çev. Osman Akınhay, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000
- Giddens, Anthony, *Üçüncü Yol ve Eleştirileri*, Çev. Nihat Şad, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2001
- Giddens, Anthony, *Modernliğin Sonuçları*, Çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012a
- Giddens, Anthony, *Sosyoloji*, Yay. Haz. Cemal Güzel, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2012b
- Gorz, Andre, *Yaşadığımız Sefalet*, Çev. Nilgöl Tural, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014
- Greenpeace Türkiye, (Çevrimiçi), <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/news/yircada-senlik-var-200515/>, 25.08.2015
- Gülmez, Mesut, *Uluslararası Sosyal Politika*, Hatiboğlu Yayınları, Ankara, 2011
- Güneşin Kızı Afrika'da, (Çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/-gunesin-kizi-afrika-da-gundem-2003826/>, 08.09.2015
- Gürses, Didem, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007 s.59-74
- Habermas, Jurgen, *Bölünmüş Batı*, Çev. Dilman Muradoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007
- Hardt, Michael ve Negri, Antonio, *İmparatorluk*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2008
- Hardt, Michael ve Negri, Antonio, *Çokluk*, Çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011a
- Hardt, Michael ve Negri, Antonio, *Ortak Zenginlik* iç., çev. Efla-Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011b
- Hayta, Ateş Bayazıt, "Tüketicinin Korunmasında Tüketici Örgütlerinin Rolü ve Önemi", Kefdergi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 2007, s.13-20
- Held, David, McGrew, Anthony, *Küresel Dönüşümler*, Bölümü çev. Ender Akçakoca, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2008
- Heywood, Andrew, *Küresel Siyaset*, Çev. Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Adres Yayınları, Ankara, 2014

- İnat, Kemal, "Avrupa Mülteciler Konusunda Yaptıklarını Sorgulamalı", (Çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/sau-ogretim-uyesi-inat-avrupa-multeciler-sakarya-yerelhaber-964072/>, 28.10.2015
- İnsel, Ahmet, "İktisat Aklına Sokulan Siyasi Çomak: 'Vatandaşlık Geliri'", Ayşe, Buğra, Çağlar, Keyder, (Derl.), **Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru** iç., İletişim Yayınları, İstanbul, 2007
- İslamoğlu, Emel, "Sakarya'da İşsizliğin Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Araştırma", **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, 2014, s. 123-137
- Janoski, Thomas v.d., **Siyaset Sosyolojisi**, Çev.: Ajdan Küçükçiftçi vd., Phoenix Yayınevi, Ankara, 2010
- Kalafatoğlu, Şermin Tağ, "Küreselleşme Karşıtı Hareketler", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2013, Cilt:4, Sayı:1, s.143-195
- Karahan, Özcan ve İpek, Evren, "Türkiye'ye Yönelik Yabancı Sermaye Akımlarının Hacim ve Kompozisyonundaki Gelişmeler", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, , 2013, s.299-316
- Karakaş, Mehmet, "Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni yoksulluk ve sosyal dışlanma", **AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 2010, s.1-16
- Kaya, Safiye, "Dünya Bankası ve Dünya Bankası Kredilerinin Denetimi", **Sayıştay Dergisi**, Sayı:46-47, 2003
- Keyder, Çağlar, **Ulusal Kalkınmacılığın İflası**, Metis Yayınları, İstanbul, 2004
- Klein, Naomi, **No Logo**, Çev. Nalan UYSAL, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002
- Klein, Naomi, **Tel Örgüler ve Pencereleler**, Çev. Nalan Uysal, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004
- Levitan S., Mangum G., Mangum S., Sum A., **Programs in Aid of the Poor**, John Hopkins University Press, Baltimore, 2003.
- Mahiroğulları, Adnan, "Küreselleşmenin Türk Çalışma Hayatına Etkileri", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, s.379-403,
- Mann, Michael, "Küreselleşme Ulus-Devletin Yükselişine Son mu Verdi?", Held, David, Mcgrew, Anthony, **Küresel Dönüşümler** iç., Bölümü çev. Ender Akçakoca, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2008
- Marx, Karl, Engels, Friedrich, **Komünist Manifesto**, Yay. Haz. Hasan İlhan, Alter Yayıncılık, Ankara, 2010

- McMichael, Philip, "Küreselleşme", JANOSKI, Thomas v.d., *Siyaset Sosyolojisi* iç. Bölümü
Çev. Gülgün Küçükören, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2010
- Miliband, David, Uluslararası Kurtarma Komitesi Başkanı, "Sadece İstanbul'da tüm
Avrupa'dan daha fazla mülteci var", (Çevrimiçi),
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151027_miliband_multeci_istanbul_avrupa, 28.10.2015
- Norberg, Johan, *Küresel Kapitalizmi Savunmak*, Çev. Metin, Toprak, Mustafa, Acar,
Liberte Yayınları, İstanbul, 2003
- Odabaşı, Yavuz, "Boykotlar çözüm olabilir mi?", (Çevrimiçi),
<http://yavuzodabasi.com/haberiniz-olsun/15>, 21.12.2015
- Ören, Kenan ve Yüksel, Hasan, "Geçmişten Günümüze Çalışma Hayatı", *HAK-İŞ
Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2012, s.34-59
- Özaydın, Mehmet Merve, "Vakıfların Sosyal Politika İşlevleri ve Günümüzde Artan
Önemi", *Kamu İş Dergisi*, 2003, s.2-32
- Özdemir, Gamze Yücesan, "Despotik Emek Rejimi Olarak Taşeron Çalışma", *Çalışma ve
Toplum Dergisi*, 2010, s.35-50
- Özer, M.Akif, "Yönetişim Üzerine Notlar", *Sayıştay Dergisi*, 2006, s.59-89
- Öztürk, Musa ve İnan, Şükrü, "İktisadi Sistemlerde Bölüşüm Sorunu: Alternatif Bir
Yaklaşım Olarak Ortaklık Ekonomisi", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 2014, s.24-
55
- Paris İklim Zirvesi'nde Tarihi Anlaşma, (Çevrimiçi),
<http://www.nationalgeographic.com.tr/makale/paris-iklim-zirvesi'nde-tarihsel-anlasma/2683>, 10.02.2016
- Pogge, Thomas, *Küresel Yoksulluk ve İnsan Hakları*, Çev. Güneş Kömürcüler, İstanbul
Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006
- Radikal, "Tuzla tersanelerinde 159. ölüm nasıl geldi?", (Çevrimiçi),
http://www.radikal.com.tr/ekonomi/tuzla_tersanesinde_159_olum_nasil_oldu-1133861, 12.10.2015
- Reuters'ten akt. NtvMsnbc, Seattle, (Çevrimiçi), <http://arsiv.ntv.com.tr/news/47715.asp>,
17.10.2015
- Ritzer, George, *Küresel Dünya*, Çev. Melih Pekdemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011a

- Ritzer, George, *Sosyoloji Kuramları*, Çev. Himmet Hülür, De Ki Yayınevi, ANKARA, 2011b
- Robertson, Roland, *Küreselleşme*, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999
- Sabancı, Güler, "Dünyada Vakıfların Değişen Rolü Semineri", İstanbul, (Çevrimiçi), <http://www.sabancivakfi.org/files/arsiv-data/dunyada-vakiflarin-degis-en-rolu-semineri/seminerdesifreturkceson.pdf>, 30.12.2015
- Saka, Yonca, *Avrupa Birliği Sosyal Politikasının Gelişimi ve Türkiye'nin Avrupa Birliği Sosyal Politikasına Uyum*, Yayınlanmış Avrupa Birliği Uzmanlığı Yeterlik Tezi, Ankara, 2010
- Seçer, Barış, "Amerika Birleşik Devletlerinde Çalışan Yoksullara Yönelik Sosyal Refah Politikaları", *Kamu-İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, Ankara, 2007, s.137-164
- Sen, Amartya, *Özgürlükle Kalkınma*, Çev. Yavuz, Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004
- Snyder Michael, "ABD'de yoksul daha da yoksullaşiyor", (Çevrimiçi), <http://www.pressmedya.com/yazar/michael-snyder/4698/abdde-yoksul-daha-da-yoksullasiyor>, 3.7.2015
- Soma'da yaşanan maden kazası ile ilgili bilirkişi raporu, (Erişim), http://web.e-baro.web.tr/uploads/45/Duyurular/2014/Duyuru/Soma_Bilirkişi/Bilirkişi_Raporu_Sf_8_125.pdf, 13.07.2015
- Şenkal, Abdülkadir, *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011
- Şenol, Dolunay, Mazman, İbrahim, "Yoksulluğun Getirdiği Çocuk ve Genç İşgücü", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014, s.243-260
- Şenses, Fikret, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002
- Şenses, Fikret, "Neoliberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi?", *ERC Working Paper in Economic*, Sayı:9, Ankara, 2004, s.1-27
- Tanaka Nobuo, Claude Michel, *OECD, EUROSTAT, Oslo Kılavuzu: Yenilik Verilerinin Toplanması Ve Yorumlanması İçin İlkeler*, Çev. Tübitak, OECD Eurostat Yay. 3. Baskı, Ankara, 2006
- Taşcı Kenan, Demirbağ Erkan, "Küreselleşme Sürecinde Sermaye Hareketlerinin Vergilendirilmesi: Tobin Vergisi", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, s.78-109

- TBMM, Uluslararası Ceza Divanı Roma Statüsü, (Erişim) https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/mevzuat_CDRS.htm, 4.09.2015
- The United Nations Today, (Çevrimiçi), <http://www.unicankara.org.tr/today/1.html#1s>, 22.07.2015
- The World Bank, (Erişim), <http://www.worldbank.org/tr/country/turkey>, 28.08.2015
- The World Bank, Türkiye Projeler ve Uygulamalar, (Erişim), <http://www.worldbank.org/tr/country/turkey/projects>, 22.07.2015
- The World Bank: Avrupa ve Orta Asya'da İstihdamla Birlikte Büyüme, (Çevrimiçi), <http://www.worldbank.org/tr/news/press-release/2013/11/07/growing-with-jobs-in-europe-and-central-asia>, 31.07.2015
- The World Bank Annual Report 2007, (Erişim), <http://siteresources.worldbank.org/EXTANNREP2K7/Resources/English.pdf>, 25.07.2015
- Tireli Münir, *Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz*, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009
- Tokol, Aysen ve Alper, Yusuf, *Sosyal Politika*, Dora Yayınları, Bursa, 2013
- Topgül, Seda, "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, sayı:1, 2013, s.277-296
- Touraine, Alain, *Yeni Bir Paradigma*, Çev. Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007
- Tozlu, Emine "Genel Olarak Esnek Çalışma Sistemleri ve Tele Çalışma ve Sıkıştırılmış İş Haftasının Karşılaştırılması", *Vizyoner Dergisi*, 2011, s.99-116
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu İşgücü İstatistikleri Veri Tabanı, "Kurumsal Olmayan Nüfusun Yıllar ve Cinsiyete Göre İşgücü Durumu 15+yaş, 2000-2013", (Erişim), <http://rapory.tuik.gov.tr/30-07-2015-14:28:03197510356219215025411069071892.html>, "1988-1999", <http://rapory.tuik.gov.tr/30-07-2015-14:28:59-152418164814685028921684265347.html>, 22.12.2015
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Birleşmiş Milletler Daimi Temsilciliği Nezdinde Cenevre Ofisi, (Çevrimiçi), <http://cenevrefisi.dt.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=203417>, 12.12.2015

- TÜİK verilerinden hareketle Deva İş Güvenliği çalışması, (Çevrimiçi), <http://www.devaisguvenligi.com/deva-osgb-haberdetay-isis-meclisinden2014-yili-isci-olumleri-istatistikleri>, 12.10.2015
- Türkiye İstatistik Kurumu, "İş Kazaları ve İşe Bağlı Sağlık Problemleri Araştırma Sonuçları, 2013", (Erişim), <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16118>, 16.10.2015
- Türkiye İstatistik Kurumu , TÜİK Yoksulluk Çalışması 2014, (Erişim), <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18690>, 18.10.2015
- Tümtis, DHL İşçilerine Uluslararası Destek Büyüyor, (Çevrimiçi), <http://tumtis.org/v2/2013/0204/dhl-iscilerine-uluslararası-destek-buyuyor/>, 24.08.2015
- Tümtis, DHL İşçileriyle Küresel Dayanışma, (Çevrimiçi), <http://tumtis.org/v2/2013/0320/dhl-iscileriyle-kuresel-dayanisma/>, 24.03.2015
- Ulusoy, Orçun, *Uluslararası Ceza Mahkemesi*, Etki Matbaacılık Yayıncılık, İzmir, 2008
- Wallerstein, Immanuel, *Modern Dünya-Sistemi*, II.Cilt, Çev. Latif Boyacı, Bakış Yayınları, İstanbul, 2005
- Wallerstein, Immanuel, *Tarihsel Kapitalizm*, Çev. Necmiye Alpay, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2006
- World Bank, World Development Report 2010, (Erişim), <http://siteresources.worldbank.org/INTWDR2010/Resources/5287678-1226014527953/WDR10-Full-Text.pdf>, 25.08.2015, s.378
- Yavuz, Kenan, *Tersanelerde Kazaların Önlenmesi ve İş Güvenliği: Tuzla Tersaneleri*, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kazaların Çevresel Ve Teknik Araştırması Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.
- Zabcı, Filiz Çulha, "Dünya Bankasının Küresel Pazar İçin Yeni Stratejisi: Yönetişim", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, s.151-179